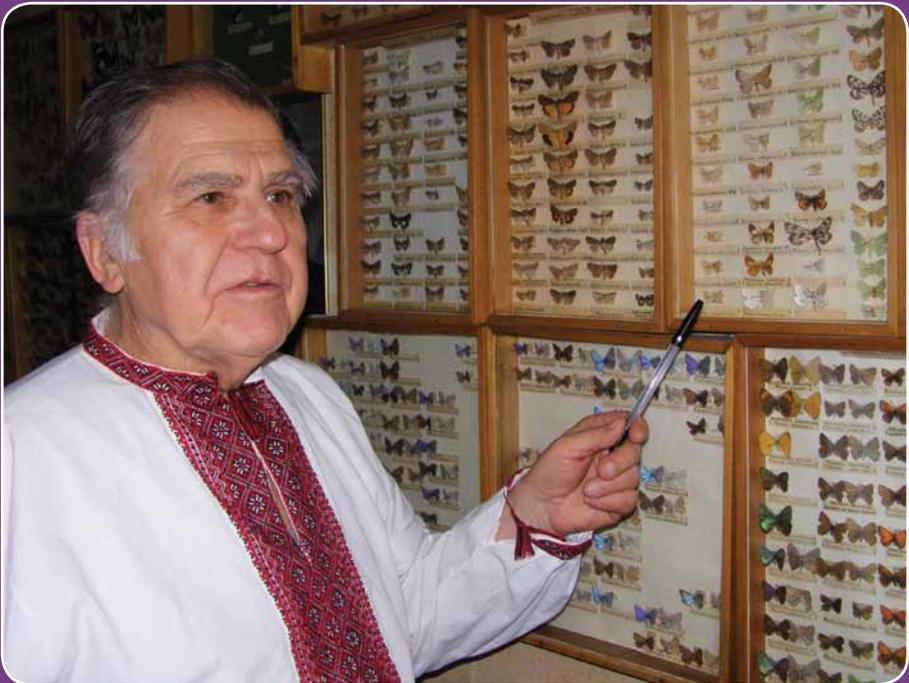

† В.М. Грама

Автобіобібліографічний показчик наукових праць

ГО «Українська природоохоронна група»

† В.М. Грама

**Автобіобібліографічний
показчик наукових праць**

2024

† Грама В.М.

- Г77 Автобіобібліографічний покажчик наукових праць / упор. В.В. Пархоменко. – Київ: Видавець Бихун В.Ю., 2024. – 104 с. – (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». – Вип. 41)
ISBN 978-617-7699-70-4

Видання присвячене українському вченому-ентомологу, екологу та історичному Грамі Віктору Микитовичу (1937–2020). Покажчик складається зі стислої автобіографії В.М. Грами, переліку його публікацій (1968–2017 рр. – 323 праці), редакторських робіт (17), літератури про нього (57), а також списку студентських праць, виконаних під його керівництвом (1992–2001 рр. – 15 публікацій).

Книга адресована науковцям, викладачам і студентам історичних та біологічних спеціальностей, краєзнавцям і всім, хто цікавиться долею своєї Батьківщини.

Останні роки життя В.М. Грама поспішав завершити автобіобібліографічний покажчик, але завадило загострення хвороби. На основі фотографій рукописів, упорядником доопрацьовано цей покажчик. Окрім того, додані передмова, біографічні відомості В.М. Грами за 2007–2020 рр., а також його листування з колегами та рідними.

УДК [016:929Грама]

На першій сторінці обкладинки – В.М. Грама, 3.02.2008; на останній – нечуйвітер звичайний (*Pilosella officinarum*), 27.05.2019. Автор фото – В.В. Пархоменко.

Видано ГО «Українська природоохоронна група»

© В.М. Грама, 2024

© ГО «Українська природоохоронна група», 2024

ISBN 978-617-7699-70-4

ЗМІСТ

Передмова від упорядника	5
Автобіографія – стислий опис наукової і педагогічної діяльності /до 2007 року/	10
Подальші роки життя В.М. Грами – 2007-2020 /додаток від упорядника/	17
Основні дати життя та діяльності В.М. Грами	19
Публікації В.М. Грами (статті, брошури, книги, буклети, плакати, вірші)	20
Редакторські роботи	57
Література про В.М. Граму	59
Список студентських праць, виконаних під керівництвом В.М. Грами	66
Іменний покажчик	68
Предметно-тематичний покажчик	73
Листування В.М. Грами з колегами та родичами	76

ПЕРЕДМОВА ВІД УПОРЯДНИКА

Віктор Микитович Грама (1937-2020) – відомий ентомолог, природоохоронець, педагог та історик, наукова спадщина якого складає понад 300 праць. Нині його ім'я стає все менш відомим, попри низку його наукових здобутків.

Основний напрям наукової діяльності В.М. Грами¹ – ентомологія, й насамперед – дослідження водних жуків (Adephaga, Coleoptera) Лівобережної України. Зокрема, він є одним з основоположників даного напрямку в Україні, описав два нові види водних жуків (*Haliplus zacharenkoii* та *H. medvedevi*), а також прийняв участь в написанні визначників з цієї групи комах. Варто зазначити, що В.М. Грама, як учень С.І. Медведєва, вмів визначати комах будь-яких груп і тому до нього часто зверталися за допомогою визначення. Так, за його ініціативи та активної участі вийшли низка праць з ентомофауни заповідних територій України та сусідніх країн (для степових ценозів він навів понад 3 тис. видів комах), з живлення птахів (мухоловки білошиїї, бджолоїдки звичайної, сірої славки) тощо. Низка його праць присвячені рідкісним та зникаючим безхребетним, реліктовим та індикаторним комахам цілинних степів, особливостям формування ентомофауни заповідних екосистем в залежності від форм господарської діяльності. На основі багаторічного досвіду під керівництвом В.М. Грами створено визначник ґрунтових комах, який і нині є актуальним. Окрім того, він тривалий час вивчав особливості формування ґрунтової ентомофауни агроценозів Лівобережної України, а також корисну ентомофауну садових ценозів.

Багато зусиль В.М. Грама доклав до охорони природи Харківської області та й в цілому України. З його ініціативи створено список комах, які потребують охорони в Харківській області, а в середині 1970-х рр. започатковано будівництво штучних осель для приваблювання одиночних бджолиних і створення мікрозаказників. Також він займався виявленням нових природно-заповідних територій та обґрунтуванням їх заповідання. Розробив методику з організації ентомологічних заказників.

Тривалий час Віктор Микитович працював у напрямі бібліографії – створив бібліографічні покажчики українських науковців (С.І. Медведєва, В.Б. Захаренко, Ю.П. Бяловича, Й.Г. Потапенка та ін.), а також – з охорони природи, фауни і флори Харківської області за 1791-1985 рр., заповідних територій (наприклад – «Кам'яні могили» за 1883-2012 рр.). З його ініціативи впроваджено новий термін «мартироложна бібліографія» – про заборонену та знищену літературу.

Окрім того, Віктор Микитович написав низку праць з історії науки, зокрема про репресованих українських вчених, які працювали в сфері охорони природи: В.Г. Аверіна, О.А. Янати та ін. Окремі праці присвячені його колегам та вчителям (С.І. Медведєву, О.В. та В.Б. Захаренку, В.С. Солодовніковій, М.Г. Швалбу, В.О. Барсову та ін.). Також

1 Частина тексту взята з автобіографії В.М. Грами, яка наведена в наступному розділі.

він вивчав історію охорони природи в Україні (в тому числі й заповідника «Асканія-Нова»), Харківської станції юннатів та ін.

З педагогічної діяльності варто зазначити, що саме В.М. Грама вперше в Україні створив навчальні програми з бібліографії на тему охорони природи – «Бібліографічне забезпечення охорони природи» (1991); а також з українознавства – «Бібліотечно-інформаційне забезпечення українознавства» (1988, 1999) і «Українознавча та країнознавча бібліографія» (1999). Ці програми він успішно впровадив в практику навчальних планів ВУЗів. Окрім того, майже 40 років він навчав ентомології дітей на Харківській станції юннатів.

Варто зазначити, що Віктор Микитович написав значну кількість віршів – переважно на природоохоронну та історичну тематику. На жаль, донині опублікована лише невелика їх кількість. Маловідомо, що для своїх віршів В.М. Грама зазвичай використовував псевдоніми – В. Нечуйвітер², В. Нечуй-Вітер, М. Шевченко, В. Коваленко та ін. Також він написав кілька пісень; наприклад – «У рідний край поїду за піснями» (автор В.М. Грама) та «Люблю тебе моя Волинь» (автори В.М. Грама і В.О. Поліщук). Окрім того, як шанувальник української пісні – він був учасником хорових колективів при УКЦ – «Харків'яни» та «Козацька родина».

Історія створення покажчика. Віктор Микитович старанно вів перелік своїх праць й видав два автобіобібліографічні покажчики, працюючи в Харківській академії культури: в 1998 році – список з 146 праць³, а в 2001 році – зробив доповнення з 11 праць⁴. Але повноцінна робота над покажчиком почалася в 2007 році – до свого 70-річчя В.М. Грама планував зробити брошуру з автобіографією та переліком усіх своїх праць. Оскільки В.М. Грама не вмів користуватися комп'ютером, я взявся допомогти йому надрукувати покажчик, а також приймав участь у написанні його автобіографії та створенні тематичного покажчика. Зазвичай текст друкувався під диктовку Віктора Микитовича в лабораторії екології комах в м. Харків. Все було зроблено досить швидко попри значну кількість роботи – видання містило 353 джерел (276 публікацій В.М. Грами, редакторські роботи – 14, праці зі згадками про В.М. Граму – 45, студентські праці, виконані під його керівництвом – 18). Проте, друк все відкладався, а згодом треба було вже додавати нові праці й міняти тематичний і іменний покажчик. А з 2008 року В.М. Грама доклав всі сили до тривалої та виснажливої битви за

2 Саме тому, через цей псевдонім, на останній сторінці цієї книги додано фотографію нечуйвітра звичайного (*Pilosella officinarum*).

3 Грама Віктор Микитович: [Список публікацій за 1979–1998 рр.] // Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної Академії Культури (1947–1998): Бібліогр. покажч. Ч. 1 / ХДАК. – Х.: ХДАК, 2000 – С. 67–75 (146 назв.).

4 Грама Віктор Микитович: [список публікацій за 1999–2001 рр.] // Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури 1999–2003): Бібліогр. покажч. Ч. 2 / ХДАК. – Х.: ХДАК, 2004 – С. 37–38 (11 назв.).

унікальну установу – приміщення лабораторії екології комах у м. Харків. Але боротьбу було програно – приміщення забрали й приватизували, а в 2011 році – лабораторію взагалі ліквідували, все обладнання розвезли по різних установах, а доля деяких матеріалів (за спогадами В.М. Грами) стала невідомою.

Електронна копія покажчика за 2007 рік, яка зберігалася в лабораторії була втрачена, проте збереглися дві паперові версії – у мене та В.М. Грами. Тому, коли Віктор Микитович у 2016–2019 рр. поновив роботу над покажчиком, не треба було все робити спочатку. Робота йшла повільно, оскільки В.М. Грама в попередні роки переніс важкі хвороби. Особливо важко йому було писати – якщо раніше він мав каліграфічний почерк, то тепер доводилося інколи по кілька разів переписувати текст, щоб його можна було прочитати. Одного разу цей покажчик загубився і В.М. Грама ледь не взявся робити все заново, але у мене збереглася паперова копія 2007 року. Проте, з часом і стара версія знайшлася – тому низка сторінок в рукописах є дублями.

Наприкінці листопада 2019 року через погіршення здоров'я, Віктор Микитович попросив мене забрати всі його рукописи, завершити й опублікувати покажчик під моїм ім'ям. Зміг переконати його, що він ще зможе завершити цю працю, а я допоможу чим зможу. Хоча домовились, на всяк випадок, що я сфотографую всі його рукописи – щоб вони були у мене й нікуди не зникли. Це я і зробив, відфотографувавши всі 940 сторінок рукописів покажчика. Але здоров'я В.М. Грами погіршилося, тому під час останніх телефонних розмов він дуже прохав мене доробити цей покажчик. Взимку 2020 року його стан значно погіршився, але він продовжував боротися до останнього. 30 травня 2020 року Віктор Микитович відійшов у вічність.

Попри те, що я намагався доробити покажчик в 2020–2021 рр., але через значну кількість роботи, не вистачало часу. Повномасштабний наступ росіян 2022 року змінив усі плани й змусив весь час присвятити написанню книги про М.І. Бережного. Але як тільки книгу надрукували, восени 2023 року поновив роботу над покажчиком В.М. Грами.

Покажчик В.М. Грами дороблено за задумом і прикладами, які В.М. Грама створював у своїх працях для різних вчених – включені автобіографія В.М. Грами, перелік основних віх його життя, список опублікованих праць (до 2007 р.), а також мною (упорядником) додані передмова, стислі біографічні відомості за 2007–2020 роки, до списку джерел – додані нові публікації за 2007–2018 рр. з рукописів В.М. Грами, змінена й додана нумерація в іменному та тематичному покажчику, а також створений розділ з листування.

Перелік публікацій залишений за стилем, зробленим В.М. Грамою. Деякі джерела записані в рукописах В.М. Грами в різних варіантах і, якщо мені не вдавалося знайти оригінали, то у виносках зазначені різні варіанти написання. Окрім того, збережені різні нотатки й дописи до джерел В.М. Грами, окрім явно жартівливих, як от: «І про красуню на заповідному конику». Планував внести низку уточнень і прибрати всі можли-

ві помилки, але через війну доводиться поспішати. Окрім того, необхідно видати всі неопубліковані вірші В.М. Грами, а також деякі його рукописи, що потребує більших затрат часу. Тому після війни планується друге видання.

Варто зазначити, що в покажчику різне написання прізвищ Віктора Микитовича – Грама і Грамма. За збереженими документами та аналізом походження прізвища виявлено, що вірно писати – Грама⁵.

Хоча мною виконано чимало роботи з доопрацювання цього покажчика, але не додаю себе в співавтори, а лише в упорядники, оскільки Віктор Микитович витратив багато часу й не встиг доробити цю працю лише через хворобу.

В.В. Пархоменко

лютий-серпень 2024 року

5 Пархоменко В.В. Грама Віктор Микитович: ентомолог, історик, природоохоронець (нарис біографії на честь 83-річчя). – Київ: Друк Арт, 2019. – 96 с.

2001.

Виг 230 до 305 №.
Зн. 2001-го 2006 року

- 2000 Грама В.М. Мрії Петрові Бяллович: еколог, біоенколог, мавник; Бібліогр. покаж. / Укр. НАНТА ім. Г.М. Височного; Уклад.: В.М. Грама, К.О. Щеглова. - Х, 2001. - 20 с. [Надруковано 20 прим.]
- 2001 Грама В.М. Короткий нарис наукової діяльності Мрії Петрові Бялловича // Там само. - С. 3-9.
- 2002 Грама В.М. Видділ біології Харківської обласної Палацу дитячої та юнацької творчості (1934-2000 рр.): Бібліогр. покаж. / ХОПЕД та ЮТ; ХДАК; Уклад.: В.М. Грама, В.П. Білинська, І.А. Суліма. - Х, 2001 - 35 с.
- 2003 Грама В.М. Нарис про наукову і творчу діяльність відділу біології Харківської обласної Палацу дитячої та юнацької творчості // Там само. - С. 4-22; С. 4-8; Продр. В.Г. Аверін як науковий керівник юних зоологів.
- 2004 Грама В.М. Матеріал до організації степових ентомологічних закладників: Метод біоіндикації степових комах // Вісник Харк. ентомол. т-ва. - 2001, - Т. 8, вип. 2. - С. 16-18. - Бібл. 2. - 3 назв.
- 2005 Грама В.М. Людська мушкетерська драма в природі (пам'яті В.О. Барсова) // Вісник Харк. ентомол. т-ва / Т. 9, вип. 1-2. - С. 338-339. - Бібл. 4 назв.
- 2006 Грама В.Н. Предисловие // Павленко А.А. Естественно-историческое изучение семейства Момак (Diptera, Simuliidae) / Докл. нац. ун-т. Донецк. отд. УНУМ. - Донецк: ДонГУ, 2001. - С. 7-8. - Бібл. 534 назв.; Указ диссерт.: 15 назв. [Перевісти в 2004 рік] [Бібліогр. література - до предисл.]
- 2006 Кирейчук А.Г., Грама В.Н. Семейство Halictidae (мавнички); Семейство Eurytomidae (веретени) // Определитель пресноводных беспозвоночных России и сопредельных территорий. Т. 5: Высшие насекомые / ЗИН РАН. - СПб.: Наука, 2001. - С. 103-116, 122-120, 464-487 (Табл. 39-50); 500-501 (Табл. 57-62)
- 2007 Ушаковський М.С., Грама В.М. Природоохоронна цінність цінливих татарняківих комах // Фалішевські збірки: Зб. наук. праць / Херсон. ДНУ. Психолого-природн. сект.-т. - Херсон: Тарра, 2001. - С. 143.
- 2008 Грама В.М. [ред.] Тень А. Затовігне: [Вірши] - Вип 2, - Випуск і квітень - Х: ХЕТ, 2002. - 36.

Рукопис 2007 року В.М. Грама.

Фото упорядника (В. Пархоменка), 17.04.2007, м. Харків, лабораторія екології комах ХНАУ.

АВТОБІОГРАФІЯ – стислий опис наукової і педагогічної діяльності /до 2007 року^{6/}

Народився я у селянській родині на берегах тихоплинної Сули у мальовничому хуторі з поетичною назвою Кобзарі, на батьківщині поета Олександра Олеся, співака Анатолія Мокренка, президента України Віктора Ющенка ...

Батько – Микита Никифорович мав декілька професій: коваль (була пересувна кузня), садівник, пасічник, бухгалтер. А оскільки він мав середню освіту (до революції закінчив у Маріуполі гімназію), то в 30-ті роки учителював на курсах лікбезу (ліквідація безграмотності), навчаючи грамоті неписьменних селян. До речі, дома була солідна бібліотека класиків української, російської та світової художньої літератури, серед яких почесне місце посідав «Кобзар» Т. Г. Шевченка, який був не лише настільною книгою, а для мене й абеткою. Вперше з вуст матері і батька я почув пісні «Думи мої, думи мої», «Така її доля», «Реве та стогне Дніпр широкий» та щемливі слова про долю Катерини.

У нашій сім'ї, панував культ української пісні. І яку б хатню роботу батько й мати не виконували, завжди було чути їх мелодійний голос. Діти теж тихенько долучалися до пісні.

У садибі був великий сад, понад 100 яблунь, не рахуючи груш, слив, волоських горіхів. Розповідають, що коли посадили той сад, то у мами облізли плечі, бо їй прийшлося носити воду коромислом із копанки за 300-500-метрів і поливати молоді сажанці. Із сортів яблунь у саду зустрічалися: Білий налив (понад 20 дерев), Папіровка, Боровинка, Пепін литовський, Антонівка, Апорт, Лимонівка, Кальвіль осінній, Ранет курський, Ранет Симиренко. На цей диво-сад, що був єдиний у всій окрузі, приїздило дивитися начальство тогочасного Штепівського району.

Половина цього саду виходила в поле і була з усіх боків захищена посадками жовтої акації, кленів та лип і мала назву приріз. Після війни місцева влада відібрала цей «приріз», борючись із розбазарюванням колгоспної землі. Ця ділянка саду, як правило, родила через рік. Коли доспівали яблука (особливо Білий налив), найманці обтрушували (а ми – діти, їм допомагали) яблука, відвозили їх до комори, де вони спокійно догнивали, а потім їх списували по акту. Такі були реалії сільського життя.

В сім'ї часто з неприхованою тривогою розповідали про голодомор 1933 року. Сім'я врятувалася завдяки винахідливості батька (він майстерно замурував у стіні біля

6 Текст написаний В.М. Грамою разом з упорядником у квітні 2007 року для автобіобіографічного покажчика. Згодом цей рукопис перероблений як передмова до 70-річного ювілею (оповідь велася від другої особи). Проте так і не був опублікований, але частину цього тексту упорядник згадав у книзі: Пархоменко В. В. Грама Віктор Микитович: ентомолог, історик, природоохоронець (нарис біографії на честь 83-річчя). – К. : Друк Арт, 2019. – 96 с.

пiчного причiлку сховище для зерна, яке перiодично наточували, вiдкривши цеглину). Була дома й ручна крупорушка. А «буксири», що обстежували хати i вигрiбали все iстiвне, не змогли визначити порожнини у стiнi (бо не мали музичного слуху).

Пам'ятаю голодний 1947 рiк. «Я пережив суворi буднi, / голодний сорок сьомий рiк, / байки та лозунги облуднi / комунiстичних просторiк» – це строки одного з моiх вiршiв. Батьки тодi на трудодень отримували лише 200 грамiв зерна. А рятiвними вiд голодноi сметрi стали колоски, що залишилися на зiбраному полi. А за цi життєдайнi колоски прийшлося скуштувати нагайки озвiрилих об'iждчикiв. Ось таким було «щасливе», а насправдi холодне й голодне сталiнське дитинство. Той не дивно, що молодь будь яким способом намагалася покинути село.

Пiсля закинчення семирички з похвальною грамотою поступив у 1954 р. в Бiлопiльське залiзничне училище i через два роки отримав направлення на роботу в локомотивне депо Основа м. Харкова, працював i одночасно вчився. В 1958 р. екстерном закинчив 10 класiв i поступив на вечiрнє вiддiлення хiмiчного факультету Харкiвського держунiверситету, але завадила хвороба – напружений ритм життя вiдбився на здоров'ї. Лiкарi порадили змiнити професiю i в 1960 р. – був переведений на вечiрнє вiддiлення бiологiчного факультету. На третьому курсi обрав професiю ентомолога i слухав лекцiї всесвiтньо вiдомого вченого, людини енциклопедичних знань професора Сергiя Iвановича Медведєва. Я щасливий, що моiми вчителями були прекраснi, шляхетнi люди! Першим навчителем у галузi ентомологiї i гiдробiологiї був доцент, кандидат бiологiчних наук Всеволод Борисович Захаренко, пiд керiвництвом якого я працював в 1965–1966 рр. на кафедрi зоологiї Харкiвського педiнституту iм. Г.С. Сковороди i був його лаборантом. За його порадою вибрав водних жукiв для своєї дипломної роботи. Допомогав йому вести навчально-польову практику з гiдробiологiї та ентомологiї i це залишило незгладний слiд у моєму життi. По сутi, Всеволод Борисович був моїм радником при написанi дипломної роботи, а пiзніше i кандидатської дисертацiї. За його запрошенням я декiлька рокiв проводив у педiнститутi навчально-польову практику з зоологiї безхребетних.

Другою шляхетною людиною, що сформувала моє наукове мислення в галузi екологiї i охорони природи та свiтобачення в iсторiї науки, був незабутнiй Сергiй Iванович Медведєв. На його лекцiях з основ екологiї студенти почули нове, оригiнальне, чого не можна було прочитати в тогочасних пiдручниках з екологiї. По сутi, С.І. Медведєв дiлився своїм багаторiчним досвiдом наукової роботи в степових заповiдниках України, набутим ще в 20–30-х роках. За три мiсяця до закинчення унiверситету я був запрошений старшим лаборантом на кафедру ентомологiї, яку очолював з 1946 р. професор С.І. Медведєв.

Невдовзi успiшно захистив дипломну роботу, а керiвником офiцiйно була професор Дора Самойлiвна Шапiро. Цю роботу навiть представили на конкурс студентських робiт. I тут Сергiй Iванович продемонстрував непоказний урок, попросивши вiдреда-

гувати рукописну мою доповідь обсягом у 3 сторінки. На другий день він приніс машинописний текст обсягом на 1 сторінку як зразок лаконічності і змістовності.

Під його керівництвом я освоїв основні групи комах і спеціалізувався як систематик, вів лабораторні і практичні заняття зі студентами, і щорічно – навчально-польову практику з ентомології. У відпускний період мандрував по Україні з трьома сачками (водним, для косіння, для ловлі метеликів), досліджував водну ентомофауну різноманітних водоймищ, збираючи матеріал для майбутньої роботи.

Тоді я відбувся як систематик і описав два нових види водних жуків із родини плавунчиків. У грудні 1974 р. успішно захистив кандидатську дисертацію «Еколого-фаунистический обзор Aderphaga (Coleoptera: Haliplidae, Dytiscidae, Gyridae) Левобережной Украины». Це була одна із піонерних робіт, яка послугувала поштовхом до вивчення цієї групи комах в інших регіонах.

Напередодні захисту дисертації керівництво вузу перевело мене, пошукувача дисертації, в новостворений при ЦНБ відділ науково-технічної інформації. Це стало вирішальним у подальшій моїй долі. А перед цим С.І. Медведєв, користуючись такою нагодою, попросив мене віднайти труди і літературу про свого навчителя професора В.В. Станчинського – основоположника нового напрямку в екології – біоценології, котрий в 1930–1933 рр. працював (за сумісництвом разом з С.І. Медведєвим) у Харківському університеті і очолював сектор екології при Зоолого-Біологічному інституті (ЗООБІН). Хоча вони обидва були реабілітовані, але існувало неофіційне табу – замовчувати про репресії вчених.

Освоївши ази бібліографії, я разом із завідувачем науково-редакційного відділу ЦНБ Михайлом Григоровичем Швалбом із захопленням взялися за пошук праць професора В.В. Станчинського та літератури про нього. І в 1976 р. бібліографічний покажчик з передмовою професорів І.Б. Волчанецького та С.І. Медведєва уже був готовий до друку, але ... його викреслили із видавницьких планів.

Але значну частину цього бібліографічного покажчика та нарис про історію біоценології в СРСР все-таки видрукувала спільно з С.І. Медведєвим у 1977 р. одна з учениць В.В. Станчинського, доктор біологічних наук, академік Туркменської АН, Герой Соціалістичної праці, кавалер Ордена Леніна Ніна Трохимівна Нечаєва на сторінках «Бюллетеня Московского общества испытателей природы».

Пишаюся цією роботою, бо науковий світ, незважаючи на «залізну завісу», дізнався про раніше заборонені наукові публікації В.В. Станчинського. Американський вчений Дуглас Вайнер під час «горбачовської перебудови» приїхав в СРСР, провів дослідження, захистив дисертацію і повернув нам світовий пріоритет професорів В.В. Станчинського і С.І. Медведєва про створення ними нового напрямку в екології – біоценології. Пізніше ця монографія була переведена з англійської мови і видана за редакцією та післямовою видатного природоохоронця і еколога Фелікса Штільмарка під назвою «Экология в Советской России» (М., 1991).

Досвід, набутий у бібліографічному відділі, став пізніше предтечею для створення низки бібліографічних посібників, присвячених репресованим екологам, природоохоронцям, а також тим, кого тоталітарний режим вперто замовчував.

В 1975 р. мене запросили на роботу в лабораторію біометодів відділу захисту рослин УкрНДІРСіГ ім. В.Я. Юр'єва на посаду молодшого наукового співробітника. В одній із своїх публікацій «Дорога до Печенізького поля» я написав: «Завідувач відділом захисту рослин Олександр Володимирович Заговора запропонував мені, тоді молодому фахівцю, говорячи науковою мовою, розробити систему заходів щодо підвищення насінництва люцерни, маючи на увазі не лише захист цієї культури від шкідників, а виявлення особливостей формування фауни запилювачів в умовах антропогенного ландшафту, тобто як найкраще, посеред поля, чи біля лісу, чи біля степової балки, де гніздяться поодинокі бджолині – основні запилювачі люцерни, створити плантації насінневої люцерни». Справа в тому, що частина агрономів ще вірила в механічний спосіб запилення люцерни за пресловутим методом академіка Т.Д. Лисенка та агронома А.С. Мусійка, тягаючи мотузку з прив'язаними віниками люцерни під час її цвітіння, не підозрюючи про існування справжніх запилювачів. Ця робота знайшла своє продовження в роботах М.О. Філатова і В.П. Грицяя, які успішно захистили кандидатські дисертації. Уже в 1976 р. я видрукував «Методические рекомендации по увеличению численности диких пчел – опылителей люцерны». Цей напрям привів до розробки чергових методичних рекомендацій по організації ентомологічних заказників, створення яких було вперше започатковано в Україні у радгоспі «Червона Хвиля» Велико-Бурлуцького району.

Починаючи з 1976 р., я був залучений Обласною службою прогнозу для визначення ґрунтових комах, зібраних восени для потреб прогнозування чисельності основних шкідників на майбутній рік. А це спонукало створити визначник шкідників, що мешкають у ґрунті, і в 1979 р. були видрукувані два визначника: «Методические рекомендации по определению почвообитающих вредителей» (56 с.) і «Методические указания по определению злаковых мух и их повреждений» за моєї активної участі.

Отже, ці роботи по визначенню ґрунтових шкідників привели ще до одного напряму в галузі прикладної ентомології – до вивчення особливостей формування ґрунтової ентомофауни агроценозів Лівобережної України. Це знайшло своє продовження в публікаціях на нарадах, з'їздах, колоквіумах з ґрунтової зоології.

У 1979 р. я був запрошений на викладацьку роботу на кафедрі галузевої бібліографії Харківського державного інституту культури, де 22 роки працював старшим викладачем (а з 1986 р. – доцентом) аж до виходу в 2001 р. на заслужений відпочинок. В інституті читав біля 20 бібліографічних і книгознавчих дисциплін, а за останні два роки – «Основи екології» для студентів усіх факультетів.

Але я не зрадив свою основну професію. З 1980 р. розпочинається новий етап моєї наукової діяльності в галузі ентомології – на громадських засадах я був залучений до

виконання наукових тем лабораторії екології комах кафедри зоології та ентомології, яку очолював тоді доцент кафедри Анатолій Йосипович Ковалик. А запропонував мені цю роботу молодий фахівець кандидат біологічних наук Олександр Всеволодович Захаренко. Саме з його ініціативи розпочато комплексне порівняльне дослідження ентомофауни степових заповідників та агроценозів з метою вивчення закономірностей формування ентомофауни ценозів різного сукцесійного періоду, розпочинаючи з полів сівозмін до цілинних ділянок одвічного степу.

Отже, за ті 22 роки своєї праці в ХДІК у свій відпускний період ніколи не їздив відпочивати, а займався вивченням ентомофауни у багатьох степових заповідниках України й Росії, або брав участь у експедиціях разом з юннатами Харківського палацу дитячої та юнацької творчості. Для мене центром наукової діяльності став відділ біології Харківського палацу дитячої та юнацької творчості, який очолював авторитетний педагог Борис Михайлович Якушенко, педагогічний колектив якого уже мав певний досвід роботи юннатів з науковцями.

О.В. Захаренко запропонував юннатам виконати одну із наукових тем – провести інвентаризацію ентомофауни Центрально-Чорноземного державного заповідника. Для опрацювання цього матеріалу Борис Михайлович запросив випускників КЮЗу (клубу юних зоологів) (1980-1985 рр.). В результаті проведеного дослідження в різних відділеннях заповідника було виявлено понад 3000 видів комах, в тому числі й видів, що занесені до Червоних книг. Було виконано безпрецедентну за своїми масштабами роботу, за яку не брався ні один науковий колектив. Все це залишило своє відображення в наукових публікаціях, у щорічних звітах за результатами експедиційного дослідження. Більшість виявлених таксонів була визначена або перевірена мною, то ж не випадково, що у мене спільно з О.В. Захаренком 16 публікацій, а з Б.М. Якушком – аж 18.

Отже, основним об'єктом дослідження для мене стали, поряд з комахами водних ценозів, комахи степових біоценозів, і насамперед, індикаторні для цілинних степів види, а також рідкісні та зникаючі види комах.

Розпочинаючи з 1989 р., я підтримував творчі стосунки з Харківським обласним молодіжним екологічним центром «Озон», який очолювали Г.Г. Костак і відомий вчений психолог, природоохоронець Сергій Олександрович Таглін. Він навіть певний час на громадських засадах очолював лабораторію заповідної справи. На замовлення С.О. Тагліна, я видрукував на сторінках однойменної газети «Озон» (додаток до «Ленінської зміни») декілька публіцистичних нарисів про наукову і творчу діяльність видатних природоохоронців, більшість яких була репресована тоталітарною владою: професори В.В. Станчинський, В.Г. Аверін, О.А. Яната, С.І. Медведєв, В.І. Талієв.

З 1995 р. по 2003 р. – працював за сумісництвом в УкрНДІ екологічних проблем в лабораторії заповідної справи. Під час численних експедицій в межах Лівобережної України, а найчастіше – в межах Харківської області займався виявленням нових територій та тео-

ретичним обґрунтуванням по їх заповіданню. З цієї тематики написав понад 20 публікацій, вінцем цієї діяльності є щойно виданий фундаментальний довідник «Природно-заповідний фонд Харківської області» (2005), в якому автору належать нариси «Історія заповідної справи на Харківщині, опис ентомологічних заказників в районах області», «Списки тварин (безхребетних), занесених до Червоних книг (списків)», а також «Покажчик літератури з природно-заповідного фонду Харківської області».

Моя педагогічна й наукову діяльність в Харківській державній академії культури – це особлива сторінка мого життя, це тема для окремої розмови. Бібліотекарям я навіть присвятив вірш під назвою «Бібліотекарям – берегиням духовних скарбів присвячую», де про бібліографію є такі рядки: «Бібліографія є мозок для науки» – / згадаємо ці вавіловські слова! / Вона дає ключі та компас в руки, / була б ще думка вічна і жива». З проблем бібліографознавства, книгознавства, включаючи видані бібліографічні посібники, я маю 70 публікацій, або 25 %: це четверта частина моєї друкованої продукції. Із історичних розробок вважаю оригінальні дослідження з методики бібліографування галузевої літератури, а також опис окремого виду бібліографії – мартироложної. Це область науково-практичної діяльності по функціонуванню ліквідації чи заборони репресованої літератури, що характерно для тоталітарних режимів. А це окремі покажчики забороненої літератури, окремі приміщення для їх зберігання, окремий режим їх видачі чи знищення і т. і. Коротко скажу і про оригінальні навчальні програми для студентів біологічного профілю. Вперше в Україні були створені програми «Библиографическое обоснование охраны природы» (1987), більш розширене і удосконалене «Бібліографічне забезпечення охорони природи» (1992). Оригінальними є також «Бібліотечно-інформаційне забезпечення українознавства» (1999) і «Українознавча та країнознавча бібліографія» (1999), які вперше впроваджені в практику навчальних планів у ВУЗах культури.

До мене регулярно звертаються не тільки за визначенням комах, а й з проблем бібліографії. Декілька років тому старший викладач Одеського університету Н.М. Пашковська звернулася з проханням відновити історичну пам'ять про репресованого доктора біологічних наук Й.Г. Потапенка. І через два роки спільними зусиллями був створений докладний бібліографічний покажчик поскрибованому професору ботаніки.

П'ять років тому до мене звернулася за допомогою Лариса Олегівна Дешко – прапраправнучка одного з фундаторів Краснотутського дендрологічного парку І.І. Каразіна – віднайти літературу про своїх відомих предків. Рік напруженої роботи – і невдовзі з'явився ґрунтовний нарис «Піонери акліматизації рослин та охорони Слобідського краю: Василь Назарович, Іван Назарович та Іван Іванович Каразіни», який видрукувало Харківське міське товариство греків «Геліос» у історико-бібліографічному збірнику «Греки Харківщини» (Х., 2003).

З 2003 р. працюю в ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, очолюючи лабораторію екології комах. Займаюся вивченням корисної ентомофауни садових ценозів, охороною рідкісних і

зникаючих комах, цікавиться особливостями формування ентомофауни заповідних екосистем в залежності від форм господарської діяльності та подальшою розробкою методики по організації ентомологічних заказників. За останні чотири роки (2003–2006) уже маю 30 публікацій. Коло наукових інтересів – надзвичайно широке. Це, насамперед, історія науки, це відновлення документальної пам'яті України, проблеми бібліографування галузевої літератури.

А книги, створені за моєю участю, уже стали бібліографічною рідкістю: «Редкие насекомые» (М., 1982), «Люби свою землю: научно-популярный очерк о редких и исчезающих растениях и животных Харьковской области» (Х., 1986), «Завтра будет поздно» (Х., 1990), «Охорона тваринного світу» (К., 1992), «Співають просвітяни Харкова» (Х., 2005 і 2006).

Всього маю 280 публікацій із різних галузей знань: ентомології, екології, охорони природи, бібліографії, книгознавства, історії науки, публіцистики, поезії.

Мої учні в галузі ентомології уже стали докторами наук – завідувач кафедри Білгородського університету Олександр Володимирович Прісний, старший науковий співробітник Олександр Герогійович Кирейчук.

Як палкий шанувальник української хорової пісні – я учасник хорових колективів при УКЦ «Харків'яни», «Козацька родина». Нещодавно відбувся творчий вечір харківської співачки Ольги Новик, на якому вперше прозвучали мої пісні «У рідний край поїду за піснями» (автор В.М. Грама) та «Люблю тебе моя Волинь» (автори В.М. Грама і В.О. Поліщук) на музику, створену Ольгою Новик.

В.М. Грама

Березень-квітень 2007 р.

ПОДАЛЬШІ РОКИ ЖИТТЯ В.М. ГРАМИ – 2007-2020⁷ /додаток від упорядника/

Після 2007 року В.М. Грама продовжив працювати в лабораторії екології комах. Як і раніше сюди приїздили науковці з різних куточків України, щоб попрацювати в бібліотеці та з колекціями музею. Віктор Микитович допізна залишався в лабораторії й часто розмовляв з гостями, розповідаючи свої спогади про репресованих українських науковців (В.В. Станчинського, О.А. Янату, В.Г. Аверіна та ін.), своїх вчителів (С.І. Медведєва та В.Б. Захаренка), колег (О.В. Захаренка, В.П. Лисенка, Д.Ю. Москаленка та ін.). Це були і мудрі, і веселі, і сумні спогади. Багато розповідей було й про історію України – про злочини комуністів і як це вплинуло на наше життя. А для бажаючих – були копії його віршів, а також матеріали історичної тематики, які висвітлювали маловідомі та замовчувані злочини минулої тоталітарної комуністичної влади, сучасне свавілля чиновників.

Здавалося, що так лабораторія житиме ще довгі роки, але в університеті з'явилися недобросовісні керівники, які вирішили приватизувати університетське приміщення лабораторії. Попри тривале протистояння, яке чинив В.М. Грама з 2008 до 2010 року, лабораторію виселили, а 2011 року – закрили⁸. Науковий центр, де могли навчатися студенти, аспіранти та підвищувати рівень досвідчені зоологи було ліквідовано.

Всі подальші роки В.М. Грама дуже сумував, що лабораторію закрили й згадував свої вірші написані під час боротьби за лабораторію, наприклад: *«Даю Вам відповідь письмову, пане Пузік, / на десять одночасних запитань. / Читайте «Звіт роботи ЛЕК⁹» у нашій вузі – / одне із кафедральних найвагоміших надбань»*.

Невдовзі після цих подій Віктор Микитович почав працювати в заповіднику «Кам'яні могили», створив ґрунтовний бібліографічний покажчик¹⁰. Але багато сил і здоров'я він витратив на протистояння за лабораторію, тому почав дуже хворіти. Стан ще більше погіршився, коли відійшли у вічність старший син (Ігор), перша дружина, брат (Григорій) і колеги. Серед рукописів Віктора Микитовича зберігся вірш на пам'ять брата:

7 Текст частково взятий з моєї публікації: Пархоменко В.В. Віктор Микитович Грама (1937–2020): «Я щасливий, що моїми навчителями були шляхетні, прекрасні люди» // Український Ентомологічний журнал. – 2022. – Вип. 20. – С. 149-155.

8 Будинок лабораторії згодом через махінації змогли списати й продати в 2019 році лише за близько 7 тисяч доларів, незважаючи на значну площу та розташування в центрі міста: <http://kharkiv.rocks/reestr/680181>.

9 ЛЕК – лабораторія екології комах.

10 Грама В.М., Сіренко В.О. Заповідник «Кам'яні Могили»: бібліографічний покажчик літератури (1833-2012 рр.). – Полтава: Дивосвіт, 2012. – 140 с.

*Чомусь не віриться, що ти пішов, мій рідний брате
у вічність під зажурливий мотив
Сумує за тобою яблуна крислата
і той садок, що у Залимані посадив*

*Осиротіла Грамина родина
на Годувальника, на лицаря, захисника
і назавжди афганця втратила Україна
напевно у військових доленька така*

*Тут варто про твої чесноти нагадати
тебе колеги поза очі називали «батя»
від голоду дітей афганських рятував
А про своїх тим паче пам'ятав*

*Своє коріння мусиш пам'ятати
Хай буде пухом ця земля Українська, рідний брате!*

В.М. Грама припинив наукову роботу, але як тільки стан покращився, продовжив ходити до Харківського обласного палацу дитячої та юнацької творчості, де навчав дітей ентомології та екології. Тут улюбленим місцем стала лавочка біля будинку, де часто можна було зустріти Віктора Микитовича. В цей час він активно працював над автобіобібліографічним покажчиком, а також готував біографічний нарис про свого вчителя – С.І. Медведєва. Згадував що раніше більш міцним і бойовим був...

Нажаль, він не встиг завершити розпочату справу – на початку 2020 року стан В.М. Грами різко погіршився. Проте, доки міг, він редагував автобіобібліографічний покажчик. Незважаючи на важку хворобу, Віктор Микитович продовжував боротися. Він відійшов у вічність невдовзі після того, як дізнався, що надрукували книгу про нього.

Практичний і теоретичний досвід Віктора Микитовича в ентомології, історії науки та охороні природи були вражаючими. І цими знаннями В.М. Грама завжди з радістю ділився. Він ніколи не лінувався і працював, забуваючи про час, всім серцем переймаючись долею української науки. З повагою ставився до інших і зрідка когось критикував, а якщо таке ставалося – то лише в крайніх випадках і дійсно по заслuzі. Згадуються його поради: «Нащадкам — порядності пораджу. Пам'ятаймо, що ми один раз живемо на світі і ми мусимо робити корисну благородну справу». Для колег він залишиться у пам'яті передусім надійним вчителем і другом. Світла пам'ять!

В.В. Пархоменко

Серпень 2023 – березень 2024

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ В.М. ГРАМИ

- 1 травня 1937 – народився в с. Марківка (Сумська область) в українській родині.
- 1954 – закінчив 7-річну школу.
- 1954-1956 – навчався в залізничному училищі м. Білопілля (Сумська обл.).
- 1956-1961 – працював в локомотивному ДЕПО ст. Основа (окол. м. Харків): слюсарем по ремонту паровозів 5-го розряду, слюсарем вимірювачів швидкості та техніком.
- 1956-1958 – відвідував вечірню школу для отримання повної середньої освіти.
- 1958 – вступив до вечірнього відділення ХНУ на хімічний факультет.
- 1961-1964 – слюсар і токар 5-го розряду в Українському НДІ сільськогосподарського машинобудування.
- 1960 – перевівся на біологічний факультет ХДУ.
- 1964-1965 – працював робочим на заводі ХТЗМ.
- 1966 – закінчив університет і почав працювати лаборантом на кафедрі ентомології ХДУ.
- 1968 – написав першу публікацію «Еколого-фауністичний огляд водних жуків Харківської області».
- 1973 – через закриття кафедри ентомології ХДУ почав працювати в відділі науково-технічної інформації при Центральній науковій бібліотеці ХДУ.
- 1974 – захистив кандидатську дисертацію «Еколого-фауністичний огляд водних Adephaga Лівобережної України».
- 1975-1979 – працював у лабораторії біометодів відділу захисту рослин Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва.
- 1979-2001 – почав викладати на кафедрі галузевої бібліографії в Харківській державній академії культури (з 1988 доцент), читав біля 20 бібліографічних і книгознавчих дисциплін, а останні два роки – «Основи екології».
- 1980 – з цього часу залучали в якості спеціаліста-ентомолога в лабораторії екології комах ХНАУ, а також працював науковим куратором у відділі біології Харківської станції юннатів.
- 1995-2003 – за сумісництвом працював в Українському НДІ екологічних проблем.
- 2001 – працював в лабораторії заповідної справи Українського науково-дослідного інституту екологічних проблем.
- 2003-2011 – завідувач лабораторії екології комах ХНАУ ім. В.В. Докучаєва.
- 2003 – вступив до співочого гурту «Харків'яни» і хорового колективу «Козацька родина».
- 2011-2012 – працював в заповіднику «Кам'яні могили» й написав бібліографічний покажчик, який вміщав 1155 праць.
- 2013-2019 – за сумісництвом та на громадських засадах працював у Харківському палаці юннатів.
- 30 травня 2020 – відійшов у вічність.

ПУБЛІКАЦІЇ В.М. ГРАМИ

(Статті, брошури, книги, буклети, плакати, вірші)

1968

1. Грама В.Н. Эколого-фаунистический обзор водных жуков Харьковской области // Биологическая наука в университетах и педагогических институтах Украины за 50 лет: Материалы межвуз. респ. конф. [15-19 нояб. 1966 г.] / ХГУ. – Х., 1968. – С. 260-261.

1970

2. Грама В.Н. Водные жуки как индикаторы определенных водоемов // Шестой съезд Всесоюзного энтомологического общества. Воронеж, 17-23 августа 1970 г.: [в действительности – декабрь 1970 г]: Аннот. докл. – Воронеж: Центр.-Чернозем. кн. изд-во, 1970. – С. 48.
3. Грама В.Н. Заметки о водной колеоптерофауне некоторых реликтовых участков Харьковской области // Вестник Харьковского университета. – 1970. – № 39: Сер. биол., вып. 2. – С. 82-85. – Библиогр.: 8 назв.

1973

4. Грама В.Н. Новый вид жука плавунчика рода *Haliphus* Latr. (Coleoptera, Haliplidae) из Левобережной Украины / В.Н. Грама, А.В.Присный // Энтомол. обозрение. – 1973. – Т. 52, вып. 3. – С. 637-642. – Библиогр.: 2 назв. С. 29 рис.

Про *Haliphus zacharenkoi*

1974

5. Грама В.Н. Берегите насекомых!: [Буклет] / ХООП; В.Н. Грама, В.Г. Миняйло, В.С. Солодовникова – Х., Купян. типогр., 1974. – 8 с., 14 рис.
6. Грама В.Н. Особенности формирования фауны водных жесткокрылых (Coleoptera) Левобережной Украины // Материалы седьмого Всесоюзного энтомологического общества. В 2-х ч. / АН СССР. Зоол. ин-т. ВЭО. – Л., 1974. – Ч.1. – С. 24.
7. Солодовникова В.С. О необходимости сохранения природных комплексов в различных ландшафтно-климатических зонах на примере проектируемого в Харьковской области природного парка / В.С. Солодовникова, Г.Н. Левчинская, В.Н. Грама, Н.С. Прудкина, Е.В. Шаруда // Там же. – С. 127-128.

8. Грамма В.Н. Экологические особенности водной энтомофауны заповедника «Стрельцовская степь» Ворошиловградской области // Вестн. Харьк. ун-та. – 1974. – № 105: Биология, вып. 6. – С. 105-109. – Библиогр.: 10 назв.
9. Шкорбатов Г.Л. О сохранении природного комплекса в районе Донецкой биологической станции ХГУ / Г.Л. Шкорбатов, С.И. Медведев, Е.Д. Ермоленко, А.С. Лисецкий, В.С. Солодовникова, Ю.П. Максимова, М.А. Есилевская, В.В. Тверетинова, Л.Н. Горелова, В.Н. Грамма, Ю.К. Холупяк // Там же. – С. 135-144. – Библиогр.: 9 назв.
10. Грамма В.Н. Эколого-фаунистический обзор водных Aderphaga (Coleoptera: Haliplidae, Dytiscidae, Gyridae) Левобережной Украины: Автореф. дис... канд. биол. наук / Харьк. гос. ун-т. – Харьков, 1974. – 21 с. – Библиогр.: 5 назв.

1975

11. Грамма В.Н. Зоогеографический анализ фауны водных жуков Левобережной Украины // Актуальные вопросы зоогеографии: Шестая всесоюз. зоогеогр. конф. (Кишинев, сент. 1975г.): Тез. докл / Ин-т зоологии АН Молд. ССР. – Кишинев, 1975. – С. 65.
12. Грамма В.Н., Кирейчук А.Г. Некоторые особенности водной энтомофауны (Coleoptera, Heteroptera) реликтовых участков Юго-Восточной Украины: [Провальская степь, Каменные Могилы] / В.Н. Грамма, А.Г.Кирейчук // Энтотомл. обозрение. – 1975. – Т. 51, вып. 1. – С. 23-31. – Библиогр.: 14 назв.
13. Матис Э.Г. Материалы по фауне водных жуков (Coleoptera) Магаданской области / Э.Г. Матис, В.Н. Грамма // Гидробиологические исследования внутренних водоемов Северо-Востока СССР. – Владивосток, 1975. – С. 211-235.

1976

14. Грамма В.Н. Методические рекомендации по увеличению численности диких пчел-опылителей люцерны / В.Н. Грамма, А.В. Заговора, Е.Н. Белецкий, Б.А. Весна, В.А. Кириленко, А.Ф. Бартенев, В.П. Грицай; ЮО ВАСХНИЛ. Укр. НИРСИГ им. В.Я. Юрьева – Харьков, 1976, – 21 с. – Библиогр.: С. 21 (12 назв.).
15. Грамма В.Н. Эколого-фаунистический обзор водных Aderphaga Левобережного Полесья Украины / В.Н. Грамма, А.Ф.Бартенев // Биологические основы освоения, реконструкции и охраны животного мира Белоруссии: Тез. 4-й зоол. конф. БССР / Минск, октябрь 1976 г. / АН БССР. – Минск, 1976. – С. 15.
16. Медведев С.И. О необходимости охраны полезных, редких и реликтовых жуков Харьковской области / С.И. Медведев, В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма, А.Ф. Бартенев, А.Г. Кирейчук, А.В. Присный // Вестн. Харьк. ун-та – 1976. – № 135: Проблемы энтогенеза, гетерозиса и биоэкологии животных. – С. 122-125. – Библиогр.: 5 назв.

1977

17. Прогноз распространения вредителей и болезней сельскохозяйственных культур в Харьковской области в 1977 году меры борьбы с ними: Метод. рекомендации / А.В. Заговора, Е.Н. Белецкий, В.Н. Грамма и др.: ЮО ВАСХНИЛ. УкрНИИРСиГ им. В.Я. Юрьева, МСХ УССР, Харьков. обл. станция защиты растений – Харьков, 1977. – 56 с.
18. Технология защиты растений от вредителей, болезней и сорняков на примере совхоза «Красная волна» в 1977 году: Метод. рекомендации / А.В. Заговора, Е.Н. Белецкий, В.Н. Грамма и др.: ЮО ВАСХНИЛ. УкрНИИРСиГ им. В.Я. Юрьева. – Харьков, 1977. – 63 с.
19. Захаренко В.Б. Водные Adephaga (Coleoptera) бассейна реки Сиверский Донец / В.Б. Захаренко, В.Н. Грамма // Седьмой Международный симпозиум по энтомофауне Средней Европы: Тез. докл. Ленинград, 19-24 сентября 1977 г. / АН СССР. Зоол. ин-т. ВЭО. – Л., 1977. – С. 109-110.
20. Медведев С.И. Некоторые особенности охраны насекомых / С.И. Медведев, В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма // Вестн. зоологии. – 1977. – № 1. – С. 3-6. – Библиогр.: 7 назв.
21. Швалб М.Г. Список печатных работ В.В. Станчинского / М.Г. Швалб, В.Н. Грамма // Бюл. Москов. о-ва испыт. пророды. Отд. биол. – 1977. – Т. 82, вып. 6. – С. 113-117. (Библиогр.: 85 назв.)¹¹.

1978

22. Методичні рекомендації по боротьбі із злаковими мухами / О.В. Заговора, Є.М. Білецький, О.Ф.Бартенев, В.М. Грамма, М.П. Ніколенко, Л.І. Омельченко, І.В. Бабчук, О.Б. Сядриста. / МСГ УРСР. – Київ, 1978. – 18 с.
23. Прогноз распространения вредителей и болезней сельскохозяйственных культур в Харьковской области в 1978 году и меры борьбы с ними: Метод. рек. / А.В. Заговора, Е.Н. Белецкий ..., В.М. Грамма и др.: ЮО ВАСХНИЛ. УкрНИИРСиГ им. В.Я. Юрьева, МСХ УССР, Харьк. обл. ст. защиты растений. – Харьков, 1978. – 55 с.
24. Технология защиты растений от вредителей, болезней и сорняков на примере совхоза «Красная волна» в 1978 году: Методические рекомендации / А.В. Заговора, Е.Н. Белецкий... В.Н. Грамма и др.: ЮО ВАСХНИЛ. УкрНИИРСиГ им. В.Я. Юрьева. – Х., 1978. – 64 с.
25. Грамма В.Н. К вопросу о палеогеографической реконструкции гидрофауны Змеевского природного комплекса в Харьковской области // Биоценология,

11 Ця публікація вміщена до праці: Нечаева Н.Т., Медведев С.И. Памяти Владимира Владимировича Станчинского (к истории биоценологии СССР) // Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отделение биологии. – 1977. – Т. 82 (6). – С. 109-117.

- антропогенные изменения растительного покрова и их прогнозирование: Тез. докл. 2-го респ. совещ., ноябрь 1978. / АН УССР. Ин-т ботаники им. Н.Г. Холодного. Днепр. гос. ун-т – Днепропетровск – С. 140.
26. Заговора А. Заказники комах / А. Заговора, В.М. Грама, В. Грицай // Рідна природа. – 1978. – № 2. – С. 36.
 27. Заговора А.В., Грама В.Н. Изменения почвенной фауны агроценозов в результате повышения культуры земледелия в восточной части Украины / А.В. Заговора, В.Н. Грама // Проблемы почвенной зоологии / АН СССР. ИЗМЭЖ им. Северцева. – Минск, 1978. – С. 87-88.
 28. Медведев С.И. [рец.] / С.И. Медведев, В.Н. Грама, В.С. Солодовникова // Вестн. зоологии. – 1978. – № 3. – С. 89-90: [Рец. на кн.] Ермоленко В.М. Фауна України. Рогохвости і пильщики / Ін-т зоології АН УРСР. – К.: Наук. думка, 1975. – Т.10, вип. 3: Тентредоподібні пильщики. Аргіди, Діпріоніди. Тендрединіди (Селандріїни, долерини). – 378 с.: іл.
 29. Заговора А. Дикие пчелы на люцерне / А. Заговора, Е. Белецкий, В. Грама // Сельская жизнь. – 1978. – 25 июня. – № 125. – С. 2.
 30. Лысенко В. Сохранить редкую флору и фауну Харьковщины / В. Лысенко, В. Грама // Красное знамя (Харьков). – 1978. – 15 января. – № 1. – С. 3.

1979

31. Методические указания по определению злаковых мух и их повреждений / А.В. Заговора, В.Н. Грама, Е.Н. Белецкий, Ю.Г. Красиловец, А.Б. Кравченко, А.Ф. Бартнев; ЮО ВАСХНИЛ. УкрНИИРСиг им. В.Я. Юрьева. – Харьков, 1979. – 12 с., ил.
32. Методические указания по определению почвообитающих вредителей / А.В. Заговора, В.Н. Грама, Е.Н. Белецкий, Ю.Г. Красиловец, П.П. Литун, А.Ф. Бартнев; МСХ СССР. Глав. упр. защиты растений, ЦНИ лаборатория прогнозов вредителей и болезней растений. УкрНИИРСиг им. В.Я. Юрьева. – Харьков, 1979. – 56 с., ил., 1 л. табл.
33. Прогноз распространения вредителей и болезней сельскохозяйственных культур в Харьковской области в 1979 году и меры борьбы с ними: Метод. рек. / А.В. Заговора, Е.Н. Белецкий... В.Н. Грама и др.; МСХ УССР, Харьков. обл. упр. с. хоз-ва, Харьков обл. СТЗР, УкрНИИРСиг им. В.Я. Юрьева. – Харьков, 1979. – 49 с.
34. Технология защиты растений от вредителей, болезней и сорняков на примере совхоза «Красная звезда»: Методические рекомендации / А.В. Заговора, Е.Н. Белецкий... В.Н. Грама и др.; МСХ УССР, Харьков. обл. упр. с. хоз-ва, Харьк. обл. ст. защиты растений, УкрНИИРСиг им. В.Я. Юрьева. – Харьков, 1979. – 66 с.

35. Грамма В.Н. Степные склоны [приречных балок] Харьковщины – резерваты полезных насекомых и редких растений / В.Н. Грамма, В.Н. Грицай, В.П. Лысенко // Проблемы охраны природы и рекреационной географии УССР: Респ. науч. конф. Харьков, 29-31 мая 1979: Тез. докл. – Харьков, 1979 – [Вып. 5]: Охрана природы Харьковской области. – С. 59-61.
36. Захаренко В.Б. Водные Adepnaga (Coleoptera) бассейна реки Сиверский Донец / В.Б. Захаренко, В.Н. Грамма // Седьмой Междунар. симпоз. по энтомофауне Средней Европы: Материалы. Ленинград, 19-24 сент. 1977г. / АН СССР. Зоол. ин-т. ВЭО. – Л.: Наука, 1979. – С. 197-199.
37. Медведев С.И. Динамика видового состава энтомофауны Украины как показатель антропогенной нагрузки на биогеоценозы / С.И. Медведев, В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма // Седьмая Всесоюз. зоогеографическая конференция: Тез. докл. Москва, 7-9 января 1980 г. / АН СССР. ИЭМЭЖ им. Северцева. – М., 1979. – С. 212-214.

1980

38. Вредители зерновых и зернобобовых культур / Е.Н. Белецкий, А.В. Заговора, В.Н. Грамма, В.А. Кириленко // Энтомологическая оценка селекционного материала зерновых и зернобобовых культур: Метод. указания. – Харьков, 1980. – С. 5-9.
39. Грамма В.Н. Водная энтомофауна Северо-Донецкого природного комплекса // Северо-Донецкий природный комплекс. – Х.: Высш. школа. Изд-во при ХГУ, 1980. – С. 54-56.
40. Грамма В.Н. Новый вид жуков-плавунчиков рода *Halipilus* Latr. (Coleoptera, Haliplidae) с Дальнего Востока // Энтомологическое обозрение. – 1980. – Т. 59, вып. 2. – С. 284-286.
Halipilus medvedevi – вид названий в честь проф. С.И. Медведева; на стор. 284 мал. С.И. Медведева¹².
41. Грамма В.Н. Проблема охраны диких пчелиных – опылителей люцерны в условиях северо-восточной Украины / В.Н. Грамма, М.А. Филатов, Б.М. Якушенко // Исследования по энтомологии и акарологии на Украине: Тез. докл. 2-го съезда УЭО, 1-3 октября 1980 г., г. Ужгород / АН УССР. УЭО. – Киев, 1980. – С. 18.
Прізвища авторів надруковані з помилками: Гралема В.Н., Филатова М.А.
42. Солодовникова В.С. Охрана редких, исчезающих и реликтовых насекомых и их местообитаний в Харьковской области / В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма, Ю.П. Максимова // Там же. – С. 60-61.
43. К вопросу формирования связей между биогеоценозами и влияния на них некоторых антропогенных факторов / В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма, Н.С. Прудкина, А.Г. Шатровский // Биогеоценологические аспекты лесной рекультивации

12 В іншому рукописі зазначено, що мал. виконаний О.Ф. Бартеневим / прим. упор.

нарушенных земель Западного Донбасса. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1980. – С. 159-164. – Библиогр.: 7 назв. – (Тр. комплексной экспедиции ДГУ; Вып. 2).

1981

44. Грамма В.Н. Дикие пчелы и шмели: [Буклет] / Укр. о-во охраны природы / В.Н. Грамма, М.А. Филатов, Б.М. Якушенко. – К.: Реклама, 1981. – 18 с. + [2] с: ил. Кольорові фото Валерія Бабенка. Видано на замовлення Українського товариства природи.
45. Грамма В.Н. К вопросу выявления перспективных для искусственного разведения опылителей люцерны и некоторые методы их охраны / В.Н. Грамма, М.А. Филатов, Б.М. Якушенко, В.П. Грицай, В.Ф. Лысенко // Новейшие достижения сельскохозяйственной энтомологии: По материалам 8-го съезда ВЭО. Вильнюс. 9-13 октября 1979 г.) / ВЭО. Ин-т зоологии и паразитологии АН Литов. ССР. Литов. энтомол. о-во. – Вильнюс, 1981. – С. 48-53.
46. Солодовникова В.С. О связности некоторых компонентов биогеоценозов на примере изучения энтомофауны Юго-Восточной Украины / В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма, Н.С. Прудкина, Ю.П. Максимова, Г.Н. Наглова, А.Г. Шатровский // Тр. Всесоюз. энтомол. о-ва. – Л.: Наука. Ленингр. отд., 1981. – Т.63: Вопросы общей энтомологии. – С. 22-24.
47. Солодовникова В.С. Некоторые особенности изменения почвенной энтомофауны северо-восточной Украины под влиянием антропогенных факторов / В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма // Проблемы почвенной зоологии: Тез. докл. 7-го Всесоюз. совещ. – Киев, 1981. – С. 211-213.

1982

48. Колосова Н.Ф. Библиография естественнонаучной литературы: Список лит. по курсу и метод. указ. для студентов-заочников по специальности «Библиотековед-библиограф естественнонаучной лит.» / Н.Ф. Колосова, В.Н. Грамма. – Х.: ХГИК, 1982. – 6 с.
49. Редкие насекомые / С.А. Мирзоян, И.Д. Батиашвили, В.Н. Грамма, С.А. Вардилян, З.Ф. Ключко, И.Г. Крицкая, Р.М. Эффенди, И.А. Халифман, Е.Н. Васильева, Н.Г. Самедов, И. Новак, З. Цапецкий / Под ред. докт. биол. наук С.А. Мирзояна. – М.: Лесная пром-сть, 1982. – 165 с., ил. 3,0 печ.л. Библиогр.: с. 145-149 (97 назв).
Наведені російські й латинські назви комах.

Тематичні розділи, виконані В.М. Грамою:

Насекомые и биосфера / И.А.Халифман, Е.Н.Васильева, С.А. Мирзоян, В.Н. Грамма – С. 6-15;

Категории редких насекомых / В.Н. Грамма, С.А. Мирзоян, З. Цапецкий – С. 17-23;

Отряд Поденки – Ephemeroptera / В.Н. Грамма, С.А. Мирзоян, И. Новак – С. 23-26;

Отряд Стрекозы – Odonata / В.Н. Грамма, С.А. Мирзоян – С. 26-31;
Отряд Веснянки – Plecoptera / В.Н. Грамма, С.А. Мирзоян – С. 33-37;
Отряд Полуужесткокрылые или Клопы – Hemiptera / В.Н. Грамма, С.А. Мирзоян – С. 46-48;
Отряд жесткокрылые или Жуки – Coleoptera: Семейства Плавунчики – Halipidae; Болотники – Hygrobiidae, Плавунцы – Dytiscidae; Вертячки – Gyrididae / В.Н. Грамма – С. 54-59;
Отряд Вислокрылые – Megaloptera / В.Н. Грамма, С.А. Мирзоян – С. 73;
Отряд Сетчатокрылые – Neuroptera: Семейство Осмилусы – Osmyliidae / В.Н. Грамма – С. 74;
Отряд Ручейники – Trichoptera / В.Н. Грамма, С.А. Мирзоян – С. 76-81;
Отряд Перепончатокрылые – Hymenoptera: Семейство Мимарида – Mymaridae / В.Н. Грамма – С. 123;

Охрана насекомых / С.А. Мирзоян, И.Г. Крицкая, В.Н. Грамма – С. 136-144.

Малюнки та фото комах – сторінки без нумерації: с. 4, 8, 9 нenum. стор. з іл. – рис. 13, 21-25 (Aphelocheiridae, Halipidae, Gyrididae, Dytiscidae) / В.Н. Грамма¹³.

Рис. 13: плавт летний (*Aphelocheirus aestivalis*) рис. А.Ф. Бартенева (фото В.Н. Грама); рис. 22 Болотник медлительный рис. А.Ф. Бартенева; рис. 21 Плавунчик Захаренка (*Halipus zacharenkoii*) рис. С.І. Медведева (фото В.Н. Грамма); рис. 22 Болотник медлительный (*Hygrobia tarda*) рис. А.Ф. Бартенева; рис. 24 Гребец двойственный (*Agabus bifarius*) рис. А.Ф. Бартенева (фото В.М. Грамма); рис. 25 Сумеречная вертячка (*Orectochilus villosus*) рис. А.Ф. Бартенева (фото В.Н. Грамма); мал 23 Гребец полосатый (*Agabus lineatus*) рис. А.Ф. Бартенева (фото В.Н. Грамма).

Підписи малюнків № 23 і 24 переплутані – рис. 23 треба гребець смугастий (*Agabus lineatus*), а рис. 24 – гребець подвійний (*Agabus bifarius*).

50. Грамма В.Н. О комплексе мероприятий для получения высоких и стабильных урожаев семян люцерны / В.Н. Грамма, В.П. Грицай, Т.Ю. Маркова // Селекция и семеноводство: Респ. межвед. темат. науч. сб. (К.) / УкрНИИРСиг им. В.Я.Юрьева. – 1982. – Вып. 52. – С. 54-57.
51. Грамма В.Н. Некоторые проблемы охраны, увеличения численности и разведения диких пчелиных в условиях северо-восточной Украины / В.Н. Грамма, М.А. Филатов, Б.М. Якушенко // Насекомые – опылители сельскохозяйственных культур: Сб. науч. тр. / СО ВАСХНИЛ. – Новосибирск, 1982. – С. 73-76. – Библиогр.: 4 назв.
52. Кудокоцев В.П. Учебно-исследовательская работа студентов (УИРС) в условиях полевой учебной практики как метод повышения эффективности учебного процесса и природоохранного воспитания студентов / В.П. Кудокоцев, В.С. Солодовникова, Ю.П. Максимова, В.Б. Захаренко, Н.С. Прудкина, Л.М. Белова, В.Н. Грамма // Вестн. Харьков. ун-та. – 1982. – № 226: Новые исследования по возрастной физиологии и биохимии, природе гетерозиса и экологии животных. – С. 53-56. – Библиогр.: 4 назв.
53. Филатов М.А. К вопросу заселения искусственных гнездовий одиночными пчелами / М.А. Филатов, В.Н. Грамма, В.П. Грицай, Т.Ю. Ширяева // Сб. науч. тр. / ХСХИ им. В.В. Докучаева. – 1982. – Т. 282: Совершенствование методов защиты сельскохозяйственных культур от вредителей и болезней. – С. 12-15. – Библиогр.: 3 назв.

13 В.М. Грама наголошував, що в цьому розділі ці малюнки помилково підписані як його малюнки, тому далі в тексті він вказав справжніх авторів – С.І. Медведева (21) та О.Ф. Бартенева (13, 22-25). В.М. Грама зробив фото цих малюнків й надіслав редакторам книги, тому виникла ця плутанина / прим. упор.

54. В.Н. Грамма, Влияние некоторых режимов заповедности на фауну насекомых // 9-й съезд Всесоюз. энтомол. о-ва: Тез. докл., Киев, окт. 1984 г. / Инт-т зоологии АН УССР, ВЭО, УЭО. – К., 1984. – Ч.1. – С. 124.
55. Надворный В.Г. Формирование фауны беспозвоночных на терриконах и участках лесной рекультивации в пойме реки Ингулец / В.Г. Надворный, А.С. Белоконь, В.Н. Грамма // 9-й съезд Всесоюз. энтомол. о-ва. – Ч. 2. – С. 60.
56. Грамма В.М. Формування системи науково-допоміжної бібліографії з охорони природи в СРСР // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1984. – Вип. 24. – С. 42-47. Бібліогр.: 8 назв.
57. Грамма В.Н. Степные заповедники как резерваты редких и исчезающих видов насекомых / В.Н. Грамма, И.П. Леженина, Б.М. Якушенко // Проблемы охраны генофонда и управления экосистемами в заповедниках степной и полупустынной зон: Тез. докл. Всесоюз. совещ. (21-25 мая 1984г., Аскания-Нова). – М., 1984. – С. 97-98.
58. Захаренко А.В. Влияние режима заповедности на фауну насекомых степных заповедников / А.В. Захаренко, В.Н. Грамма, В.Г. Гаражин // Там же. – С. 116-117. Проблемы охорони генофонду та управління екосистемами...
59. Ковалик А.И. Структурные особенности энтомокомплексов агробиогеоценозов и биогеоценоза луговой степи Северо-Восточной Украины: [Михайловская целина] / А.И. Ковалик, А.В. Захаренко, В.Н. Грамма, Б.М. Якушенко, И.П. Леженина, Л.Я. Сероус, Л.Г. Шеремет, М.А. Филатов // Биогеоценологические исследования на Украине: Тез. докл. 3-го респ. совещ. 18-19 дек. 1984 / Львов. отд. ин-та ботаники им. М.Г.Холодного АН УССР. – Львов, 1984. – С. 130.
60. Надворный В.Г. Почвенная мезофауна пойм рек Ворсклы и Сиверского Донца и ее изменения под влиянием комплекса антропоических факторов / В.Г. Надворный, Л.С. Надворная, В.Н. Грамма // Проблемы почвенной зоологии: Тез. докл. 8-го Всесоюз. совещ. по почвенной зоологии (Ашхабад, сент. 1984). – М., 1984. – Кн. 2. – С. 25-26.
61. Солодовникова В.С. Комплекс почвообитающих насекомых-хищников, некрофагов и копрофагов в Южной лесостепи Левобережья Украины / В.С. Солодовникова, Т.Ю. Маркова, В.Н. Грамма // Там же. – С. 124-125.
62. Солодовникова В.С. Индикаторное значение реликтовых и эндемичных насекомых в зоогеографическом районировании наземных экосистем / В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма // Седьмая Всесоюз. зоогеогр. конф.: Тез. докл.; 18 февр. 1985 г., г. Ленинград / ИЭМЭЖ им. А.Н. Северцова АН СССР. – Л., 1984. – С. 245-247.
63. Якушенко Б.М. К фауне и экологии насекомых и пауков Ямского участка Центрально-Черноземного государственного заповедника / Б.М. Якушенко, В.Н. Грамма,

А.В. Захаренко, В.Г. Гаражин, Н.Ю. Полчанинова, М.А. Филатов, И.П. Леженина // Эколого-фаунистические исследования Центральной лесостепи Европейской части СССР: Сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 54-61.

64. Грама В.М. Заказники для комах запилювачів: [Плакат] / В.М. Грама, В.Г. Надворний – К.: Урожай, 1984. – 1 л. – (Збережемо для себе і нащадків).

1985

65. Бібліографічні посібники УРСР. 1976-1980: Держ. ретросп. бібліогр. показ. / Кн. палата УРСР ім. Федорова, ХДІК та ін.; Уклад.: О.О. Адайкіна, Л.М. Белан, Л.І. Вакуленко, І.О. Вовченко, Л.В. Голобурдіна, В.М. Грама, І.Ф. Гребенюк, Н.Ф. Колоцова, Я.С. Коцур, О.П. Левітіна, О.П. Щербініна, Л.М. Василенко, В.Т. Петрикова, Є.М. Тодорова, І.І. Матейченко, А.В. Мізер, Л.Я. Москаленко, В.П. Нікітіна, В.В. Фараносова – Х.: РВВ Кн. палати УРСР, 1985. – 174 с.
66. Грама В.Н. Библиографические пособия по естественным наукам // Бібліографічні посібники УРСР. 1976-1980: Держ. ретросп. бібліогр. показж. / Кн. палата УРСР ім. Федорова, Харк. держ. ін-т культури; Уклад.: О.О. Адайкіна, Л.М. Белан, Л.І. Вакуленко та ін. – Х., 1985. – С. XXXI-XXXVII.
67. Грама В.Н. Библиографические пособия по здравоохранению и медицинским наукам // Там же. – С. XLVI-XLVIII.
68. Грама В.Н. Некоторые теоретические аспекты охраны насекомых степных заповедников / В.Н. Грама, А.В. Захаренко, Б.М. Якушенко // Теоретические основы заповедного дела: Тез. докл. Всесоюз. совещ. (Львов, 18-19 дек. 1985 г.) / Львов. отд-ние Ин-та ботаники АН УССР. – М., 1985. – С. 59-60.
69. Ковалик А.И. Некоторые итоги и перспективы изучения насекомых Украинского степного заповідника / А.И. Ковалик, А.В. Захаренко, В.Н. Грама, А.П. Генев, Б.М. Якушенко, И.П. Леженина, М.А. Филатов, Л.Я. Сероус, Л.Г. Шеремет, В.А. Сиренко // Там же. – С. 114-115.
70. Грама В.Н. Некоторые сукцессионные процессы в дубравах Центрально-Черноземного заповедника / В.Н. Грама, Б.М. Якушенко // Современное состояние и перспективы развития заповедного дела: Тез. докл. обл. науч. конф., посвящ. 50-летию деятельности ЦЧГЗ (июнь 1985 г., пос. Заповедный). – Курск, 1985. – С. 13.
71. Захаренко А.В. К вопросу об управлении экосистемами степи / А.В. Захаренко, В.Н. Грама // Там же. – С. 33-35.
72. Грама В.Н. Некоторые особенности формирования почвенной энтомофауны агроценозов Левобережной Украины / В.Н. Грама, А.Л. Зозуля, А.И. Ковалик, Л.Я. Сероус // 9-й Международный коллоквиум по почвенной зоологии (Москва, 16-20 авг. 1985 г.): Тез. докл. / Ин-т эволюц. морфологии и экологии животных (ИЗМЭЖ) им. А.Н. Северцева АН СССР. – Вильнюс, 1985. – С. 93.

73. Солодовникова В.С. Формирование некоторых структурно-функциональных особенностей почвенной энтомофауны под влиянием антропогенных изменений в биогеоценозах Юго-Востока Украины / В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма, А.Ф. Пилипенко, М.А. Шимкина, А.С. Белоконь // Вопросы степного лесоведения и научные основы лесной рекультивации земель: Сб. науч. тр. / Днепропетр. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1985. – С. 117-123. – Библиогр.: 20 назв.

1986

74. Люби свою землю: Научно-попул. очерк о редких и исчезающих растениях и животных Харьковской области, требующих охраны и биологического контроля / И.А. Кривицкий, В.Н. Грамма, И.В. Друлева, Л.Н. Горелова, А.М. Рудик – Х.: Прапор, 1986. – 200 с.
75. Держанский В.И. Клоп-слепняк *Eurycolpus flaveolus* Stal. (Heteroptera, Miridae) в европейской части СССР / В.И. Держанский, В.Н. Грамма // Вестник зоологии. – 1986. – № 3. – С. 86.
76. Захаренко А.В. Генезис энтомофауны лесных экосистем / А.В. Захаренко, В.Н. Грамма // Проблемы охраны генофонда и управления экосистемами в заповедниках лесной зоны: Тез. докл. всесоюз. совещ. (Москва, февр. 1986 г.). – М., 1986. – Ч.2. – С. 87.
77. Захаренко А.В. Некоторые аспекты инвентаризации насекомых / А.В. Захаренко, А.И. Ковалик, В.Н. Грамма // Всесоюзное совещание по проблемам кадастра и учета животного мира: Тез. докл. – М., 1986. – Ч.2. – С. 469.
78. Ковалик А.И. Заказники полезной энтомофауны как элементы экологизированной системы защиты растений / А.И. Ковалик, В.Н. Грамма // Первая Закавказская конференция по энтомологии: Тез. докл. (Ереван, 17-19 нояб. 1986 г.) / Ин-т зоологии АН Арм. ССР. – Ереван, 1986. – С. 101-102.

1987

79. Методические рекомендации по созданию энтомологических заказников и обогащению лесополос полезной энтомофауной: Для слушателей фак. повышения квалификации / ХСХИ им. В.В.Докучаева; Сост.: Б.М. Литвинов, А.И. Ковалик, А.П. Генов, А.В. Захаренко, В.Н. Грамма, Л.Я. Сероус, Л.Я. Леженина, Л.Ю. Полчанинова, Л.Г. Шеремет, Б.М. Якушенко, В.И. Опаренко, М.А. Филатов, С.М. Резник. – Х., 1987. – 7 с.
80. Грамма В.Н. Сезонные изменения водной энтомофауны Черноморского заповедника // 3-й съезд Украинского энтомологического общества: Тез. докл. (Канев, сент. 1987 г.) / Ин-т зоологии АН УССР и др. – К., 1987. – С. 49-50.

81. Медведев Г.С. К изучению реликтовых насекомых и их местообитаний в Восточной лесостепи Украины / Г.С. Медведев, В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма, А.Ф. Бартенев, Н.С. Прудкина // Проблемы почвенной зоологии: Материалы IX Всесоюз. совещ. (Тбилиси, Ноя. 1987 г.) / Ин-т зоологии АН Груз. ССР и др. – Тбилиси, 1987. – С. 122-123.
82. Грамма В.Н. Указатель «Бібліографічні посібники УРСР» как модель библиографической продукции республики по естествознанию и медицине // Актуальные вопросы развития культуры и искусства: Тез. докл. респ. науч.-теор. конф. проф.-преп. состава и аспирантов вузов культуры и искусства (Одесса, 24-26 марта 1987 г.). – Одесса, 1987. – Ч.1. – С. 222-224.
83. Грамма В.Н. Почвообразующая деятельность муравьев рода *Lasius* в условиях [абсолютно заповедной] луговой степи [Козацкая степь ЦЧГЗ] / В.Н. Грамма, В.А. Филатов¹⁴ // Проблемы почвенной зоологии: Материалы IX Всесоюзного совещания (Тбилиси, Ноябрь 1987 г.) / Институт зоологии АН Груз. ССР и др. – Тбилиси, 1987. – С. 74-75.
84. Грамма В.Н. Некоторые особенности формирования почвенной энтомофауны агроценозов Левобережной Украины / В.Н. Грамма, А.Л. Зозуля, А.И. Ковалик, Л.Я. Сероус // Почвенная фауна и почвенное плодородие: Тр. 9-го Международ. коллоквиума по почвенной зоологии, авг. 1985 г., г. Москва / ИЭМЭЖ им. А.Н.Северцева АН СССР. – М.: Наука, 1987. – С. 326-328.
85. Солодовникова В.С. О необходимости охраны редких, исчезающих и полезных насекомых в региональных фаунах / В.С. Солодовникова, Б.М. Литвинов, А.Ф. Бартенев, А.С. Белоконь, В.Н. Грамма, Л.И. Кухарская, В.Г. Миняйло, Д.Ю. Москаленко, Т.Г. Романькова // Охрана и рациональная защита лесов степной зоны / Днепропетр. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1987. – С. 114-129.
86. Вогонь не вибирає / В. Надворний, Л. Надворна, В. Грама // Сільські вісті. – 1987. – 5 грудня. – № 228. – С. 4. – (Природа і ми).

1988

87. Грамма В.Н. Библиографическое обеспечение охраны природы: Программа курсов по выбору для студентов библиотеч. фак. / Харьк. гос. ин-т культуры; Сост. В.Н. Грамма. – Х., 1988. – 19 с. – Библиогр.: 25 назв.
88. Грамма В.Н. Библиография естественнонаучной литературы: Метод. рек. для студентов заоч. отд. библиотеч. фак. специальности «Библиотекарь-библиограф естественнонауч. лит.» / Харьк. гос. ин-т культуры; Сост. В.Н. Грамма. – Х., 1988. – 19 с.

¹⁴ В рукописі В.М. Грамма відмітив, що немає помилки в написанні ініціалів (В.А.) – це брат Михайла (спеціаліста по бджолам) / прим. упор.

89. Грамма В.Н. Не жгите листья: [Буклет] / В.Н. Грамма, В.Г. Надворный, Л.С. Надворная; Укр. о-во охраны природы. – К., 1988. – [4] с.
90. Грамма В.Н. Юные друзья природы: Из опыта работы кружков юных биологов Харьковского дворца пионеров и школьников: [Буклет] / В.Н. Грамма, Б.М. Якушенко, В.Г. Гаражин; ХОО УООП – Х.: Облпрофиздат, 1988. – 6 с.
91. Грамма В.Н. О содержательной структуре спецкурса «Охрана природы» и курса по выбору «Библиографическое обеспечение охраны природы», читаемых на библиотечном факультете ГИК // Актуальные проблемы подготовки кадров в области искусства и культуры в свете перестройки высшего и среднего специального образования: Тез. докл. респ. науч.-теорет. конф. / КГИК им. А.Е. Корнейчука. – Николаев, 1988. – Секция 4: Библиотекведение и библиография. – С. 21-22.
92. Грама В.М. Чи корисні пали? / В.М. Грамма, В.Г. Надворний // Рідна природа. – 1988. – № 4. – С. 28-29.
93. Грамма В.Н. Entomological reserves on reservation of useful entomofauna / В.Н. Грамма, В.Г. Надворный // Двенадцатый Международный симпозиум по энтомофауне Средней Европы, 1988 г. (Киев, 25-30 сент.): Тез. докл. / Институт зоологии АН УССР. – Київ, 1988. – С. 59.

1989

94. Методические рекомендации по организации работы по программе «Фауна» / Укр. о-во охраны природы; Сост.: В.Н. Грищенко, В.Е. Борейко, И.В. Бабий, В.Н. Грамма, В.В. Лапин, М.А. Филатов, Б.М. Якушенко. – К., 1989. – 28 с. – Библиогр.: 31 назв.
- Зі змісту: Обоснование проектирования и организации энтомологического заказника и мероприятия по уходу за ним / В.Н. Грамма, Б.М. Якушенко, М.А. Филатов, И.В. Бабий. – С. 15-19.
95. Охрана природы и пропаганда экологических знаний: Программа курсов / Сост.: А.П. Баско, В.Н. Грамма. – Х., 1989. – 2 с.
96. Грамма В.Н. Некоторые теоретические аспекты организации энтомологических заказников // Экология и таксономия насекомых Украины: Сб. науч. тр. / УЗО АН УССР. – К.; Одесса, 1989. – Вып. 3. – С. 185-187.
97. Грамма В.Н. Опыт кадастровой характеристики насекомых степных заповедников европейской части СССР / В.Н. Грама, А.В. Захаренко // Всесоюзное совещание по проблеме кадастра и учета животного мира: Тез. докл. / Башкир. ГПИ ин-т и др. – Уфа, 1989. – Ч. 4: Опыт кадастровой характеристики: материалы к кадастру по беспозвоночным животным. – С. 124-125.
98. Грамма В.Н. Охрана редких насекомых Украины / В.Н. Грамма, Надворный В.Г., Надворная Л.С. // Там же. – С. 125-127.
99. Грамма В.Н. Некоторые методические подходы к изучению библиографии африканистики / В.Н. Грамма, Д. Мойонго, Б. Усман // Актуальные вопросы патри-

отического и интернационального воспитания средствами культуры и искусства на современном этапе: Тез. докл. респ. науч.-теорет. конф., 26-28 апр. 1989 г. / ХГИК. – Х., 1989. – [Секция] 3: Проблемы перестройки библиотечного дела. – С. 174-175.

100. Грамма В.М. Бібліографування як метод наукового аналізу документального масиву та потоку з природознавства / В.М. Грамма, М.Г. Швалб // Програма науково-теоретичної конференції «Жовтень, Культура, перебудова» / ХДІК. – Х., 1989. – С. 40.
101. Надворный В.Г. Некоторые бентосные беспозвоночные Полесского государственного заповедника / В.Г. Надворный, В.Н. Грамма, А.Г. Розуменко // Гидробиологические исследования в заповедниках СССР: Тез. докл. Всесоюз. совещ., 17-21 апр. 1989 г., г. Борок Ярослав. обл. / ВГБИ АН СССР и др. – М., 1989. – С. 107-109.
102. «Вивчення біоценозів у нас припинено»: [про еколога, природоохоронця, ентомолога, професора С.І. Медведєва] В. Грамма // Озон / Харк. молод. екол. центр. – 1989. – № 5: Додаток до газети «Ленінська зміна» від 15 квітня 1989. – 15 квітня. – С. 6.
На світліні: С.І.Медведєв зі студентами-ентомологами 5-го курсу. 1964 р.
103. «Мене все одно не послухають»: [Про професора природоохоронця В.Г. Аверіна] / В. Борейко, В. Грамма // Озон / Харк. молод. екол. центр. – Харків, 1989. – № 6: Додаток до газети «Ленінська зміна» від 3 червня 1989 р. – С. 6.
С. 6. Фоторепродукція М. Ковальчука.
104. «Наука повинна бути національною»: [Про виступ природоохоронця, проф. В.І. Талієва на першій нараді природників України 3-6 серпня 1918 р.] / В. Грама // Озон. – 1989. – № 12. [Додаток до газети «Ленінська зміна» від 12 грудня 1989 р.].
105. «Поле дії належить екології»: [Про професора зоолога, еколога і біоценолога В.В. Станчинського] / В. Грама // Озон. – 1989. – № 8 – С. 4-5. [Додаток до газети «Ленінська зміна» від 2 вересня 1989 р.].

1990

106. Грамма В.Н. Еретики и бунтари: О первых советских ученых-природоохранителях // Завтра будет поздно: Сб. ст – Х.: Прапор, 1990. – С. 6-61: [О ботанике В.И. Талиеве, зоологе В.Г. Аверине, экологе В.В. Станчинском, ботанике А.А. Янате, энтомологе С.И. Медведеве.]
107. Грамма В.Н. О характере и объеме библиотечно-библиографических и информационных знаний ученых-естествоиспытателей // Проблемы формирования культуры чтения: Тез. докл. I межвуз. науч. конф., 27-28 нояб. 1990 г. / Тамбов. гос. ин-т культуры. – Тамбов, 1990. – С. 63-65.
108. Грамма В.М. Деякі аспекти історії становлення та розвитку бібліографічної діяльності з охорони природи на Україні / В.М Грамма, Н.І. Демиденко // Українська

культура: історія і сучасність: Матеріали наук.-теорет. конф. проф.-викл. складу та студ. / ХДІК. – Х., 1990. – С. 71-72.

109. Грама В.Н. Некоторые проблемы охраны насекомых в степных заповедниках европейской части СССР / В.Н. Грама, А.В. Захаренко // Заповедники СССР – их настоящее и будущее: Тез. докл. Всесоюз. конф. / Новгород. гос. пед. ин-т и др. – Новгород, 1990. – Ч. 3: Зоологические исследования. – С. 45-46.¹⁵
110. Надворный В.Г. Прошлое, настоящее и проблемы будущего заповедников Украины / В.Г. Надворный, В.Н. Грама // Там же. – Ч. 1: Актуальные вопросы заповедного дела. – С. 247-250.
111. Грама В.Н. Основные направления научной деятельности С.И. Медведева: (Библиогр. анализ науч. исслед. ученого) / В.Н. Грама, М.Г. Швалб // Вестн. Харьк. ун-та. – Х., 1990. – № 346: Новые исследования по онтогенезу, гетерозису и экологии животных. – С. 56-58.
112. Грама В.Н. Организация энтомологических заказников в Харьковской области / В.Н. Грама, Б.М. Якушенко // Из опыта работы молодежных природоохранительных организаций по программе «Фауна» / ЛКСМУ «Коорд.-метод. совет студ. дружин по охране природы» – К., 1990. – С. 23-25.
113. Надворный В.Г. Беспозвоночные, обитающие в почвах речных пойм некоторых малых рек Украины и Молдавии / В.Г. Надворный, В.Н. Грама // Экологические проблемы использования и охраны почвенных ресурсов Молдавии: Тез. докл. респ. конф., 12-13 июля 1990 г. / Молдав. НИИ почвоведения и агрохимии им. М.А. Димо и др. – Кишинев, 1990. – Т. 1. – С. 111-113.
114. Надворный В.Г. *Hyrophodrus (Hyphoporus) musicus* (Klug.) (Coleoptera, Dytiscidae) – новый плавунец для фауны Украины / В.Г. Надворный, В.Н. Грама // Вестник зоологии. – 1990. – № 1 – С. 84.

Острів Джарилгач, Чорноморський заповідник.

115. Грама В.М. «Абсолютно невідкладні обов'язки держави» [про природоохоронця, еколога, ботаніка, проф. О.А. Янату] // Озон. – 1990. – № 15: Додаток до газети «Ленінська зміна» від 21 березня 1990 р.

Фоторепродукція О. Янати Юрія Півня – (Пророк у своїй Вітчизні).

116. Грама В. В ліс, та не по дрова, або хто пам'ятає Палагіївський бір: [про охорону природи лісового масиву «Ізюмської луки»] / В. Грама, А. Спінова // Озон. – 1990. – Додаток до газети «Ленінська зміна» за 4 серпня 1990 р. – С. 8.
117. Грама В. Історія охорони природи в Україні / В. Грама, В. Борейко // Зелений дзвін: екологічний вісник (Львів). – 1990. – № 3 [початок статті]; № 4 (червень). – С. 3.

Закінчення статті немає – вісник припинив існування.

- 15 Ця праця, за уточненням І.В. Скільського, передрукована в журналі 2014 року «Гуманитарний екологічний журнал» Вып. 3 (50). Том 16. С. 13. Проте, передрук містить багато помилок (особливо в латинських назвах), тому можливо через це В.М. Грама не включив його до списку /прим. упор.

1991

118. Бібліографічне забезпечення охорони природи: Метод. матеріали до вивчення курсу за вибором для студ. бібл. ф-ту / Харк. держ. ін-т культури; Уклад. В.М.Грама. – Х.: ХДІК, 1991. – 48 с.
119. Сергей Иванович Медведев – профессор Харьковского университета: [Библиогр. указ.] / ЦНБ ХГУ; Сост.: М.Г. Швалб, В.Н. Грамма. – Х.: ЦНБ ХГУ, 1991. – 100 с.
120. Грамма В.Н. Краткий очерк жизни и деятельности профессора С.И. Медведева // Сергей Иванович Медведев – профессор Харьковского университета: [Библиогр. указ.] / ЦНБ ХГУ; Сост.: М.Г. Швалб, В.Н. Грамма. – Х., 1991. – С. 3-13.
121. Дубинский Г.П. О зоогеографических исследованиях Сергея Ивановича Медведева / Г.П. Дубинский, В.Н. Грамма, В.С. Солодовникова // Там же. – С. 13-17.
122. Грамма В.Н. Некоторые особенности библиографирования биологической и сельскохозяйственной литературы // Современные проблемы совершенствования деятельности сельскохозяйственных библиотек в библиотечно-библиографическом обеспечении аграрной науки и производства: Тез. докл. и сообщ. науч.-практ. конф., 26-28 нояб. 1991 г. / РНСХБ УААН. – К., 1991. – С. 9-12.
123. Грама В.М. З історії бібліографії літератури про охорону природи / В.М. Грама, С.Б. Криволап // Бібліотекознавство і бібліографія. Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / ХДІК. – Х., 1991. – Вип. 30. – С. 122-126. – Бібліогр.: 3 назв.
124. Колосова Н.Ф. Пропаганда бібліотечно-бібліографічних і інформаційних знань у бібліотеках Харкова / Н.Ф. Колосова, Л.М. Білан, В.М. Грама, А.В. Мізер, О.П. Щербініна, Т.М. Єрофєєва. // Там само. – С. 9-18.
125. Грама В.М. До джерел науково-допоміжної природознавчої і сільськогосподарської бібліографії на Україні (1917-1930 рр.) / В.М. Грама, Н.І. Чорна // Українська культура: історія і сучасність: Матеріали другої наук.-теорет. конф. проф.-викл. складу та студентів / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1991. – С. 75-76.
126. Надворный В.Г. Богомолы Арабатской стрелки / В.Г. Надворный, В.Н. Грамма // Вестник зоологии. – 1991. – № 2¹⁶. – С. 33.
127. Грама В.Н. Entomological Reserves as Reservation of Useful Entomofauna / V.N. Gramma, V.G. Nadvornyy // Двенадцатый симпозиум по энтомофауне Средней Европы: Материалы (Киев, 25-30 сент. 1988 г.) / Ин-т зоологии им. И.И. Шмальгаузена АН УССР и др. – Киев, 1991. – С. 57-60.

1992

128. Охорона тваринного світу: Вироб.-практ. вид. / В.Є. Борейко, В.О. Архипчук, В.О. Бриних, В.М. Грамма, В.М. Грищенко, Т.І. Котенко, Г.М. Молодан, В.Л. Мун-

16 В деяких джерелах помилково вказано № 1. і с. 57 /прим. упор.

- тян, І.Г. Плющ, А.П. Федоренко, Є.А. Шварц, Н.Я. Щербуха; Уклад. В.Є. Борейко. – К.: Урожай, 1992. – 224 с. – (Природа і ми).
129. Грама В.М. Історія охорони тваринного світу в Україні / В.М. Грама, В.Є. Борейко // Охорона тваринного світу: Вироб.-практ. видання / Уклад. В.Є. Борейко. – К., 1992. – С. 3-25. – (Природа і ми).
130. Грищенко В.М. Біотехнічні заходи по охороні тварин / В.М. Грищенко, В.М. Грама, В.О.Архіпчук // Там само. – С. 92-155. [Природа і ми].
131. Плющ І.Г. Охорона комах / І.Г. Плющ, В.М. Грама // Там само. – С.57-71. [Природа і ми].
132. Грама В.Н. Владимир Владимирович Станчинский – профессор Харьковского университета: Биобиблиогр. указ. / ЦНБ ХГУ; Сост.: В.Н. Грама, М.Г. Швалб. – Х., 1992. – 48 с.
133. Грама В.Н. Краткий очерк жизни и деятельности профессора В.В. Станчинского (1882-1942) // Владимир Владимирович Станчинский – профессор Харьковского университета: Биобиблиогр. указ. / ЦНБ ХГУ; Сост.: В.Н. Грама, М.Г. Швалб; Харьк. гос. ун-т. – Х., 1992. – С. 4-16.
134. Атемасова Т.А. Степові заказники Харківщини як резервати рідкісних рослин та тварин і проблеми їх охорони / Т.А. Атемасова, В.Н. Грама // Проблеми охорони видів фауни і флори, занесених до Червоної книги України: Тези доп. наук.-практ. семінару / Миколаїв. держ. пед. ін-т та ін. – Миколаїв, 1992. – С. 18-20.
135. Грама В.М. Сучасні проблеми охорони рідкісних комах, занесених до Червоної книги України / В.Н. Грама, О.Ф. Бартеєв // Там само. – С. 50-51.
136. Грама В.Н. Межобластной общезоологический заказник «Русский Орчик» и проблема его охраны / В.Н. Грама, Г.В. Гузь, А.С. Шапаренко // Там само. – С.48-50.
137. Атемасова Т.А., Проблемы создания национальных парков на Харьковщине / Т.А. Атемасова, В.Н. Грама, Г.Г. Костак // Соціально-екологічні і економічно-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні: Тези. доп. наук.-практ. семінару, 17-19 берез. 1992, м. Рахів / Ін-т екології Карпат АН України. – Рахів, 1992. – С. 12-14.
138. Грама В.М. Деякі наукові та методологічні підходи до організації і функціонування ентомологічних заказників // Там само. – С. 33-35.
139. Грама В.М. Основні методи визначення резервних природних комплексів під заповідання на Харківщині / В.М. Грама, А.А. Атемасов. // Там само. – Рахів, 1992. – С. 35-37.
140. Грама В.М. До питання про походження ентомофауни крейдяних біотипів // IV з'їзд Українського ентомологічного товариства: тези доп. / Укр. ентомол. т-во та ін. – Х., 1992. – С. 48-49.
141. Грама В.М. Основні шляхи розвитку ентомологічних та аранеологічних досліджень у Харкові (1832-1991) // IX з'їзд Українського ентомологічного товариства:

тези доповідей (Харків, вересень 1992 р.) / АН України, УЕТ, ХДАУ. – Х., 1992. – С. 5-9¹⁷.

142. Грама В.М. Фітофаги агробіоценозів ярового ячменю східного лісостепу України / В.М. Грама, Л.К. Кузьміна // Там само. – С. 47-48.
143. Грама В.М. Проблеми створення [біо]бібліографічного словника аграріїв і біологів як складової частини «Документальної пам'яті України» // Сучасні проблеми бібліотечно-бібліографічної справи на Україні: Тези доп. на I Всеукр. конгр. бібліотекарів / РНСГБ УААН. – К., 1992. – С. 38-40.
144. Грама В.М. Шляхи розвитку природознавчої, технічної і сільськогосподарської бібліографії в Україні (1917-1930) / В.М. Грама, Л.Я. Нагорна // Культура України: історія і сучасність: Респ. наук.-теорет. конф. (26-28 жовт. 1992 р.) / ХДІК. – Х., 1992. – С. 268-270.
145. Грама В.Н. Эколого-фаунистическая характеристика водных насекомых (Немиптера, Coleptera) Черноморского заповедника / В.Н. Грама, А.Г. Шатровский // Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника: Сб. ст. / Ин-т зоологии им. И.И. Шмальгаузена – К., 1992. – С. 77-82.
146. Грама В.Н. Некоторые проблемы методики библиографирования биологической литературы / В.Н. Грама, М.Г. Швалб // Проблемы дифференциации и интеграции в отраслевой библиографии: Межвуз. сб. науч. тр. / МГИК. – М., 1992. – С. 109-118.
147. Надворний В.Г. Ентомофауна прибрежної зони Хабжибейського лиману / В.Г. Надворний, В.М. Грама, С.Я. Блінштейн, О.М. Килимник // Проблеми загальної та молекулярної біології: Міжвід. наук. зб. / Київ. ДУ ім.Т.Г. Шевченка – К.: Либідь, 1992. – Вип. 10. – С. 83-89.
148. Де півонія росла – чорних згарищ слід: [Про стан охорони природи в Зачепилівському р-ні Харк. обл] / В. Грама // Перемога [Зачепилівка] – 1992. – 21 лютого. – С. 4.

1993

149. Атемасова Т.А. Современное состояние некоторых охраняемых природных территорий Харьковщины / Т.А. Атемасова, В.Н. Грама, С.А. Шапаренко // Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду: Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Карпат. біосфер. заповідника, 11-15 жовт. 1993 р., м. Рахів / Ін-т екології Карпат та ін. – Рахів, 1993. – С. 3-4.
150. Горелова Л.М., До питання охорони рослинності [та комах] крейдяних відслонень Північного сходу України / Л.М. Горелова, І.В. Друльова, В.М. Грама // Там само. – С. 144-146.

17 В деяких джерелах помилково вказано стор. 5-10 /прим. упор.

151. Грама В.М. До історії української бібліографії у світлі національного й духовного відродження України // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: Тези доп. міжнар. наук. конф., Київ, 12-15 жовт. 1993 р. / ЦНБ ім. В.І. Вернадського. – К., 1993. – Ч.2. – С. 155-157.
152. Грама В.М. Теоретичні й методологічні проблеми створення біобібліографічного словника природознавців і аграріїв / В.М. Грама, М.Г. Швалб // Там само. – С. 178-179.
153. Грамма В.Н. Насекомые как индикаторы определенных биотопов и различного уровня антропогенного влияния // Вестн. Днепропетр. ун-та. – 1993. – Вып. 1. – С. 54-55.
154. Грамма В.Н. О систематическом Положении *Haliplus samojedorum* Sahlb. (Coleoptera, Haliplidae) // Изв. Харьк. энтомол. о-ва – X., 1993. – Т. 1, вып. 2. – С. 96-103.
155. Грамма В.Н. *Haliplus schaumii* Solsky (Coleoptera, Haliplidae) – эндемик Европы? // Там же. – С. 104-108.
Матеріал зібраний в околицях Козлова, нині – пос. Євпаторія Крим. п-ів.
Матеріали для Мічуринська (Тамбовська обл.) – фейкові, вид поширений у Криму і на Кавказі.
156. Грамма В.Н. Проблемы охраны степных заповедников Украины / В.Н. Грамма, А.В. Захаренко // Энтомологические исследования в заповедниках степной зоны: Тез. докл. междунар. симп. (25-28 мая 1993 г., пос. Розовка) / ХО УЗО и др. – X., 1993. – С. 11-12.
157. Грамма В.Н. К экологии беспозвоночных заповедника «Каменные Могилы» / В.Н. Грамма, В.А. Сиренко // Там же – С.12-13.
158. Від Сталіна до Хрущова: Як тоталітарна система планомірно нищила природу України / В. Борейко, В. Грамма // Зелений світ. – 1993. – № 6: червень. – С. 3.
159. Джмелі та оси «Соснової гірки» / І.В. Бабій, В.М. Грама, М.А. Філатов, Б.М. Якушенко // Там само. – № 2: Лютий – С. 6.

1994

160. Грама В.М. Створення музею охорони природи Харківського товариства аматорів природи // Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті: Тези доповідей наук. конф. з питань музеєзнавства та іст. краєзнавства, 24-25 трав. 1994 р. / ХДІК. – X., 1994. – С. 32-33.
161. Опыт создания школьного энтомологического заказника «Сосновая горка» при Харьковском Дворце пионеров и школьников / И.В. Бабий, В.Н. Грамма, М.А. Филатов, Б.М. Якушенко // Неформальное экологическое образование детей: Ист. опыт и рекомендации педагогам / Укр. екол. асоціація газети «Зелений світ». – К.; Нижний Новгород, 1994. – С. 57-72.

162. Грама В.М. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: Показч. літ. по Харківській обл. / Укр НДІЕП. Укладачі В.М. Грама, С.О. Шапаренко. – Х., 1995. – 56 с.

Список літ. джерел для територій і об'єктів ПЗФ Харківської області – стор. 7-34 (271 назв).

163. Фауна и флора Харьковской области: Сист. указ. лит. за 1791-1985 гг. Вып. 1: Животный мир. / ЦНБ ХГУ Харьк. энтомол. о-во; Сост.: В.Н. Грамма, И.А. Кривицкий, М.Г. Швалб, Р.А. Ставинская, Р.Г. Березинская. – Х., 1995. – 128 с.
164. Грама В.Н. История изучения фауны Харьковской области / В.Н. Грамма, И.А. Кривицкий, М.Г. Швалб // Фауна и флора Харьковской области: Сист. указ. лит. за 1791-1985 гг. – Х., 1995. – Вып. 1: Животный мир. – С. 3-16.
165. Бартенов А.Ф. Обзор семейств жуков (Coleoptera) Украины. Ч. 1: Мухорhagida, Aderhaga, Polyphaga (Staphilinidae) / А.Ф. Бартенов, В.Н. Грамма // Изв. Харьк. энтомол. о-ва. – 1995. – Т. 3, вып. 1-2. – С. 20-51. – Библиогр.: 41 назв.
166. Бартенов А.Ф. К изучению жесткокрылых (Coleoptera) района биостанции Харьковского госуниверситета¹⁸ / А.Ф. Бартенов, А.М. Дрогваленко, В.Н. Грамма, В.С. Солодовникова // Научные исследования Северо-Донецкой биологической станции: Материалы юбил. конф., посвященной 80-летию ее основания. Гайдары, 24-25 окт. 1994 / ХГУ. – Харьков, 1995. – С. 51-54.
167. Грама В.М. Він належить до славної коготи пророків своєї Вітчизни: пам'яті Сергія Олександровича Тагліна // Екологіческие проблемы Харьковской области: Тез. докл. обл. науч.-практ. конф., 25-27 дек. 1995 г. / Харьк. энтомол. о-во. Харьк. гос. аграрн. ун-т им. В.В. Докучаева. – Х., 1995. – С. 109-111: Реквієм [вірш].
168. Грама В.Н. О реликтовых участках и реликтовых насекомых Харьковской области // Там же. – С.28-30.
169. Грама В.Н. Фитомелиоративные аспекты к решению водных и сельскохозяйственных проблем малых рек Украины // Там же. – С. 25-27.
170. Грама В.М. До створення музею наукової книги у Центральній науковій бібліотеці Харківського університету // Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті: Тези доп. 3-ї наук. конф з питань музеєзнавства та іст. краєзнавства, 23-24 трав. 1995 р. / ХДІК. – Х., 1995. – С. 35-36.
171. Грама В.М. Основні аспекти моделі бібліографічного забезпечення державного кадастру та об'єктів природно-заповідного фонду України: Тез. доп. // Проблеми оновлення вищої бібліотечної та інформаційної освіти: Анот. програма міжнар. семінару (15-18 трав. 1995 р.) – Х.: ХДІК, 1995. – С. 48-49.

18 Ця публікація в деяких джерелах помилково вказана з іншою назвою – «К изучению жесткокрылых Северско-Донецкого природного парка» /прим. упор.

172. Грама В.М. Особливості бібліографії дитячої літератури в Україні в 20-х роках та її вплив на формування ідеологічних аспектів бібліотечної професії: Тез. доп. / В.М. Грама, Т.Б. Джміль // Там само. – С. 32-33.
173. Грама В.М. «Пророк у своїй Вітчизні»: [Про діяльність в галузі охорони природи професора Харківського університету Валерія Івановича Талієва (1872-1932)] // Ойкумена. – Київ, 1995. – № 1-2. – С. 150-154 (початок).
Продовження немає, журнал перестав видаватися.
174. Захаренко А.В. Особенности энтомофауны участков «Баркаловка» и «Букреевы Бармы» Центрально-Черноземного заповедника / А.В. Захаренко, В.Н. Грамма // Проблемы сохранения разнообразия природы степных и лесостепных регионов: Материалы рос.-укр. науч. конф., посвящ. 60-летию ЦЧГЗ. – М., 1995. – С. 183.

1996

175. Бартенев А.Ф. К изучению насекомых и других членистоногих из Красной Книги Украины / А.Ф. Бартенев, В.Н. Грамма // Изв. Харьк. энтомол. о-ва. – 1996. – Т. 4, вып. 1-2 – С. 14-18.
176. Грама В.М. До 100-річчя з дня народження М.П. Божко, професора Харківського університету // Там само. – С. 164-165.
177. Грамма В.Н. Невыдуманные истории: Воспоминания энтомолога и краткие эпизоды из жизни Харьковского энтомологического общества // Там само. – С. 142-147.
178. Грамма В.Н. Памяти Всеволода Борисовича Захаренко (энтомолога, гидробиолога) // Там же. – С. 168-172.
Хронол. список основных праць В.Б. Захаренка (28 назв), алф. покажч. співавт.
179. Захаренко А.В. Эколого-фаунистический обзор насекомых проектируемого регионального ландшафтного парка «Печенежское поле» / А.В. Захаренко, В.Н. Грамма, В.А. Михайлов, И.П. Леженина, М.А. Филатов, Т.Ю. Маркова // Там же. – С. 45-47.
180. Клімов О.В. Результаты обстеження сучасного стану заказників загальнодержавного значення Харківщини / О.В. Клімов, О.В. Філатова, В.В. Тверетинова, В.М. Грама, М.С. Улановський, О.Г. Вовк // Развитие системы межгосударственных особо охраняемых природных территорий: Материалы междунар. семинара / Науч. центр по проблемам заповедного дела Минэкобезопасности Украины и др. – К., 1996. – С. 51-55.
181. Прокопова В.Д. Краткий очерк жизни и деятельности [библиографа] Михаила Григорьевича Швалба / В.Д. Прокопова, В.Н. Грамма // Михаил Григорьевич Швалб (к 70-летию со дня рождения): Библиогр. указ. / Сост. С.Б. Глибицкая. – Х., 1996. – С. 3-6. – (Библиография лауреатов премии им. К.И. Рубинского; Вып. 1).

182. Коваленко В. Це ваш портрет, більшовики, або сумні роздуми про рідне слово: [поема] // Поклик: Часопис [Івано-Франківськ]. – 1996. – 29 червня. – № 25 (145) [початок]; 6 липня – № 26 (146) – С. 4 [закінчення]. Переднє слово автора «Єдина надія» (№ 25).
183. Коваленко В. Маршал Жуков – один із стовпів сталінського терору, тоталітаризму, найбільший ворог української нації // Поклик: Часопис [Івано-Франківськ] – 1996. – 16 листопада. – № 46 (166). – С. 4.
- У тексті прозового нариса два вірші: «Маршал трупів» і «Пам'ятник Жукову».

1997

184. Грама В.М. До 100-річчя з дня народження Дори Самійловни Шапіро – професора Харківського університету // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 1997. – Т. 5, вып. 2. – С. 167-173. – Библиогр. (с. 159-173): 79 назв.
- С. 167: Д.С. Шапіро вирішувала проблеми с.г. ентомології під керівництвом проф. І.К. Тарнані.
185. Грама В.Н. Степной сурок (*Marmota bobac*) и его средообразующая деятельность в степных биогеоценозах // Возрождение степного сурка: Тез. докл. междунар. семинара по суркам стран СНГ (с. Гайдары Харьк. обл., Украина), 26-30 мая 1997 г. / Харьк. гос. ун-т. – Х., 1997. – С. 8-9.

1998

186. Бібліографічне краєзнавство: Прогр. курсу / Харк. держ. акад. культури. Каф. бібліографозн.; Уклад.: В.М. Грама. – Х.: ХДАК, 1998. – 24 с.
187. Економіка книговидавничої і книготоргівельної справи: Прогр. курсу для студ. ф-ту культурології зі спец. «Економіст-менеджер невинробничої сфери» / ХДАК Каф. бібліографознавства; Уклад.: В.М. Грама. – Х.: ХДАК, 1998. – 19 с.
188. Книгознавство. Історія книги: Прогр. курсу зі спец. 8.020102 «Бібліотекознавство та бібліогр.». / ХДАК Каф. бібліографознавства; Уклад.: М.А. Низовий, В.М. Грама. – Х.: ХДАК, 1998. – 38 с. – Бібліогр. 18 назв.
189. Книгознавство. Історія книги: Прогр. семінар та практ. занять / ХДАК Каф. бібліографознавства; Уклад.: М.А. Низовий, В.М. Грама. – Х.: ХДАК, 1998. – 19 с.
190. Кулешов Микола Миколайович (1890-1968): академік, український вчений в галузі рослинництва: Бібліогр. покажч. / ЦНСГБ УААН; Уклад.: В.М. Грама, Т.Ф. Дерлеменко, Л.Д. Полякова. – К., 1998. – 84 с. – (Українські вчені-аграрії ХХ століття.).
191. Бартепов А.Ф. Сергей Иванович Медведев – выдающийся отечественный энтомолог: к 100-летию со дня рождения / А.Ф. Бартепов, В.Н. Грама, В.С. Со-

лодовникова // Биолог. вестник / ХДУ – 1998. – Т. 2¹⁹, вып. 1. – С.117-122. – Бібліограф. С. 121-122: 50 назв.

Монографії та фундаментальні статті проф. С.І. Медведева; с. 117: фото С.І. Медведева.

192. Грама В.М. Матеріали до створення бібліографічних ресурсів з ентомології // V з'їзд УЕТ, Харків, 7-11 вересня 1998 р.: Тези доп. / УЕТ. – Ніжин, 1998. – С. 47.
193. Грама В.М. Нові види водяних жуків (Coleoptera: Haliplidae, Dytiscidae) для Криму // Изв. Харьк. энтомол. о-ва. – 1998. – Т. 6, вып. 2. – С. 41-42.
194. Грама В.Н. Очерк о жизни и научной деятельности профессора Харьковского университета Сергея Ивановича Медведева: К 100-летию со дня рождения С.И. Медведева и к 50-летию Харьк. энтомол. о-ва // Изв. Харьк. энтомол. о-ва. – 1998. – Т. 6, вып. 2. – С. 154-163.
С. 154 фото: С.І. Медведев проводить лабораторні заняття.
195. Грама В.М. До аналізу наукової спадщини М.Г. Швалба / В.М. Грама, Н.М. Березюк, С.Б. Глибичька // Бібл. вісн. – 1998 – № 3 – С. 30-34. – Бібліогр.: 19 назв.
196. Грама В.М. Зоологічні дослідження в заповіднику «Кам'яні Могили» / В.М. Грама, В.О. Сіренко // Труды филиала Украинского степного природного заповедника «Каменные Могилы»: Юб. сб.: 1997. – К., 1998. – Вып. 1. – С. 61-63.
197. Захаренко А.В. О некоторых резерватах редких и исчезающих насекомых в условиях антропогенного ландшафта / А.В. Захаренко, В.Н. Грама, И.П. Леженина, М.А. Филатов // Актуальні питання збереження і міжнар. наук. конф., присвяч. 100-річчю заповідання асканійського степу (Асканія-Нова, 21-23 трав. 1998 р.) / Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е.Фальц-Фейна. – Асканія-Нова, 1998. – С. 277-278.
198. Клімов О.В. Матеріали до експертної експрес-оцінки територій природно-заповідного фонду України / О.В. Клімов, В.М. Грама // Там само. – С. 339-340.
199. Грама В.М., К.І. Рубинський: [рец.] // Харьк. ун-т. – 1999. – 4 трав. – № 9. – С. 4; [рец. на кн.]: Бібліотекознавець Константин Иванович Рубинський (1860-1930): бібліогр. нарис / ЦНБ ХДУ; Укл.: Н.М.Березюк – Х.: РА, 1998. – 68 с. – (Видатні постаті з історії Харк. ун-ту)
200. Він хоче знову в депутати: [Вірш] / Коваленко В. // Нескорена нація. – 1998. – Ч. 7-8: лютий. – С. 4.
201. Багряний лист в гаю кружля: [Природа – наш дім] / В. Грама // Слобода. – Харків, 1998. – 6 жовтня. – С.4.
202. Багряний лист в гаю кружля / В. Лисенко, В. Грама // Знання (Докучаєве). – 1998. – № 11 (69). – (Сторінка для вчителя «Світлиця»)

19 В інших рукописах вказано як Т. 8 /прим. упор.

203. Дорога до Печенізького поля: Роздуми на природоохоронну тему / В. Грама // Печенізький край (Печеніги) – 1998. – 4 квітня (№ 35) – С. 3; 29 серп. (№ 36). – С. 3; 5 вересня (№ 37) – С. 3.

Про завідділом захисту рослин УкрНДІрСГ О.В. Заговору, про Б.М. Якушенка – завідділом біології Харків. обл. палацу дит. та юнац. творчості; згадка про орнітолога Г.С. Надточій.

204. Степом, степом, падали солдати. / В. Коваленко // Полтав. думка. – 1998. – 19 червня. – № 25. – С. 1,2.

Про знищення гітлерівцями і ... Маршалом Жуковим у вересні 1943 р. ненавчених беззбройних юнаків із Слобожанщини при форсуванні Дніпра під Кременчуком. Загинув 125-й стрілецький полк 375-ї харківської дивізії.

205. Українські знищують книжки: [вірш] / В. Нечуйвітер // Журавлик. – 1998. – № 3 (74). – С. 13.

206. «Шалійте, шалійте, скажені кати!»: [Вірш] / В. Коваленко // Нескорена нація. – 1998. – Ч. 9-10: березень. – С. 8.

Віршованому тексту передує передмова редактора: «Бузувіри, зайди й герострати українські знищують книжки».

1999

207. Бібліографічне краєзнавство: Прогр. курсу зі спец. 7.020102. «Бібліотекознавство і бібліографія» / ХДАК. Каф. Бібліографознавства; Уклад.: В. Грама. – Х.: ХДАК, 1999. – 34 с.

208. Бібліографічні ресурси з природознавства: Прогр. курсу зі спец. «Бібліотекознавство та бібліографія» / ХДАК. Каф. бібліографознавства; Уклад. В.М. Грама. – Х.: ХДАК, 1999. – 16 с.

209. Бібліотечно-інформаційне забезпечення українознавства: Прогр. курсу та метод. рек. зі спец. 7.020102 «Бібліотекознавство і бібліографія» / ХДАК. Каф. Бібліографознавства; Уклад.: В. Грама. – Х.: ХДАК, 1999. – 34 с.

210. Економічна бібліографія: Прогр. курсу та метод. рек. по створенню бібліогр. ресурсів з економіки для студентів денного та заочн. відділень за спец. «Економіст-менеджер» / ХДАК. Каф. Бібліографознавства; Уклад.: В. Грама. – Х.: ХДАК, 1999. – 24 с.

211. Українознавча та краєзнавча бібліографія: Прогр. курсу зі спец. 7.020102 «Бібліотекознавство і бібліографія» / ХДАК; Уклад.: В. Грама. – Х.: ХДАК, 1999. – 46 с.

212. Бартенов А.Ф. Выдающийся отечественный энтомолог, биоценолог, зоогеограф – Сергей Иванович Медведев (К 100-летию со дня рождения) / А.Ф. Бартенов, В.Н. Грама, В.С. Солодовникова // Биологические исследования на природоохранных территориях и биологических стационарах: Тез. докл. юбил.

- конф., посвящ. 85-летию биологической станции Харьк. ун-та / Харьк. обл., Змиевской р-н, с. Гайдары, 16-19 сент. 1999 г. – Х., 1999. – С. 138-141.
213. Грама В.М. Актуальні проблеми створення бібліографічних ресурсів з природознавства при викладанні бібліографічних дисциплін у вузах культури // Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть: Матеріали міжнар. конф. до 70-річчя ХДАК / ХДАК. – Х., 1999. – Ч. 2. – С. 181-182.
214. Грама В.М. Життя, віддане Центральній науковій бібліотеці ХДУ (до 70-річчя М.Г. Швалба) // Другі читання пам'яті Костянтина Івановича Рубинського / ЦНБ ХДУ: укладач Н.М. Березюк. – Х., 1999. – С. 37-43.
215. Грама В.Н. К анализу научного наследия М.Г. Швалба (1926-1995) / В.Н. Грама, Н.М. Березюк, С.Б. Глибицкая // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 4. – С. 82-89. – Библиогр.: С. 88-89 (19 назв.).
216. Грама В.М. Божко Марія Павлівна – професор Харківського університету: Бібліографічний покажчик / В.М. Грама, Д.В. Вовк // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 1999. – Т. 7, вип. 1. – С. 172-176. – Бібліогр. с. 172-176 (72 назв.).
- с. 172: Наукові дослідження М.П. розпочала аспіранткою в Асканії-Нова під керівництвом проф. В.В. Станчинського та С.І. Медведева.
217. Грама В.М. Він був найкращим солістом серед зоологів: пам'яті ентомолога Олександра Андрійовича Петрусенка / В.М. Грама, В.Г. Надворний // Изв. Харьк. энтомол. о-ва. – 1999. – Т. 7, вып. 1. – С. 180-185. – Библиогр.: 10 назв.
218. Грама В.М. Матеріали до мартирологічної бібліографії України: визначення, проблеми розробки, шляхи та напрями розвитку. Ч. 1 / В.М. Грама, П.Ю. Федорова // Вісн. Харк. держ. акад. культури – Х., 1999. – Вип. 1: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. – С. 68-73. – Бібліогр.: 22 назв.
219. Харченко Л.П. Насекомые в питании золотистой шурки. Сообщ. 1-е и 2-е / Л.П. Харченко, В.А. Михайлов, В.Н. Грама, Л.В. Маловичко // Изв. Харьк. энтомол. о-ва. – 1999. – Т. 7, вып. 1. – С. 82-87: Сообщ. 1-е; Т. 7, вып. 2. – С. 93-98: сообщ. 2. Библиогр.: 5 назв. Рез. на англ. яз.
220. Багряний лист в гаю кружля / В. Лисенко, В. Грама // Журавлик. – 1999. – Грудень. – № 12 (83). – С. 7; 220-221. Те ж саме // Слоб. край. – 1999. – № 128 (16 листоп.). – С. 3. – (Вікно в природу); Те ж саме // Знання (Докучасве). – 1999. – № 17-18. – С. 4.
221. Сага про Печеніги [рец.] / В. Коваленко²⁰ // Літературна Україна. – 1999. – 9 грудня. – С. 6²¹. [Рец. на кн.] Василенко П. Печеніги: писемна історія селища Печеніги. – Х., 1996. – 252 с.

20 Як зазначалося вище, В. Коваленко – псевдонім В.М. Грами /прим. упор.

21 В деяких джерелах помилково вказується стор. 3. /прим. упор.

2000

222. Збірник контрольних робіт та планів семінарських занять для студентів 1-го курсу заочного відділення зі спеціальності 7.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» / ХДАК; Уклад.: Л.М. Воронова, Л.С. Азарцева, М.В. Хижняк, Г.О. Гацюк, В.М. Грама, О.П. Щербініна, О.П. Володькова, Д.Е. Ситніков; Ред. Г.П. Терентьєва – Х.: ХДАК, 2000. – 53 с.
223. Грама В.М. «Горіла долина» – унікальний пам'ятник природи Харківщини // Екологія Харківщини: стан, проблеми, перспективи: Тез. доп. наук.-практ. конф. Харків, 18 трав. 2000 р. / Укр НДІЕП. – Х., 2000. – С. 119-120.
224. Грама В.М. Матеріали до кадастру рідкісних видів водних комах Харківської області // Республіканська ентомологічна конференція, присвячена 50-й річниці заснування Українського ентомологічного товариства: тез. доп. (Ніжин, 19-23 серп. 2000 р.) / УЕТ. – Ніжин: Наука-сервіс, 2000. – С. 29.
225. Грама В.М. Матеріали до організації степових ентомологічних заказників: Метод біоіндикації степових ценозів // Там само. – С. 30.
226. Грама В.М. Передмова // Генів А. Заповідне: зб. віршів / Ред. В.М. Грама – Х.: Укр. ентомол. т-во, 2000. – С. 1.
227. В.М. Грама [рец.] Дума про землю Слобідську // Слобода. – 2000. – 19 жовтня (№ 73). – С. 3: [рец. на кн.]: Василенко П. Сказання про землю Слобідську – Печенізьке поле: (поетичні сповіді). – Х.: Майдан, 2000. – 167 с.
На Міжнародному екол. семінарі (Москва: 6-9 серпня, виступив з науковою доповіддю «Історичні основи регіонального ландшафтного парку «Печенізьке поле».
228. Реквієм: [Пам'яті І.Білозіра: вірш] / В. Коваленко // Журавлик. – 2000. – № 9 (92): вересень. – С. 2. Присвята П. Василенку.
229. Українські знищують книжки: [Вірш] / В. Нечуйвітер // Нескорена нація. – 2000. – 19 жовтня. – № 13-14. – С. 7.
Поетичним рядкам передує передмова редакції: «Бузувіри, зайді й герострати українські знищують книжки».

2001

230. Юрій Петрович Бяллович: еколог, біогеоценолог, фітомеліоратор, лісівник: Біобібліогр. покаж. / УкрНДІЛГА; Уклад. В.М. Грама, К.О. Щеглова. Автор вступ. сл.. В.М. Грама. – Харків, 2001. – 20 с. – Бібліогр.: с. 10-20 (118 назв.) [Надруковано 20 прим.].
231. Грама В.М. Короткий нарис наукової діяльності Юрія Петровича Бялловича // Там само. – С. 3-9.
232. Відділ біології Харківського обласного Палацу дитячої та юнацької творчості (1934-2000 рр.): Бібліогр. покаж. / ХОПЮ та ДТ., ХДАК; Уклад.: Грама В.М., В.Л. Білинська, Я.Д. Сулима – Х., 2001. – 38 с.

233. Грама В.М. Нарис про наукову і творчу діяльність відділу біології Харківського обласного Палацу дитячої та юнацької творчості // Там само. – С. 4-22. [Проф. В.Г. Аверін як науковий керівник юних зоологів].
234. Грама В.М. Матеріали до організації степових ентомологічних заказників: метод біоіндикації степових ценозів // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 2001 (підписано до друку 25.04.2001 р.) – Т. 8, вип. 2. – С. 16-18. – Бібліогр.: 8 назв.
235. Кирейчук А.Г., Грама В.Н. Семейство Halipidae (Плавунчики) // Определитель пресноводных беспозвоночных России и сопредельных территорий. Т. 5: Высшие насекомые / ЗИН РАН. – СПб.: Наука, 2001. – С. 103-116; С. 464-487 (табл. 39-50).
236. Кирейчук А.Г., Грама В.Н. Семейство Gyrididae (Вертячки) // Там же – С. 122-130; С. 500-501 (табл. 57-62).
237. Улановський М.С. Природоохоронна цінність цілинних та чагарникових степних ценозів / М.С. Улановський, В.М. Грама // Фальцфейновські читання: зб. наук. праць / Херс. ДПУ, психолого-природничий факультет. – Херсон: Терра, 2001. – С. 193.
238. Реквієм, або слово на захист української пісні: [Вірш] / В. Нечуйвітер // Журавлик. – 2001. – № 1 (96). – С. 7.
239. Реквієм, або слово на захист української пісні: Присвячено співаку Ігорю Білозіру [Вірш] / В. Нечуйвітер // Світ молоді (Івано-Франківськ). – 2001. – 16 березня. – № 12 (5056.) – С. 4.
240. Грама В.М. Людина, що до фанатизму закохана в природу (пам'яті В.О. Барсова) // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 2001 / 2002. – Т. 9, вип. 1-2. – С. 338-339.

2003

241. Березюк Н.М. Слід добрий і вічний на землі Слобожанській (Іван Назарович Каразін та його нащадки) / Н.М. Березюк, В.М. Грама // Университеты. – 2003. – № 2 (14). – С. 26-33. – Библиогр.: 24 назв. – (К 200-летию Харьк. ун-та).
Фото нащадків династії І.Н. Каразіна. С. 33: Родословна І.Н. Каразіна / сост. Л.О. Дешко, Н.М. Березюк.
242. Грама В.М. Василь Назарович, Іван Назарович, Іван Іванович Каразіни та їх акліматизаційний сад: хронологічний показник літератури // Греки Харьковщины: Сб. историко-биограф. статей / Харк. міське т-во греків «Геліос». – Харків: Майдан, 2003. – С. 130-136.
С. 130-136 (112 назв.): бібліограф. показник; с. 137-140 фотографії «сусіднього маєтку Капністів, а також фото династії Каразіних: від В.Н. Каразіна до онуків ювіляра».
243. Грама В.М. Піонери акліматизації рослин та охорони природи Слобідського краю (Василь Назарович, Іван Назарович, Іван Іванович Каразіни) // Там само. – С. 108-129.

244. Грама В.М. Матеріали до заповідання піщаних біогеоценозів Харківщини // Шостий з'їзд Укр. ентомол. тов-ва. Біла Церква, 8-11 вересня 2003 р. Тез. допов. – Ніжин, 2003. – С. 27-28.
245. Узбек О. «Немає пророка у своїй Вітчизні?»: Погляд у минуле [про В.Н.Каразіна] / О. Узбек, В. Грамма, М. Чеботаєв, В. Свич // Харків'яни (газета). – 2003. – № 14 (82). – 3-9 квітня. – С. 5; [Продовження]: № 15(83). – 10-16 квіт. – С. 5.

2004

246. Георгій Йосипович Потапенко – професор Одеського університету (геоботанік, дендролог, природоохоронець, педагог, історик науки): Бібліограф. дайджест / НБ Одес. ун-ту; ХВ УЕТ; Уклад.: Н.М. Пашковська, В.М. Грама – Одеса; Харків: АБУ-Інформ, 2004. – 72 с. – (Серія: Повернуті із забуття: Матеріали до «Документальної пам'яті України»; Вип. 1. / Післямова В.А. Дьяков. – С. 64-71).
247. Грама В.М. Вперше в Харкові: про три оригінальні школи з біології // Біологія та валеологія. – Харків, 2004. – С. 93-108. – Бібліогр.: 7 назв. – (36. наук. праць / ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 6).
248. Грамма В.Н. Современные проблемы охраны биоразнообразия насекомых степной биоты Украины // Актуальные проблемы сохранения устойчивости живых систем: Материалы VIII Междунар. науч. эколог. конф., г. Белгород, 27-29 сент. / Белгород. гос. ун-т, ХНУ им. В.Н. Каразина, ХНАУ им. В.В. Докучаева. – Белгород, 2004. – С. 49-50.
249. Грамма В.Н. Предисловие // Панченко А.А. Естественнoисторическое изучение семейства мошек (Diptera, Simuliidae) / Донец. нац. ун-т. Донец. отд. УЭО. Донец. отд. УНОП. – Донецк: ДонГУ, 2004. – С. 5-6. – Библиогр.: 554 назв. (в алф. авторов и парал. в хронол. публ.) Указ. диссерт. (15 назв.).
250. Грамма В.Н. Жизненный путь профессора В.В.Станчинского / В.Н. Грамма, Т.А. Атемасова // Четвертые Международные чтения памяти профессора В.В. Станчинского. – Смоленск, 2004. – С. 8-24.
251. Узбек Е. Монографія Н. Тихого «В.Н. Каразин: его жизнь и общественная деятельность» и роль личности Каразина: 100 лет спустя (К вековому юбилею книги) / Е. Узбек, В. Грамма, Н. Беляков, В. Свич // «Я смело могу стать пред судом потомков...» (Каразинский сборник): Посвящается 200-летию ХНУ им. В.Н.Каразина / Харьк. город. о-во греков «Гелиос»; ЦНБ ХНУ им. В.Н. Каразина. Греческий фонд культуры. Одесский филиал. – Харьков: Майдан, 2004. – С. III-XX.
252. Харченко Л.П. Насекомые (Insecta) в питании щурки золотистой, *Merops apiaster* (Aves: Coraciiformes: Meropidae). Сообщ. 3-е / Л.П. Харченко, В.А. Михайлов, В.Н. Грамма, Л.В. Маловичко // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 2003 (2004) (підписано до друку 23.12.2004 р.). – Т. 11, вип. 1-2. – С. 137-142. – Библиогр.: 13 назв.

253. Наснаги депутату: [Вірш] / В. Грама // Слобода. – 2004. – 15 янв.
254. Не будьмо бидлом: [Вірш] / В. Нечуйвітер // Глас народу (Мерефа). – 2004. – № 4 (7): жовтень. – С. 5.
255. Не називайся слобожанським козаком: [Вірш] / В. Нечуйвітер // Журавлик. – 2004. – № 12 (143). – С. 3.

2005

256. Природно-заповідний фонд Харківської області: Довідник / О.В. Клімов, О.Г. Вовк, О.Ф. Філатова, В.М. Грама, І.М. Подоба, М.С. Улановський, Д.О. Клімов, Т.М. Фурсова, Г.С. Надточій, В.В. Тверетина. – Х., 2005. – 304 с. – Бібліогр.: С. 264-304 (514 назв).
- Автору (В.М. Грамі) належать розділи: «Історія заповідної справи на Харківщині» (С. 7-13), «5.3. Рідкісні види рослин і тварин»; підрозділи: «Типи – дощовики (черви кільчасті), членистоногі»; опис ентомологічних, гідробіологічних та іхтіологічних заказників та узагальнений список літератури (с. 264-304 – 514 назв).
257. Співають просвітяни Харкова: Присвяти // Харків. обл. об'єдн. (ХОО) Всеукр. т-ва «Просвіта» ім. Т.Шевченка: Упорядник і автор передмови В.М. Грама. – Х., 2005. – 103 с.
- Із змісту: Короткий нарис творчої діяльності співочого хорового колективу «Харків'яни» / В. Грама (В. Нечуйвітер) – С. 3-7; Вибрані вірші / В. Нечуйвітер – С. 51-69; Віршовані присвяти / В. Нечуйвітер. – С. 70-83.
- Друкуються вперше публіцистичні твори віршовика В. Нечуйвітера (В.М. Грама) природоохоронної тематики. Видруковано також вперше вірш «На смерть Шевченка» Г.А. Хоменка, просвітянина, співака-аматора, поета і шевченкознавця із Пирятин Полтавської області. Його онука Світлана Іванівна Філоненко донесла до співочого колективу відомості про пирятинських шевченкознавців.
258. Грама В.М. Звіт про науково-дослідницьку навчально-методичну та консультаційну роботу науково-дослідної лабораторії екології комах кафедри зоології та ентомології факультету захисту рослин Харківського національного аграрного університету ім. В.В.Докучаєва за 2003-2004 рр. // Вісн. ХНАУ. Серія «Ентомологія та фитопатологія». – 2005. – № 4. – С. 8-14. Бібліогр.: 36 назв. (із них 11 дисертацій).
259. Грама В.Н. Матеріали к заповіданию песчаных и солончаковых биогеоценозов на Харьковщине // История заповедного дела: Матеріали междунар. конф. / Гос. природ. заповедник «Белогорье». – Борисовка, 2005. – С. 73-75. – Библиогр.: 6 назв.
260. Грама В.Н. Матеріали к истории заповедного дела на Слобожанщине (1817-1917 гг.) // Там же. – С. 71-73. – Библиогр.: 12 назв.
261. Грама В.Н. Основные направления деятельности Центральной научной библиотеки Харьковского нац. ун-та им. В.Н. Каразина по созданию библиографических пособий / В.Н. Грама, М.Г. Швалб // Указатель библиографических изданий

Центральної научної бібліотеки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 1807-2005 гг. / Сост. М.Г. Швалб, Р.А. Ставинская, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицкая. Библиогр. ред.: Ю.Ю. Полякова. – Харьков, 2005. – С. 3-8. В електронному виді. [Стаття написана в 1992 р. українською мовою].

262. Грама В.М. Сучасні проблеми охорони біорізноманіття комах степової біоти України: історичний аспект // Современные проблемы зоологии и экологии: Материалы междунар. конф., посвящ. 140-летию основания Одесского национ. ун-та им. И.И. Мечникова 22-25 апр. 2005 г. – Одесса: Феникс, 2005. – С. 56-57.
263. Грама В.Н. Современные проблемы охраны биоразнообразия насекомых степной биоты Украины / В.Н. Грама, А.В. Захаренко, И.П. Леженина, М.А. Филатов // Научные ведомости / Белгород. гос. ун-т. Серия: Экология. – 2005. – № 1 (21), вып. 3. – С. 3-6. – Библиогр.: 15 назв.
264. Євтушенко М.Д. Пам'яті заступника головного редактора «Вісн. ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Біологія»» професора О.В. Захаренка / М.Д. Євтушенко (ректорат), А.З. Злотін, Ю.Є. Колупаєв (редколегія), В.М. Грама, Є.М. Білецький (співробітники лабораторії комах і кафедри зоології та ентомології ХНАУ) // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Біологія». – 2005. – Вип. 2 (5). – С. 133-136.
П'ять авторських нарисів про О.В. Захаренка.
265. Ткач В.П. Юрий Петрович Бяллович (1910-2004): [Некролог] / В.П. Ткач, Е.С. Мигунова, В.Л. Мешкова, Н.А. Лохматов, В.Н. Грама // Лесоведение. – 2005. – № 1. – С. 77-78. – (С. 77: на фото Ю.П. Бяллович).

2006

266. Співають просвітяни Харкова: Пісенний репертуар, публіцистичні твори, віршовані присвяти / Харків. обл. об'єдн. (ХОО) Всеукр. т-ва «Просвіта» ім. Т.Шевченка: Упорядник і автор передмови В. Нечуйвітер. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Харків, 2006. – 124 с. Збірник виданий за сприяння Харківського відділення Всеукраїнського товариства «Просвіта». Із змісту: Короткий нарис творчої діяльності співочого хорового колективу «Харків'яни» / В. Нечуйвітер. – с. 3-7; Пісенний репертуар – с. 8-52; Публіцистика – с. 53-115; Вибрані твори / В. Нечуйвітер – с. 56-90; Віршовані присвяти / В. Нечуйвітер – с. 91-98.
267. Вовк Д.В. Він не терпів офіціозу і суєти: Короткий нарис творчої діяльності доктора біологічних наук Олександра Всеволодовича Захаренка / Д.В. Вовк, В.М. Грама, І.П. Леженіна, М.О. Філатов // Вісті Харк. ентомол. т-ва. – 2004 (2005). – Т. 12, вип. 1-2. – С. 11-22. – Бібліогр.: с. 16-22 (145 назв).
С. 11: на фото: О.В. Захаренко; с. 16: вірш В.М. Грами «Не віриться».
268. Вовк Д.В. Олександр Всеволодович Захаренко (15.05.1948–23.09.2004) / Д.В. Вовк, В.М. Грама, І.П. Леженіна, М.О. Філатов // Вестник зоологии. – 2006. – Т. 40, № 2. – С.189-190. – (С. 189: фото О.В. Захаренко).

269. Грама В.М. Матеріали до історії організації національних парків на Харківщині // Животный мир: Охрана и рациональное использование: Материалы науч.-практ. конф. (г. Харьков, с. Гайдары, 20-22 октября 2005). – X., 2006. – С. 18-22.
270. Грама В.М. Матеріали до створення ландшафтного регіонального парку «Яремівський» // Там само. – С. 25-27.
271. Грама В.М. Матеріали до ентомофауни дендрологічних парків Харкова / В.М. Грама, І.П. Леженіна // Інтродукція та захист рослин у ботанічних садах та дендропарках: Матеріали міжнар. наук. конф. (Донецьк, 5-7 вер. 2006 р.) / Донботсад НАН України. – Донецьк: Юго-Восток, 2006. – С. 316-318.
272. Грама В.Н. Материалы по охране редких видов водных жуков (Coleoptera: Haliplidae, Dytiscidae, Gyridae, Hydrophilidae) Украины / В.Н. Грама, А.Г. Шатровский, В.О. Дьякова // Современные проблемы популяционной экологии: Материалы. IX междунар. науч.-практ. экол. конф. 2-5 октября, 2006 г. Белгород. – Белгород, 2006. – С. 45-46.
273. Прокопова В.Д. Краткий очерк жизни и деятельности Михаила Григорьевича Швалба / В.Д. Прокопова, В.Н. Грама // Михаил Григорьевич Швалб – библиограф Центральной научной библиотеки Харьковского университета (К 80-летию со дня рождения): Библиогр. указ. Избранные статьи / ЦНБ ХНУ им. В.Н. Каразина; Сост. С.Б. Глибицкая – X., 2006. – С.4-8. – (Лауреаты премии им. К.И. Рубинского).
274. Грама В.Н. К анализу научного наследия М.Г. Швалба (1926-1995) / В.Н. Грама, Н.М. Березюк, С.Б. Глибицкая // Там же. – С. 41-47. – Библиогр.: 19 назв.
Перепечатано из: Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 4. – С. 82-89.
275. Йдемо до тебе, як до Батька на пораду: [Присвята Т.Г. Шевченку; Вірш] / В. Нечуйвітер // Журавлик. – 2006. – № 3 (158): Березень. – С. 2. – Присвята Т.Г. Шевченку.
276. Пам'яті Івана Сірка: [Вірш] / В. Нечуйвітер // Там само. – № 4 (159): Квітень. – С. 2.

2007

277. Грама В.М. Громадськість у збереженні природно-заповідного фонду Харківщини: історія, сучасність / В.М. Грама, В.О. Шапаренко, О.В. Редіна, І.Ю. Шестопалова. – Харків: ЕКГ «Печеніги», 2007. – 44 с.
278. Грама В.М. Із славної кагорти наукової школи С.І. Медведєва: пам'яті В.С. Солодовнікової (22.04.1930-3.11.2004) / В.М. Грама, Н.С. Прудкіна, Л.І. Пеєва // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 2007 (2005)²². – Т. 13, вип. 1-2. – С. 172-186. – Бібліогр.: 152 назв.

22 Журнал надрукований в 2007 році / прим. упор.

279. Євтушенко М.Д. Матеріали до історії вивчення комах яблуневих садів: I період (60-ті роки XIX ст – 1917 р.) / М.Д. Євтушенко, В.М. Грамма // Вісник ХНАУ. Сер. «Ентомологія та фітопатологія». – 2007. – № 7. – С. 49-64. – Бібліогр.: 109 назв.
280. Євтушенко М.Д. Матеріали до історії вивчення комах яблуневих садів: (II період: 1918-1941) / М.Д. Євтушенко, В.М. Грамма // Там само. – С. 65-72. – Бібліогр.: 76 назв.
281. Євтушенко М.Д. Матеріали до історії вивчення комах плодових садів України: I (1860-1917), II (1918-1941) періоди / М.Д. Євтушенко, В.М. Грамма // Сьомий з'їзд Українського ентомологічного товариства: Тез. доп., Ніжин, 14-18 серп. 2007 / УЕТ. – Ніжин, 2007. – С. 41.
282. Грама В. Академіка-просвітянина Володимира Пилиповича Лисенка зі славним ювілеєм вітаєм [70-річчя від Дня народження] // Знання (Докучаєве). – 2007. – 15 жовтня. – № 31-36 (1706). – С. 5.
Віршований текст від українців хорového колективу «Харків'яни». Перераховані всі нагороди й чесноти освітянина педагога; с. 3: на фото завідувач кафедри ботаніки В.П. Лисенко.
283. Грама В. У рідний край поїду за піснями /слова і музика Віктора Грамма, музичне оформлення і запис Єлизавети Леженіної // Журавлик. – 2007. – № 10: жовтень (77). – С. 10.

2008

284. Грама В.М. Звіт про наукову, навчально-методичну, виробничу та консультаційну роботу науково-дослідної лабораторії екології комах кафедри зоології та ентомології факультету захисту рослин Харківського національного аграрного університету ім. В.В.Докучаєва за 2001-2008 рр. –Харків, 2008. – 57 с²³.
285. Екологічна мережа Харківської області: Посібник / УкрНДІ екологічних проблем; О.В. Клімов, О.В. Філатов, Г.С. Надточій, Д.О. Клімов, О.Г. Вовк, В.М. Грамма, І.М. Подоба. – Х.: ФОП Здоровий, 2008. – 167 с. – Бібліогр.: 103 назв.
286. Білецький Є.М. Олександр Всеволодович Захаренко (1948-2004) [пам'яті колеги] / Є.М. Білецький, В.М. Грамма, М.Д. Євтушенко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2008. – Вип. 2. – С. 122-123.
С. 122: на фото О.В. Захаренко.
287. Грама В.Н. Биоценологические идеи профессора В.В. Станчинского и современные проблемы прикладной экологии // Живые объекты в условиях антропогенного прес-са: Материалы 10-й Междунар. науч. практ. эколог. конф. 15-18 сент. 2008 г., г. Белгород / Белгород. гос. ун-т. ХНАУК им. В.В. Докучаева. ИНЦ «Ин-т экспер. и клин. вет. медицины УААН. Харьк. энтомол. о-во. – Белгород: ИПЦ «ПОЛИТЕРРА», 2008. – С. 56-57.
- 23 Звіт, який був написаний на захист закриття лабораторії. На жаль приміщення всеодно було відібрано, а згодом і закрито лабораторію /прим. упор.

288. Грама В.М. Експрес-метод екологічного моніторингу трофоценотичної структури степових ценозів // Значення та перспективи стаціонарних досліджень для збереження біорізноманіття: Матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчя функціонування високірного біологічного стаціонару «Пожижевська», 23-27 верес. 2008 р. / Ін-т екології Карпат НАН України; Держ. природозн. музей при НАН України; Львів. НУ ім. І. Франка та інші. – Львів, 2008. – С. 94-95.
289. Грама В.М. Матеріали до бібліографічної діяльності професора Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва Миколи Йосиповича Криштофовича // Історія освіти, науки і техніки в Україні: Матеріали 4-ої конференції молодих вчених та спеціалістів / УААН. Ін-т рослинництва ім. В.Я. Юр'єва. УДНІ, Нац. аграрн. ун-т. – К., 2008. – С. 102-103.
290. Євтушенко М.Д. Зміна парадигми в системі теорії і практики захисту плодових садів в Україні за 1860-1941 рр. (I і II періоди) / М.Д. Євтушенко, В.М. Грама // Захист і карантин рослин: Міжвід. темат. зб. – Київ, 2008. – Вип. 54. – С. 180-191. – Бібліогр.: С. 187-191 (60 назв).
291. Євтушенко М.Д. Лабораторія екології комах ХНАУ ім. В.В. Докучаєва як центр біологічної освіти агрономічного профілю / М.Д. Євтушенко, В.М. Грама // Значення та перспективи стаціонарних досліджень для збереження біорізноманіття: Матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчя функціонування високірного біологічного стаціонару «Пожижевська», 23-27 верес. 2008 р. / Ін-т екології Карпат НАН України; Держ. природозн. музей при НАН України; Львів. НУ ім. І. Франка та інші. – Львів, 2008. – С. 122-123.
292. Леженина І.П. Членистоногие в гнездах мухоловки белошейки в нагорной дубраве (Харьковская обл.) / И.П. Леженина, В.Н. Грама, А.Б. Чаплыгина, Н.А. Савинская // Живые объекты в условиях антропогенного пресса: Материалы 10-й Междунар. науч. практ. эколог. конф. 15-18 сент. 2008 г., г. Белгород / Белгород. гос. ун-т. ХНАУК им. В.В. Докучаева. ИНЦ «Ин-т экспер. и клин. вет. медицины УААН. Харьк. энтомол. о-во. – Белгород: ИПЦ «ПОЛИТЕРРА», 2008. – С. 115.
293. Медведев С.И. Заповедник «Чапли» и его значение в изучении природных условий степи: [рукопис. вариант статьи проф. С.И. Медведева, написанной 10 февр. 1933 г. через 10 дней окончаний I-го Всесоюзн. съезда по охране природы: До 110-річчя від Дня народження проф. ХНУ ім. В.Н. Каразіна С.І. Медведева] // Зб. наук. праць / ХНПУ ім. Г.С. Скороводи. – 2008, вип. 10: Біологія та валеологія. – С. 74-90. Післямова [текст] / В.М. Грама, О.Ф. Бартенев. – С. 90-91.
294. Грама В. З ювілеєм, Ірино Павлівно! // Знання (Докучаєве). – 2008. – 1 січня. – № 1-2 (1708). – С. 1.
Вітальна стаття, присвячена доценту І.П. Леженіній.
295. Грама В. Щасливим будьте! Із роси й води: [віршований текст, присвячений професору ХНАУ ім. Докучаєва Голові Харківського ентомоз. т-ва Євтушенку

Миколі Дмитровичу зі славним 60-річчям від Дня народження] // Там само. – С. 4.

2009

296. Дядичко В.Г. Распространение, экология и фенология жука плавунчика *Haliphus zacharenkoi* Cramma et Prysnei (Coleoptera, Halipidae) / В.Г. Дядичко, В.Н. Грамма // Вестник зоологии. – 2009. – Т. 43, вып. 5. – С. 475-476. – Библиогр.: 2 назв.
297. Грамма В.М. Роздуми бібліографа: Передмова // Дешко Л.О. Каразінська каплиця: Історія, фотографії, документи. – К.: Видавець Андрощук П.С., 2009. – С. 4-9. – Бібліогр.: с. 8-9 (24 назв).
- Авторка Лариса Олегівна Дешко написала таку присвяту: «Присвячую пам'яті мого двоюрідного прапрадіда Філадельфа Васильовича Каразіна». В.М. Грамма як науковець охарактеризував цей напис як некрополь – особливий жанр напису на могилах (поховання) уславлених людей. Наявність такої іконографічної інформації ілюструє тенденцію відновлення та подальшого розвитку саме цього жанру документів. До речі, за часів тоталітарної влади створення некрополів було припинено, а захоронення зруйновані. Наприклад, на Пушкінському цвинтарі в м. Харків.
298. Грамма В.М. Степовий науково-дослідний інститут – заповідник «Чаплі» (1929–1932 рр.): нові сторінки з історії біоценологічних досліджень в Асканії-Нова: коментарі та післямова до рукопису С.І. Медведєва «Заповідник «Чапли» и его значение в изучении природных условий в степи»: [скорочений варіант] // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 2008 (2009). – Т. 16, вип. 1-2. – С. 78-86. – Бібліогр.: 23 назв.
- Рукопис С.І. Медведєва, написаний 10 лютого 1933 р., і був призначений для друку до I Всеукраїнського з'їзду з охорони природи, який мав відбутися «через місяць після Всесоюзного з'їзду з охорони природи» (Яната, 1935; с. 19).
299. Леженина И.П. Членистоногие в гнездах мухоловки-белошейки в нагорной дубраве (Харьковская обл.) / И.П. Леженина, В.Н. Грамма, А.Б. Чаплыгина, Н.А. Савинская // Науч. ведомости Белгород. гос. ун-та. – 2009. – № 3 (58). Серия Естественные науки. – Вып. 8. – С. 95-100. – Библиогр.: 5 назв.

2010²⁴

300. Грамма В.М. Зайців Дмитро Варфоломійович (17.02(01.03)1897–?) [короткий нарис] // Енциклопедія сучасної України. – К., 2010. – Т. 10: 3-3о. – С. 132-133. – Бібліогр. 5 назв.

24 В рукописах В.М. Грами наводиться ще одна праця за 2011 рік: «Грамма В.М. Матеріали до формування наукової школи професора Б.М. Литвінова в галузі сільськогосподарської ентомології». Знайти цю публікацію не вдалося, лише в рукописах вказаний збірник тез, де ця праця можливо надрукована: «Біологічне різноманіття екосистем і сучасна стратегія захисту рослин: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 90-річчя з дня народження доктора біол. наук, професора Літвінова Бориса Митрофановича. – Х., 2011. – 126 с.» /прим. упор.

301. Грама В.М. Захаренко Всеволод Борисович (19.03.1921–5.07.1993) // Енциклопедія сучасної України. – К., 2010. – Т. 10: 3-3о. – С. 366-367. – Бібліогр. 5 назв. С. 367: на світлині – В.Б. Захаренко.
302. Євтушенко М.Д. Зміна парадигми в системі теорії і практики захисту плодових садів в Україні за 1941-1968 рр. / М.Д. Євтушенко, В.М. Грама // Вісн. ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2010. – № 1. – С. 24-39. – Бібліогр.: 131 назв.
303. Євтушенко М.Д. Зміна парадигми в системі теорії і практики захисту плодових садів в Україні за 1942-1968 рр. (III період): Біологічний аспект / М.Д. Євтушенко, В.М. Грама // Сучасні проблеми ентомології. Тези доповідей: Ентомол. наук. конф., присвячена 60-ій річниці УЕТ / УЕТ, ін-т захисту рослин НААН України, ін-т зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Уманський НІ садівництва (м. Умань, 12-15 жовт. 2010 р.). – К.: Колобіг, 2010. – С. 118-119.
304. Євтушенко М.Д. Зміна парадигми в системі теорії і практики захисту плодових садів в Україні за 1942-1968 рр. (III період): хімічний²⁵ аспект / Євтушенко М.Д., В.М. Грама // Там само. – С. 122.
305. Каролінський Є.О. Нові знахідки бабок (Odonata) в Харківській області / Є.О. Каролінський, В.М. Грама // Вісник зоології. – 2010. – № 44 (6). – С. 254.
306. Шевченко М.²⁶ До виборців України: [вірш] // Главное в жизни города и области (Харьков). – 2010. – 5 февр. – № 6 (38). – С. 6.
«Якщо ти шануєш свободу і доля України болить, Зроби-но свій вибір за долю народу, як розум і совість велить».

2011

307. Євтушенко М.Д. Зміна парадигми в системі теорії і практики захисту плодових садів в Україні за 100-річчя / М.Д. Євтушенко, В.М. Грама / ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – Харків, 2011. – 125 с. – Бібліогр.: 524 назв. (с. 20-31 – 109 назв; с. 47-53 – 76 назв; с. 91-123 – 339 назв).
308. Леженина И.П. Пищевой рацион птенцов мухоловки-белошейки (*Ficedula albicollis* (Temminck, 1815)) в нагорной дубраве Харьковской области / И.П. Леженина, В.Н. Грама, Н.А. Савинская, А.Б. Чаплыгина // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 2011. – Т. 19, вип. 1-2. – С. 39-46. – Бібліогр. 22 назв.

2012

309. Грама В.М. Заповідник «Кам'яні Могили»: бібліографічний покажчик літератури (1833-2012 рр.) / Відділ. Укр. степ. природ. заповідника НАН України

25 В деяких рукописах помилково було написано «Біоценологічний аспект» або «Екологічний» / прим. упор.
26 Цей псевдонім В.М. Грама використовував для деяких своїх віршів / прим. упор.

«Кам'яні Могили» / В.М. Грамма, В.О. Сіренко. – Полтава: Дивосвіт, 2012. – 140 с.

Бібліогр. довідник, присвячений 85-річчю заповідника «Кам'яні Могили» охоплює 1155 назв за останні 180 років.

310. Грамма В.Н. Борис Сергеевич Вальх – один из основателей заповедника «Каменные Могили» / В.Н. Грамма, В.А. Сіренко, О.А. Шакула // Кам'яні Могили – минуле та сучасність: Матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 85-річному ювілею відділення Українського степового природного заповідника НАН України «Кам'яні Могили». – Донецьк: Ноулідж, Донец. відділення, 2012. – Вип. 2, част. 1. – С. 63-68. – Библиогр.: 11 назв.
311. Грамма В.Н. К вопросу об управлении развитием и функционированием заповедных экосистем // Структурно-функциональные изменения в популяциях и сообществах на территориях с разным уровнем антропогенной нагрузки: Материалы XII Междунар. наук.-практ. экол. конф. /9-12 окт. 2012, г. Белгород. – Белгород: Белгор. Г.У., 2012. – С. 43-44.
312. Сіренко В.О. Матеріали до історії заповідної справи в Україні та створення і функціонування заповідника «Кам'яні Могили» зокрема / В.О. Сіренко, В.М. Грамма, О.О. Шакула // Кам'яні Могили – минуле та сучасність: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 85-річному ювілею відділення Українського степового природного заповідника НАН України «Кам'яні Могили». – Донецьк: Ноулідж, Донецьке відділення, 2012. – Вип. 2, част. 1. – С. 8-51. – Бібліогр.: с. 45-51 (95 назв).

2013

313. Грамма В.М. Ендемічні членистоногі Українського степового природного заповідника НАН України та суміжних природоохоронних територій / В.М. Грамма, В.О. Сіренко, Н.М. Сіренко // Рациональное використання та збереження природних ресурсів: Біологічні ресурси. Матеріали наук.-практ. конф.: Донецьк, 30-31 жовтня 2013 р. / ДНТУ; ДНУ, біол. факультет, каф. зоології та екології. – Донецьк: «Ноулідж» Дон від., 2013. – С. 5-11. – Бібліогр. с. 10-11 (30 назв)²⁷.

Число ендемічних видів налічує на територіях Північного Приазов'я 42 види (в Хомутовському степу – 33 види, в заповіднику «Кам'яні Могили» – 7, в Меотиді – 2 види.

314. Грамма В. Кобзарівськими стежками // Натураліст: науково-попул. журнал для всіх, хто любить природу. – Київ, 2013. – Вип. 41. – С. 1-17. [http://proeco.visti.net/naturalist/oracle/orc_041.pdf]

²⁷ В інших рукописах – бібліогр. 22 назв. або 24 /прим. упор.

2014

315. Грамма В.М. Заповідники Північного Приазов'я як locus classicus (рефугіум) вузьколокальних ендемів членистоногих / В.М. Грамма, В.О. Сіренко, Н.М. Сіренко // Вісті Харківського ентомологічного товариства. – 2014. – Т. 22, вип. 1-2. – С. 19-26. – Бібліогр.: 53 назв.

Вперше виявлено в «Хомутовському степу» – 52 види, «Кам'яні могили» – 8 видів і регіональний парк «Меотида» – 3 види.

2015

316. Грамма В.М. Природоохоронна діяльність професора Харківського інституту сільського господарства та лісництва І.К. Тарнані (1865-1930) // Фундаментальні та прикладні дослідження в зоології: Матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 175-річчю каф. зоології та ентомології ім. Б.М. Литвинова ХНАУ ім. В.В. Докучаєва (1840-2015 рр.) 21-22 трав. 2015 р. / ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2015. – С. 12-15.

317. Чаплигіна А.Б. Членистоногі у трофоценотичній структурі консорцій мухоловки білошійої в умовах лісових біогеоценозів Північно-Східної України / А.Б. Чаплигіна, В.М. Грамма, Д.І. Бондарець, Н.О. Савинська // Вісн. Дніпропетров. ун-ту. – Сер. Біологія, екологія. – 2015. – Т. 23, вип. 1. – С. 74-85. – Бібліогр.: 46 назв.

318. Грамма V.M., Chaplygina A.B., Bondarets D.I. First Records of a Rare species *Issus muscaeformis* in the National Nature Park «Homolschanki Lisy» (Kharkiv Region, Ukraine) // Vestnik zoologii. – 2015. – Vol. 49 (3). – P. 285-286.

Перші знахідки рідкісного виду *Issus muscaeformis* в НПП «Гомільшанські ліси» (Харківська область, Україна).

2016

319. Грамма В.М. Дещо з історії дендрарію комунального закладу «Харківський обласний палац дитячої та юнацької творчості» / В.М. Грамма, В.К. Овелян // Учнівські лісництва – школа наукового світогляду, трудових цінностей та екологічної свідомості й особистості: 36. статей Всеукр. педагогічного практикуму «Світ творчості» / Комунал. заклад «Станція юних натуралістів» Рівн. обл. ради. – Рівне, 2016. – С. 54-60. – Бібліогр.: с. 59-60 (32 назв).

320. Грамма В.М. За консультацією до Дарини // Дарина Микитівна Доброчаєва у спогадах / Уклад. М.В. Шевера, В.В. Протопопова, А.П. Ільїнська. – Київ: Фітосоціоцентр, 2016. – С. 11-13.

321. Грамма В.М. Деякі особливості водної ентомофауни (Heteroptera, Coleoptera) реліктових ділянок Південно-Східної України // Природна та історико-культурна спадщина району заповідника «Кам'яні Могили»: До 90-річчя від створення Заповідника «Кам'яні Могили» (до 90-річчя від створення заповідника «Кам'яні Могили»): Наук. праці Всеукр. наук.-практ. конф.: 25-27 трав. 2017 р. в с. Назаровка Донец. обл. – Запоріжжя: Дике поле, 2017. – С. 217-224. (Наукові праці Всеукр. науково-практ. конф. / Вип. 4. Серія Conservation Biologie in Ukraine). – Бібліогр. 24 назв.

Водні клопи й жуки, реліктові ділянки (Донбас).

322. Нечаєва Н.Т. Матеріали до витоків біоценології в заповіднику Асканія Нова: Історичний нарис / Переклад і редак. канд. біол. наук. В.М. Грамми доцента ХНАУ ім. В.В. Докучаєва // Там само. – С. 58-74. – Бібліогр. 10 назв.

Історія біоценології; Асканія-Нова (заповідник).

323. Маркина Т.Ю. Фаунистический обзор клопов (Heteroptera) заповедника «Каменные Могилы» / Т.Ю. Маркина, В.Н. Грамма, В.А. Сіренко // Там само. – С. 269-277. – Бібліогр.: 12 назв.

Клопи, фауністичний огляд, заповідник «Кам'яні Могили».

РЕДАКТОРСЬКІ РОБОТИ

324. Грамма В.Н. [ред]: Известия Харьковского энтомологического общества / Ред. коллегия: Е.Н. Белецкий (зам. гл. ред), В.Н. Грамма, А.В. Захаренко (гл. ред), А.З. Злотин, А.Л. Зозуля, Ю.Г. Красиловец, И.П. Леженина, Т.Ю. Маркова (отв. секр.), А.В. Присный, В.С. Солодовникова. – Х.: Изд. Х.Э.О, 1993. – Т. 1, вып. 1. – 234 с.
325. 1993. Т. 1, вып. 2. – 181 с.
326. 1994. Т. 2, вып. 1 / Е.Н. Белецкий (зам. гл. ред), А.Д. Боровой (отв. секр), В.Н. Грамма, А.В. Захаренко (гл. ред), А.З. Злотин, Ю.Г. Красиловец, И.П. Леженина, Т.Ю. Маркова, А.В. Присный, В.С. Солодовникова, А.Е. Харченко. – 175 с.
327. 1994. Т. 2, вып. 2. – 119 с.
328. 1995. Т. 3, вып. 1-2. – 128 с.
329. 1996. Т. 4, вып. 1-2. – 172 с.
330. 1997. Т. 5, вып. 1. – 166 с.
331. Грамма В.Н. [ред]: Энтомологические исследования в заповедниках степной зоны: Тез. докл. Междунар. симпозиума (25-28 мая 1993 г., пос. Розовка) / АН Украины. Харьк. отд. УЗО. Филиал Укр. гос. степного заповедника «Каменные могилы»; Ред. кол.: А.В. Захаренко (отв. ред.), Е.Н. Белецкий, И.П. Леженина, В.Н. Грамма, В.С. Солодовникова, А.Л. Зозуля, В.А. Сиренко, И.М. Тарушкин – Х., 1993. – 81 с.
332. Грамма В.Н. [ред] Комуникация насекомых и современные методы защиты растений: Тез. докл. Междунар. симпоз. (22-25 марта 1994 г., Харьков) / АН Украины. ХО УЗО. ХГАУ им. В.В.Докучаева; Редколлегия: Е.Н. Белецкий, А.В. Захаренко, А.Л. Зозуля, И.П. Леженина, В.Н. Грамма, А.Д. Боровой. – Х., 1994. – 140 с.
333. Грама В.М. [ред] Труды филиала Украинского степного природного заповедника «Каменные могилы»: Юб. сб. 1997. Вып 1. / Редколлегия: В.А. Сиренко, В.Н. Грамма, В.В. Мартынов, Е.Н. Байрак, О.Я. Тодер. – К.: Фитосоциоцентр, 1998. – 120 с.
334. Грама В.М. [ред] Генів А. Заповідні: зб. віршів – Х.: УЕТ, 2000. – 56 с.
335. Грама В.М. [ред] Генів А. Заповідні: зб. віршів – Вид. 2-е, виправ. і перероб. – Х.: УЕТ, 2002. – 36 с.
336. Грама В.М. [ред] Червона Книга України: Вони чекають на нашу допомогу: науково-популярне видання / Екологічна група «Печеніги»; О.Ю. Шапаренко, С.О. Шапаренко. Наук. ред. В.М. Грама, С.О. Морозюк. – Х.: Торсінг, 2002. – 336 с.: ил.
337. Грама В.М. [ред] Звоницький Е. Супутник юного натураліста та еколога: Посібник / Е. Звоницький, В. Овелян; Ред. В.М. Грама Харк. ОО УТОП. Харк. обл. палац дитячої та юнацької творчості. Харк. держ. зоопарк. – Х.: Наш городок, 2005. – 300 с. – (Присвячується 80-річчю юннатівського руху в Україні та 60-річчю Українського товариства охорони природи).

С. 46: багато сил і енергії у справі вивчення та обґрунтування необхідності національного природного парку «Гомольшанські ліси» внесли вчені-харків'яни... В.М. Грама, В.С. Солодовнікова...

338. Грама В.М. [ред.] Бібліографічний покажчик публікацій науково-дослідної лабораторії екології комах ХНАУ ім. В.В. Докучаєва за 2001-2008: наук. та навчально-методична література (№ 1-145а). – Харків, 2008. – 57 с.
339. Грама В.М. [наук. ред.] Червона книга України: вони чекають на нашу допомогу / Екологічна група «Печеніги». – Вид. 2, доп. із змінами. – Х.: ПП торсінг плюс, 2008. – 389 с. іл.
340. Грама В.М. [ред.] Кам'яні Могили – минуле та сучасність: Матеріали наук.-практ. конфер., присвяч. 85-річному ювілею відділення Українського степового заповідника НАН України «Кам'яні Могили» / Вип. 2 (част. 1); (част. 2) / Відділення УСПЗ НАН України; Ред. колегія: В.О. Сіренко (гол. ред.), В.М. Грама, В.В. Мартинів, Т.В. Нікуліна, О.О. Подпрятів, Н.М. Сіренко. – Донецьк: Ноулідж, 2012. – [Ч. 1]: 360 с.; [Ч. 2]: 245 с.

ЛІТЕРАТУРА ПРО В.М. ГРАМУ (в хронології публікацій)

341. Гісцов А.П. Живлення пташенят сірої славки (*Sylvia communis*) в Великоанадольському лісі // Вісник Харківського університету. – 1972. – № 87 (вип. 4). – С. 79-81. С. 80: визначення безхребетних тварин проводили проф. С.І. Медведєв та В.М. Грамма.
342. Информационное дополнение к координационному плану НИР по проблеме «Биологические основы, реконструкции и охраны животного мира» на 1976-1980 гг. / АН СССР. Отд. общей биологии науч. совет по проблеме «Биологические основы, освоения и охраны животного мира» – М., 1978. – 56 с.
С. 14-15: [краткие профессиональные данные о В.Н. Грамме – специалиста по почвенной зоологии].
343. Филатов М.А., Якушенко Б.М. Из опыта трехлетней работы в энтомологическом микрозаказнике Харьковского Дворца пионеров // Труды ВЭО. – 1981. – Т. 63: Вопросы общей энтомологии. – С. 125-127.
С. 127: Авторы благодарят В.М. Грамму за помощь.
344. Бабенко В. Заказники корисних комах // Рідна природа. – 1983. – № 3. – С. 46-47. На фото: штучні гніздилища для комах. Про перший энтомологічний заказник в Україні, створений під керівництвом В.М. Грами і Б.М. Якушенка на території відділу біології Харківського палацу піонерів.
345. Воловник С. Допоможіть мікрозаказнику // Знання та праця – 1985. – № 3. – С. 12-14.
С. 13 «Допоміг у створенні энтомологічного мікрозаказника при відділі біології Харківського палацу піонерів постійний консультант юннатів канд. біол. наук В.М. Грама».
346. Долин В.Г., Мамонтова В.А., Крышталь А.Ф. Класс насекомые (Insecta) // Развитие биологии на Украине в 3-х томах. Т. 3: Развитие зоологических и гидробиологических исследований – К.: Наук. думка, 1985. – С. 28-39.
С. 29: Из Харьковской школы вышли кандидаты биол. наук В.Н. Грамма, В.Н. Логвиненко, д-р биол. наук Г.С. Медведєв.
347. Галушка Р. Спасибі за науку [про викладачів кафедри галузевого бібліографознавства ХДІК, в тому числі про В.М. Граму] // Соц. Харківщина. – 1986. – 5 листопада. – С. 4.
На фото: В.М. Грама консультує студентів із країн Азії і Африки.
348. Беляшевский Н.Н. Хищные водные жуки (Coleoptera, Hydradephaga) Словечанско-Овручского кряжа и смежных районов Полесской низменности // Энтомологическое обозрение. – 1989. – Т. 68, № 1. – С. 68-85. – Библиогр.: 34 назв.
С. 83: Автор благодарит В.Н. Грамму за возможность ознакомиться с его коллекцией Hydradephaga Левобережной Украины.

349. Шатровский А.Г. Сем. Hydraenidae – Водобродки // Определитель насекомых Дальнего Востока СССР в 6-ти томах. Т. 3: Жесткокрылые, или жуки. Ч.1 / Под общ. ред. гл.-кор. АН СССР П.А. Лера – Л.: «Наука». Ленингр. отд., 1989. – С. 260-264.
С. 263: впервые приведен *Ochthebius (Henicocerus) mamagri* Shatr., названий в честь В.М. Грами.
350. Таглина О. Провінціальний синдром // Озон / Харків. молод. екоцентр. Спецви-пуск. – 1990. – № 5-6. – С. 2.
Готується до друку книга В. Грами про піонерів природоохоронного руху: В.І. Талієва, В.В. Станського, В.Г. Аверіна, С.І. Медведєва, О.А. Янату.
351. Борейко В. Рыцарь «борьбы с бурьяном»: [Про професора ботаніки О.А. Янату] // Свет (М.) – 1992. – № 2. – С. 40-44.
С. 41: «За данными харьковского историка В.Н. Граммы, научные труды А.А.Янаты не значатся в каталогах библиотек ХСИ и ХГУ».
352. Шатровский А.Г. Новые и малоизвестные водолюбвые (Coleoptera, Hydrophiloidea) из Южного Приморья и сопредельных территорий // Энтотол. обозрение. – 1992. – Т. 71, вып. 2. – С. 359-371. – Библиогр.: 7 назв.
С. 360: описан новый для науки водолюб *Ochthebius (Henicocerus) mamagri* Shatrovskiy, Название представляет анаграмму фамилии В.Н. Грамы, именем которого назван вид.
353. Андрієнко Т.Л. Науково-практична конференція у заповіднику «Кам'яні могили» // Український ботанічний журнал. – 1993. – Т. 50, № 2. – С. 157-158.
С. 158: Про доповіді В.М. Грами і О.В. Захаренка.
354. Ермоленко В.М., Фурсов В.М. IV з'їзд УЕТ // Журнал Укр. ентотол. т-ва. – 1993. – Т. 1, № 1. – С. 9.
Великий інтерес на пленарному засіданні викликала доповідь В.М. Грами «Головні напрями ентомологічних досліджень у Харкові за 1835-1991 р.».
355. Леженина И.П. Коллекция Харьковского энтомологического общества // Изв. ХЭО. – 1994. – Т. 2, вып. 1. – С. 164-167.
С. 164: О коллекционных материалах, собранных в ЦЧГЗ в 1981-1984 гг. Харьковскими энтомологами и юннатами под руководством Б.М. Якушенка и В.Н. Граммы.
356. Самойленко Ю. [перший заступ. УЕА «Зелений світ»] До читачів // Борейко В.Є. Нариси про репресованих діячів охорони природи України. – К., 1994. – С. 3. – (Розстріляна Екологія: спец. випуск екол. газети України «Зелений світ». № 10-11. Серпень 1994 р. 32 с.)
Подяка тим, хто надав велику допомогу та інформацію про репресованих екологів..., в тому числі В. Грамі.
357. Нвосу Чинеду Библиография в моей жизни // Изв. ХЭО. – 1994. – Т. 2, вып. 1. – С. 172-173.
С. 172: В.Н. Грамма, доцент, канд. биол. наук – «руководитель моей научной работы в области африканистики».

358. Надворный В.Г. Видовой состав, распространение и особенности жизнедеятельности животного населения в окрестностях Чернобыльской АЭС и близлежащих регионах до и после радиационного поражения // Изв. ХЭО. – 1995. – Т. 3, вып 1-2. – С. 116-127. Библиогр.: 52 назв.
С. 116: В определении материала принимали участие... В.Н. Грамма
359. Бартенев А.Ф., Солодовникова В.С., Вовк Д.В. [Передмова до статті: Медведєв С.И. Распространение вредных видов хрущей в лесостепной и степной зоне Украины] // Изв. ХЭО. – 1996 – Т. 4, вып. 1-2 – С. 148-149.
«Данная статья отсутствует в указателе, составленном знатоком научного наследия и библиографом В.Н. Граммой о С.И. Медведеве».
360. Борейко В.Е. Очерки о пионерах охраны природы. Т. 1 / Киев ЭКЦ, Центр охраны дикой природы СОЭС. – К., 1996. – 208 с. – (История охраны природы; Вып. 9).
С. 4: Благодарности... В.Н. Грамме; с. 112-113: Про В.Н. Грамму, собравшего материал об А.А. Янате.
361. Шеремет Л.Г. Печенізьке поле: нотатки з міжнар. екол. семінару «Мартова – 1996» // Печенізький край. – 1996. – 31 Серп. – С. 2.
Про ентомолога зі світовим ім'ям В.М. Граму.
362. Борейко В.Е. Очерки о пионерах охраны природы. Т. 2 / Киев. ЭКЦ. Центр охраны дикой природы СОЭС. – К., 1997. – 144 с. – (История охраны природы; Вып. 10).
С. 4: Благодарности... В.Н. Грамме.
363. Борейко В.Е. История охраны природы Украины (X век – 1980). Т. 2: (1941-1980) / Киев. ЭКЦ. – К., 1997. – 192 с. – (История охраны природы; Вып. 11).
С. 4: Благодарности... В.Н. Грамме; с. 176: Заповедное дело из зоологов волновало... харьковского энтомолога В.Н. Грамму.
364. Борейко В.Е. История охраны природы Украины (X век – 1941). Т. 1: (X век – 1941) / Киев. ЭКЦ. – К., 1997. – 302 с. – (История охраны природы; Вып.12).
С. 6: Благодарности... В.Н. Грамме.
365. Солодовникова В.С., Захаренко А.В., Маркова Т.Ю. К истории организации и деятельности Харьковского отделения Украинского Энтомологического общества // Изв. ХЭО. – 1998. – Т. 6, вып. 2. – С. 167-172.
С. 169: В исследованиях по созданию Гомольшанского природного национального парка принимали участие энтомологи ХГУ... В.Н. Грамма. С. 170: доцент В.Б. Захаренко руководил подготовкой диссертации В.Н. Граммы.
366. Белецкий Е.Н. Развитие сельскохозяйственной энтомологии на Харьковщине: История, перспективы // Изв. ХЭО. – 1999. – Т. 7, вып. 1. – С. 188-190.
С. 189: В ин-те растениеводства интенсивно проблемой опылителей занимался В.Н. Грамма.
367. Грамма Віктор Микитович: [Список публікацій за 1968-1998 рр.] // Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної Академії Культури (1947-1998): Бібліогр. покаж. Ч. 1 / ХДАК. – Х.; ХДАК, 2000. – С. 67-75 (146 назв.).

368. Микуленко В. Защитим биостанцію [отдел биологии ХОДД и ЮТ от произвола власти] // Слово ветерана. – 2000. – № 88. – 2 сент.
Среди кураторов отдела биологии Харьковского Дворца детского и юношеского творчества упомянут В.Н. Грамма, доцент ХГАК.
369. Дети умыли «Сосновую горку» // Вечерний Харьков. – 2001. – 26 июня.
Доцент ХГАК В.Н. Грамма прочитал свои стихи о природе.
370. Діти – за «Зелений світ» // Слобідський край – 2001. – 26 червня.
Про виступ доцента В.М. Грами з читанням поетичних творів.
371. Микуленко В. Проблема решена положительно // Кр. знамя. – 2001. – № 46.
«Юннаты благодарят через газету бывших кураторов отдела биологии... В.Н. Грамму; ныне кандидата наук».
372. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине – Изд. 2-е, доп. – К., 2002. – 272 с. – (История охраны природы / Киев. ЭКЦ; вып.30).
С. 164: Заповедное дело из зоологов волновало... харьковского энтомолога В.Н. Грамму.
373. Дяченко В. Скандали в держкадаемії культури // Українська газета (К.) – 2003. – 21 серпня. – № 31 (267). – С.10.
4 газетні колонки (2,5) присвячені доценту, канд. біол. наук В.М. Грамі.
374. Присный А.В. Экстразональные группировки в фауне наземных насекомых Юга Среднерусской возвышенности / Белгород. Гос. ун-т. – Белгород, 2003. – 296 с. – Библиогр. С. 239-272. (около 500 назв.).
С. 8: «Так, приобретением основных навыков полевых и камеральных эколого-фаунистических исследований автор обязан С.И. Медведеву и В.М. Грамме».
375. Буланкина Н.И. Мой отец [И.Н. Буланкин] // Академик Иван Николаевич Буланкин. 1901-1960 / ХНУ им. В.Н. Каразина; Сост.: Н.И. Буланкина. П.А. Калиман, А.Ф. Коченков, С.М. Куделко. – Х.: Автоенергия, 2004. – С. 59-118.
С. 91. «Ученики и последователи С.И. Медведева – В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма и А.Ф. Бартевев пишут, что мой отец причастен к судьбе замечательного человека, выдающегося энтомолога, С.И. Медведева». См. номера в библиографическом разделе: 291, 305, 307, 309.
376. Грамма Віктор Микитович: [список публікацій за 1999–2001 рр.] // Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури 1999–2003: Бібліогр. покажч. Ч. 2 / ХДАК. – Х.: ХДАК, 2004. – С. 37-38 (11 назв).
377. Токарский В.А., Атемасова Т.А., Горелова Л.Н. Характеристика основных заповедных территорий Харьковской области: Учеб. пособие / ХНУ им. В.Н.Каразина. – Х., 2004. – 81 с.
«Авторы выносят благодарность людям, которые работали над созданием заповедных территорий для будущих поколений и помогли сохранить неповторимые уникальные уголки Харьковщины... В.Н. Грамме, С.И. Медведеву, В.С. Солодовниковой».

378. Білецький Є.М. Історія розвитку сільськогосподарської ентомології в Україні // Сільськогосподарська ентомологія: Підручник для підготовки фахівців в аграрних вищих навч.закладах II-IV рівнів акредитації з напрямку «Агрономія» / За ред. проф. Б.М. Литвинова, М.Д. Євтушенка. – К.: Вища освіта, 2005. – С. 7-11.
С. 10: Про В.М. Граму – досліджувача видового складу диких бджолиних.
379. Громадський природоохоронний рух розпочинався на Харківщині / ХОО. УТОП / Автор-укладач І.В. Молчанова. – Х., 2005. – 60 с. – (Присвячується 100-річчю громадського Руху в Україні, 95-річчю Товариства любителів природи, 60-річчю створення державою УТОП).
С. 15: Згадка про В.М. Граму як лектора природоохоронної тематики; с. 25: В.М. Грама як активіст по виявленню заповідних територій; с. 39: В.М. Грама як член секції природно-заповідного фонду (ПЗФ) області по розширенню мережі об'єктів ПЗФ. Між с. 8-9 вклейка: Фундатори та ветерани громадського природоохоронного руху в Харківській області (60 фото), серед них: Грамма Віктор Микитович – активіст облсекції природно-заповідних територій.
380. Дядичко В.Г. Эколого-фаунистический обзор водных плотоядных жуков (Coleoptera, Hydradephaga) Одесской обл. // Изв. ХЭО. – 2004 (2005). – Т. 12, вып. 1-2. – С. 45-60. – Библиогр.: 15 назв.
С. 45: Автор благодарит В.Н. Грамму за помощь в определении и предоставление литературы.
381. Леженина И.П. Роль зеленых насаждений г. Харькова в сохранении биоразнообразия двукрылых насекомых // Современные проблемы зоологии и экологии. Материалы междунар. конф., посвящ. 140-летию Одес. нац. ун-та им. И.И. Мечникова и 120-й годовщине со дня рождения проф. И.И. Пузанова, 22-25 апр. 2005 г., г. Одесса. – Одесса: Феникс, 2005. – С.158-159.
С. 158: «Значительная часть материала собрана В.Н. Граммой на территории отдела биологии Харьковского Дворца детского и юношеского творчества, за что автор выражает ему благодарность».
382. Рогоуліна Л. Хай панують в Україні мир і злагода // Журавлик. – 2005. – № 9 (152): вересень. – С. 12.
На науково-практичній корференції: «Екологія та духовні проблеми Харківщини» виступили з доповідями науковці-екологи: К. Філоненко та В.М. Грама.
383. Супутник юного натураліста та еколога / Е. Звоницький, В.К. Овелян; ХОО УТОП. ХОПДІЮТ. Харьк. держ. зоопарк; Ред. В.М. Грама. – Х.: Наш городок, 2005. – 300 с. – (Присвячується 80-річчю юннатівського руху в Україні та 60-річчю УТОП). /описано точніше під № 337/.
С. 46: «Багато сил і енергії внесли у справу вивчення та обґрунтування щодо заповідання національного природного парку внесли вчені-харків'яни...В.М. Грама».
384. Березюк Н.М. Библиотека Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина за 200 лет (1805-2005) / Н.М. Березюк, И.Г Левченко., Р.П. Чигринова; ЦНБ ХНУ им. В.Н. Каразина. – Х.: Тимченко, 2006. – 390 с.: ил. – Библиогр.: С. 221-230 (121 назв.).

С. 206: В.Н. Грамма – автор фундаментальных библиографических указателей, посвященных репрессированным в 30-е годы экологам и природозащитникам – профессорам В.В. Станчинскому и С.И. Медведеву.

С. 207: участие В.Н. Граммы в составлении указателя «Флора и фауна Харьковской области».

385. Білецький Є.М. Кафедра зоології та ентомології // Вісн. ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Ентомологія та фітопатологія». – 2006. – № 12. – Спецвипуск – С.122-124.

С. 123: При кафедрі утворена проблемна лабораторія екології комах, де її завідувач В.М. Грама, та вчені кафедри... «проводять розробку і обґрунтування прийомів управління динамікою популяцій шкідливих і корисних організмів на зернових, овочевих, плодових і ягідних культурах, багаторічних сіяних травах».

386. Глибицкая С.Б. Берегите ключ, или путь биобиблиографии в Харьковском университете (к 80-летию научно-библиогр. отдела ЦНБ) // Университеты. – 2006. – № 1. – С. 67-75. Библиогр.: 22 назв.

С. 72: В.Н. Грамма как соавтор М.Г. Швалба по составлению «Флора и фауна Харьковской области» и библиограф. указателя, посвященного В.В. Станчинскому.

387. Глибицкая С.Б. Библиография как судьба (К 80-летию со дня рождения М.Г. Швалба) // Университеты. – 2006 – № 4 – С. 96-103. Библиогр.: 9 назв, 7 фото (публикуются впервые).

С. 99: Благодаря фундаментальным указателям, составленным М.Г. Швалбом и В.Н. Граммой, были возвращены из небытия имена репрессированных экологов-профессоров ХГУ – В.В. Станчинский и С.И. Медведев. С. 100, 102: Совместно с В.Н. Граммой, М.Г. Швалб разработал методику отраслевого библиографирования.

388. Глибицкая С.Б. Библиография как судьба (К 80-летию со дня рождения М.Г. Швалба) // Михаил Григорьевич Швалб – библиограф ЦНБ Харьковского университета (К 80-летию со дня рождения): Биобиблиогр указ. Избр. ст. / Сост.: С.Б. Глибицкая. – Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2006. – С. 48-57. – Библиогр.: 9 назв.

С. 51: О фундаментальных указателях, составленных М.Г. Швалбом и В.Н. Граммой, которые посвящены экологам профессорам ХГУ В.В. Станчинскому и С.И. Медведеву. С. 53: много указателей созданы при участии ученых отраслевиков... В.Н. Граммы. С. 55. Совместно с В.Н. Граммой М.Г. Швалб разработал методику отраслевого библиографирования. С. 56: Об оценке научной и творческой деятельности М.Г. Швалба, высказанной В.Н. Граммой.

389. Леженина И.П. О состоянии популяций редких двукрылых (Insecta: Diptera) Левобережной Украины // Современные проблемы популяционной экологии: Материалы IX междунар. науч.-практ. конф., 2-5 окт. 2006, г. Белгород. – Белгород, 2006. – С. 111-113.

С. 112: «За квалифицированную помощь в сборе редких видов двукрылых благодарим В.Н. Грамму, М.А. Филатова, В.В. Мартынова и др.».

390. Романовський В. Спадщанських звитяжців нерозривне коло / В.Л. Романовський // Спадщина. – Харків, 2006. – 23 серпня. – С. 18.

Фото: учасники між народ. еколог. фестивалю «Екологія і духовність»: перший ліворуч В.М. Грамма... в центрі Іван Зозуля.

391. Ентомологу, бібліографу-публіцисту, поету В.М. Грамі – 70! /Колектив кафедри зоології та ентомології факультету захисту рослин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва: [І.П. Леженіна] // Знання (Докучаєве): газета ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2007. – № 12-14 (1688). – 9 травня. – С. 3.

Вперше в ювілейній статті, присвяченій завідувачу лабораторією екології комах, доценту ХНАУ ім. В.В. Докучаєва висвітлено основні напрями його наукової діяльності в вузах Харкова: 1) Харківський нац. ун-т ім. В. Каразіна, де він 10 років виконував обов'язки старшого лаборанта кафедри ентомології біол. факультету; 2) 22 роки (1980-2001) плідної роботи на кафедрі галузевої бібліографії Харк. держ. ін-ту культури читав лекції студентам усіх напрямів зоологічних і краєзнавчих дисциплін.

С. 3 – фото В.В. Пархоменка 2007 року: В.М. Грама за робочим столом (лабораторія екології комах ХНАУ).

392. Федоренко В.П., Акімов І.А, Корнєєв В.О. Українське ентомологічне товариство – 60 років історії // Український ентомологічний журнал. – 2010. – Т. 1 (1). – С. 3-13. С. 4, 5, 11 про учнів ентомологічної школи С.І. Медведева, зокрема й про В.М. Граму.

393. День Матері «За спиною у Тараса»: фотозвіт // Всеукраїнське об'єднання «Свобода». – Газета «Слобожанщина» – 2010. – № 5 (9). – С. 4.

На фото: учасники гурту «Козацька родина»: з праворуч ліворуч: керівник Іван Зозуля, співаки Володимир Поліщук, Віктор Грамма...

394. Холхоева Л.С. Некоторые зарисовки и воспоминания о научных сотрудниках, проводивших исследования в заповеднике «Каменные могилы» // Природа та історико-культурна спадщина району заповідника «Кам'яні могили». Запоріжжя, 2017. – С. 79-83.

С. 80-82: шість фото співробітників кафедр ентомології та зоології ХСХІ, в тому числі спогади про О.В. Захаренка, А.Й. Ковалика, І.П. Леженіну, Н.Ю. Полчанінову, Л.С. Холхоеву, В.А. Кривохатський та ін.; с. 81: «В заповіднику изучал беспозвоночных В.Н. Грамма». Помилково написано «Гамма», треба: «Грамма».

395. Шапаренко С.О. Як я знайомився з В.М. Грамою – до ювілею справжнього науковця і Громадянина // Экологическая группа «Печенеги» (веб-сайт). 2017. Переглянуто 13.12.2024. <http://pechenegy.org.ua/ru/node/191>

396. Глибицька С. Бібліографічні та бібліографознавчі праці В. М. Грами (до 80-річчя від дня народження) // Бібліотечний форум: історія, теорія, практика. – 2017. – № 3 (9). – С. 62-63. – Бібліогр.: 10 блоків. (Видатні бібліотекарі, бібліографи).

Авторка сприяла надати інформацію про ботаніків О.А. Янату, В.І. Талієва, В.В. Станчинського, Ю.Д. Клеопова та документів природоохоронної тематики).

397. Чаплигіна А.Б. Дендрофільні горобцеподібні (Passeriformes) як структурний функціональний елемент антропогенно трансформованих лісових біогеоценозів Північно-Східної України: Автореф. дис.. доктора біол. наук. – Дніпро, 2018. – 40 с. Бібліогр. 60 назв.

С. 10: склад безхребетних тварин за видом, родом чи родиною визначав к.б.н. В.М. Грама за загальноприйнятими методиками з використанням визначників, довідників, монографій...».

**СПИСОК СТУДЕНТСЬКИХ ПРАЦЬ,
ВИКОНАНИХ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ В.М. ГРАМИ
і опублікованих у 1992, 1999–2001 рр.
у наукових збірниках студентських конференцій ХДАК.**

1992

398. Кузнєцова Л.А. «Книгарь» (1917–1920) і його значення в історії української національної бібліографії // Конференція професорсько-викладацького складу та студентів за підсумками науково-творчої роботи за 1991 рік: Тез. доповідей. 29 квітня 1992 р. – Х., ХДІК, 1992. – С. 113–114.
399. Федорова С.О. Бібліографічна інформація на сторінках українознавчого журналу «Україна» (1924–1930 рр.) // Там само. – С. 111–112.
400. Чичкан О.І. Професор Яната та його редакторська і бібліографічна діяльність (до історії природознавчої бібліографії) // Там само. – С. 112– 113.
401. Федорова С.О. Деякі особливості розвитку української краєзнавчої бібліографії (1917–1929) // Культура незалежної України: Проблеми, пошуки, перспективи. – [Рівне: РДІК, 1992]. – С. 48.

1999

402. Вендичанська К. Сучасні проблеми бібліографічного пошуку при реалізації програми «Документальна пам'ять України» / К.Вендичанська, І.Семенова // Культура та інформаційне суспільство на зламі тисячоліть: Матеріали підсумкової наук.-творч. студ. конф. / ХДАК. – Х.1999. – С. 17.
403. Ольховська С. Сучасні проблеми створення бібліографічних ресурсів державної програми «Документальна пам'ять України» / С. Ольховська, О. Запара // Там само. – С. 17–18.

2000

404. Дегтярьова Н. Матеріали до «Репресованого краєзнавства Полтавщини» // Культура та інформаційне суспільство на зламі тисячоліть: Матеріали підсумкової наук.-творч. студ. конф., 13–14 квіт. 2000 р. / ХДАК. – Х., 2000. – С. 112.
405. Малій Н. «Центральна наукова бібліотека ім. В.І.Вернадського (1918–1993)» як модель документального масиву й потоку з бібліографознавства / Н. Малій, В. Посохова // Там само. – С. 111–112.

406. Надєїна О. Матеріали до національної бібліографії України / О. Надєїна, Н. Охріменко // Там само. – С. 109-110.

2001

407. Білінська В. Специфіка створення праць наукових колективів історичної тематики // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття: Матеріали наук.-творч. студ. конф., 10-11 квіт. 2001 р. – Х.: ХДАК, 2001. – С. 96-97.

408. Міщенко О. Асканія-Нова: Драматичні сторінки історії // Там само. – С. 128-129.

409. Наливайко Н. Новітні тенденції бібліографічної діяльності Державної наукової медичної бібліотеки МОЗ України // Там само. – С. 108.

410. Процюк Я. Чорнобильська трагедія в поемі І. Драча «Чорнобильська мадонна»: осмислення наслідків / Я. Процюк, Н. Сокалюк // Там само. – С. 129-130.

411. Стаховська Р. Погляд із-за океану на «Бібліотекознавство і бібліографію в сучасній Україні» очима мудрої Марти Тарнавської / Р. Стаховська, О. Вілінська // Там само. – С. 102-103.

412. Щеглова К. Матеріали до методики складання біобібліографічних покажчиків вчених України // Там само. – С. 109.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Аверін В.Г. (103), (106), (233).
Адайкіна О.О. 65.
Азарцева Л.С. 222.
Акімов І.А. 392.
Андрієнко Т.Л. 353.
Архипчук В.О. 130.
Атемасов А.А. 139.
Атемасова Т.А. 134, 137, 149, 250, 377.
- Бабенко В. 44, 344.
Бабий І.В. 94, 159, 161.
Бабчук І.В. 22.
Байрак Е.Н. 333 (ред.).
Баско А.П. 95.
Барсов В.О. (240).
Бартенев О.Ф. (Бартенев А.Ф.) 14, 15, 16, 22, 31, 32, 81, 85, 135, 165, 166, 175, 191, 293, 359.
Батишвили І.Д. 49.
Белан Л.М. (Білан) 65, 124.
Белова Л.М. 52.
Белоконь А.С. 55, 73, 85.
Беляков Н. 251.
Березинская Р.Г. 163, 164.
Березюк Н.М. 195, (199), 214, 215, 241, 274, 384.
Білецький Є.М. (Белецкий Е.М.) 14, 17, 18, 22, 23, 24, 29, 31, 32, 33, 34, 38, 264, 286, 324-332 (ред.), 366, 378, 385.
Білінська В.Л. 232, 407.
Білозір Ігор (228), (238), (239).
Біляшівський М.М. (Беяшевский Н.Н.) 348.
Блінштейн С.Я. 147.
Божко М.П. (176), (216).
Бондарець Д.І. 317, 318
- Борейко В.Є. 94, 103, 117, 128, 129, 158, 351, 360, 362-364, 372.
Боровой А.Д. 326-330 (ред.), 332 (ред.), 356.
Бриних В.О. 128.
Буланкина Н.И. 375.
Бяллович Ю.П. (230), (231), (265).
Вакуленко Л.І. 65.
Вальх Б.С. (310).
Вардикян С.А. 49.
Василенко Л.М. 65.
Василенко П.П. (221), 227.
Васильєва Е.Н. 49.
Вендичанська К. 402.
Весна Б.А. 14.
Вілінська О. 411.
Вовк Д.В. 216, 267, 268, 359.
Вовк О.Г. 256, 285.
Вовченко І.О. 65.
Воловник С. 345.
Володькова О.П. 222.
Воронова Л.М. 222.
- Галушка Р. 347.
Гацюк Г.О. 222.
Гаражин В.Г. 58, 63, 90.
Генов А.П. 69, 79, 226, 334, 335.
Гісцов А.П. 341
Глибицкая С.Б. 181, 195, 215, 261, 273, 274, 386-388, 396.
Голобурдіна Л.В. 65.
Горелова Л.Н. (Л.М.) 9, 74, 150, 377.
Горбань І.М. 128.
Гребенюк І.Ф. 65.
Грицай В.П. 14, 26, 35, 45, 50, 53.
Грищенко В.М. 94, 128, 130.
Гузь Г.В. 136.

- Демиденко Н.І. 108.
 Держанский В.И. 75.
 Дерлеменко Т.Ф. 190.
 Дехтярьова Н. 404.
 Дешко Л.О. 241.
 Джміль Т.Б. 172.
 Долин В.Г. 346.
 Драч І. 410
 Дрогваленко А.Н. 166.
 Друлева И.В. (І.В.) 74, 150.
 Дубинский Г.П. 121.
 Дядичко В.Г. 296, 380.
 Дяченко В. 373.
 Дьякова В.О. 272.
- Євтушенко М.Д. 264, 279, 280, 286, 290, 291,
 (295), 302, 303, 304, 307, 378 (ред.)
 Єрмоленко В.М. (28), 354.
 Ермоленко Е.Д. 9.
 Єрофєєва І.М. 124.
 Есилевская М.А. 9.
- Заговора А.В. 14, 17, 18, 22, 23, 24, 26, 27,
 29, 31, 32, 33, 34, 38.
 Зайців Д.В. (300).
 Запара О. 403.
 Захаренко О.В. (А.В.) 58, 59, 63, 68, 69, 71, 76,
 77, 79, 97, 109, 156, 174, 179, 197, 263,
 (264), (267), (268), (286), 324-332 (ред.),
 365.
 Захаренко В.Б. 19, 36, 52, (178), (301)
 Звоницький Е. 337, 383.
 Злотин А.З. 264, 324-330 (ред.).
 Зозуля А.Л. 72, 84, 324-325 (ред.), 331-
 332 (ред.).
- Каразін В.Н. (242), (243), (245), (251).
 Каразін І.І. (242), (243).
 Каразін І.Н. (241), (242), (243).
- Каролінський Є.О. 305
 Килимник О.М. 147.
 Кирейчук А.Г. 12, 16, 235, 236.
 Кириленко В.А. 14, 38.
 Клімов Д.О. 256, 285
 Клімов О.В. 180, 198, 256, 285
 Ключко З.Ф. 49.
 Ковальчук М. 103.
 Колосова Н.Ф. 48, 65, 124.
 Колупаєв Ю.Є. 264.
 Коваленко В. 182, 183, 200, 204, 206, 221,
 228.
 Корнєєв В.О. 392
 Костак Г.Г. 137.
 Котенко Т.І. 128.
 Коцур Я.С. 65.
 Кравченко А.Б. 31.
 Красиловець Ю.Г. 31, 32, 324-330 (ред.).
 Кривицький І.А. 74, 163, 164.
 Криволап С.Б. 123.
 Крицкая И.Г. 49.
 Кришталь А.Ф. 346.
 Криштофович М.Й. (289)
 Кудокоцев В.П. 52.
 Кузьмина Л.К. 142.
 Кузнєцова Л.А. 398.
 Кулешов М.М. (190).
 Кухарская Л.И. 85.
- Лапин В.В. 94.
 Левітіна О.П. 65.
 Левченко І.Г. 384.
 Левчинская Г.Н. 7.
 Леженіна І.П. (Леженина И.П.) 57, 59, 63, 69,
 79, 179, 197, 263, 268, 271, 292, (294),
 299, 308, 324-332 (ред.), 355, 381, 389,
 391.
 Лисецкий А.С. 9.
 Литвинов Б.М. 79, 85, 378 (ред.).

- Литун П.П. 32.
Лисенко В.П. (Лысенко В.Ф.) 30, 35, 45, 200, 220, (282).
Лохматов Н.А. 265.
- Максимова Ю.П. 9, 42, 46, 52.
Малій Н. 405.
Маловичко Л.В. 219, 252.
Мамонтова В.А. 346.
Маркина Т.Ю. 323
Маркова Т.Ю. 50, 61, 172, 312, 324-330 (ред.), 365; вона ж : Ширяєва Т.Ю.
Мартинов В.В. (Мартынов В.В.) 333 (ред.), 340 (ред.).
Матейченко І.І. 65.
Матис Э.Т. 13.
Медведев Г.С. 81.
Медведев С.И. 9, 16, 20, 28, 37, (102), (106), (111), (119), (120), (177), (191), (194), (212), (247), 293
Мешкова В.Л. 265.
Микуленко В. 368 , 371.
Мигунова Е.С. 265.
Миняйло В.Г. 5, 85.
Мирзоян С.А. 49.
Мизер А.В. 65, 124.
Михайлов В.А. 179, 219, 252.
Міщенко О. 408.
Мойонго Д. 99.
Молодан Г.М. 128.
Молчанова І.В. 379.
Морозюк С.О. 336 (ред.).
Москаленко Д.Ю. 85.
Москаленко Л.Я. 65; вона ж Нагорна Л.Я.
Мунтян Л.В. 128.
- Наглова Г.И. 46.
Нагорна Л.Я. 144.
Надворная Л.С. 60, 86, 89, 98.
- Надворний В.Г. 55, 60, 64, 86, 89, 92, 93, 98, 101, 110, 113, 114, 126, 127, 147, 217, 358.
Надеїна О. 406.
Надточій Г.С. 285
Наливайко Н. 409.
Надточій Г.С. 256.
Нвосу Чинеду 357.
Нечаєва Н.Т. 322
Нечуйвітер В. 205, 229, 240, 254, 255, 257, 266, 275, 276.
Низовий М.А. 188, 189.
Нікітіна В.П. 65.
Ніколенко М.П. 22.
Нікуліна Т.В. 340 (ред.)
Новак И. 49.
- Овелян В.К. 319, 337, 383.
Ольховська С. 403.
Омельченко Л.І. 22.
Опаренко В.И. 79.
Охріменко Н. 406.
- Панченко А.А. 249.
Пашковська Н.М. 246.
Пеева Л.І. 278
Петрикова В.Т. 65.
Петрусенко О.А. (217).
Пилипенко А.Ф. 73.
Півень Ю. 115.
Плющ І.Г. 128, 131.
Подоба І.М. 256, 285
Подпряттов О.О. 340 (ред.)
Полчанинова Н.Ю. 63, 79.
Полякова Л.Д. 190.
Полякова Ю.Ю. 261.
Потапенко Г.Й. (246).
Посохова В. 405.
Присный А.В. 4, 16, 324-330 (ред.), 374.

- Прокопова В.Д. 181, 261, 273.
Процюк Я. 410.
Прудкіна Н.С. 7, 43, 46, 52, 81, 278.
- Редіна О.В. 277.
Резник С.М. 79.
Рогуліна Л. 382.
Розуменко А.Г. 101.
Романовський В. 390.
Романькова Т.Г. 85.
Рубинський І.К. (199).
Рудик А.М. 74.
- Савинська Н.О. (Савинская Н.А.) 292, 299,
308, 317.
Самедов Н.Г. 49.
Самойленко Ю. 356.
Свич В. 245, 251.
Семенова І. 402.
Сероус Л.Я. 59, 69, 72, 79, 84.
Ситников Д.Е. 222.
Сіренко В.О. (Сиренко В.А.) 69, 157, 196,
309, 310, 312, 313, 315, 323, 331 (ред.),
333 (ред.), 340 (ред.).
Сіренко Н.М. 313, 315, 340 (ред.).
Сокалюк Н. 410.
Солодовникова В.С. 5, 7, 9, 16, 20, 28, 37,
42, 43, 46, 47, 52, 61, 62, 73, 81, 85, 121,
166, 191, 212, (278), 324-331 (ред.),
359, 365.
Стаховська Р. 411.
Спинова А. 116.
Ставинская Р.А. 163, 164, 261.
Станчинский В.В. (105), (106), (132), (133),
(250), (287).
Стреляний М.В. (253).
Сулима Я.Д. 232.
Сядриста О.Б. 22.
- Таглін С.О. (167).
Тагліна О. 350.
Талієв В.І. (104), (173), (260).
Тарнавська Марта (411).
Тарнані І.К. (316).
Тарушкін І.М. 331 (ред.).
Тверетінова В.В. 9, 180, 256.
Терентьєва Г.П. 222.
Тихий Н. 251.
Ткач В.П. 265.
Тодер О.Я. 333 (ред.).
Тодорова Є.М. 65.
Токарський В.А. 377.
- Узбек О. 245, 251.
Улановський М.С. 180, 237, 256.
Усман Б. 99.
- Фараносова В.В. 65.
Федоренко А.П. 128.
Федоренко В.П. 392.
Федорова П.Ю. 218.
Федорова С.О. 399, 401.
Филатов В.А. 83.
Філатов М.О. (Филатов М.А.) 41, 44, 45, 51,
53, 59, 63, 69, 79, 94, 159, 161, 179,
197, 263, 267, 268, 285, 343.
Філатова О.В. 180, 256.
Фурсов В.М. 354.
Фурсова Т.М. 256.
- Халифман І.А. 49.
Харченко А.Е. 326-330 (ред.).
Харченко Л.П. 219, 252.
Холхоева Л.С. 394.
- Цапецкий З. 49.

Чаплиціна А.Б. (Чаплыгіна) 292, 299, 308,
317, 318, 397.
Чеботаєв М. 245.
Чигринова Р.П. 384.
Чичкан О.І. 400.
Чорна Н.І. 125.

Шакула О.О. (О.А.) 310, 312.
Шапиро Д.С. (184).
Шапаренко О.Ю. 277, 336.
Шапаренко С.О. 136, 149, 162, 336, 395.
Шаруда Е.В. 7.
Шатровський А.Г. 43, 46, 145, 272, 349, 352.
Швалб М.Г. 21, 100, 111, 119, 120, 132, 133,
146, 152, 163, 164, (181), (195), (214),
(215), 261, (273), (274), (387), (388).

Шварц Є.А. 128.
Щеглова К.О. 230, 412.
Шеремет Л.Г. 59, 69, 79, 361.
Шестопалова І.Ю. 277.
Шимкіна М.А. 73.
Ширяєва Т.Ю. 53.
Щербініна О.П. 65, 124, 222.
Щербуха А.Я. 128.
Эффенди Р.М. 49.
Якушенко Б.М. 41, 44, 45, 51, 57, 59, 63,
68, 69, 70, 79, 90, 94, 112, 159, (232),
(233), 343.
Яната О.А. (106), (115), (351), (400).

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК

I. БІБЛІОГРАФІЯ

Бібліографічне забезпечення охорони природи 56, 87, 91, 108, 118, 123, 171.

Бібліографічні посібники:

- біобібліографічні: 21 (Станчинський), 119 (Медведев), 132 (Станчинський), 178 (Захаренко В.Б.), 184 (Шапіро), 190 (Кулешов), 191 (Медведев), 216 (Божко), 230 (Бяллович), 242 (Каразіни), 246 (Потапенко), 258 (Захаренко О.В.), 267 (Захаренко О.В.), (367, Грама), (376, Грама).
- покажчики бібліографічних посібників – 65.
- тематичні покажчики – 162, 163, 232, 242, 249, 309, 338.

Бібліографознавство (теорія, історія, евристика, методика) – 100, 122, 123, 124, 143, 144, 146, 151, 152, 171, 192, 213, 218, 402, 403, 407, 411, 412.

Бібліографія африканістики – 99, 357.

Бібліографія бібліографії – 65, 82, 261, 405.

Бібліографія дитячої літаратури 172.

Бібліографія краєзнавства 186, 207, 211, 401, 404.

Бібліографія охорони здоров'я і медицини 67, 409.

Бібліографія природничо-наукової літератури – 48, 66, 88, 107, 111, 122, 125, 143, 144, 192, 208, 213.

Бібліографія сільськогосподарської літератури – 122, 125, 143, 144.

Бібліографія технічної літератури – 144.

Бібліографія українознавства – 209, 211, 398, 399, 401, 406.

Бібліотекознавство – 170, 199, 411.

Документознавство – 232.

Економічна бібліографія – 210.

Книгознавство та економіка книговидавничої і книготоргівельної справи – 187, 188, 189.

Мартироложна бібліографія (забороненої та знищеної літератури) – 218.

Музеєзнавство – 160.

II. ЕНТОМОЛОГІЯ.

Біоценотичні зв'язки і антропогенний вплив – 37, 43, 46, 59, 63, 71, 109, 127, 131, 156, 185, 237, 263.

Визначники комах – 31, 32, 154, 235, 236.

Дикі бджолини та методи збільшення їх чисельності – 14, 20, 29, 41, 44, 45, 50, 51, 53, 197.

Еколого-фауністична характеристика ентомофауни:

- водної – 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 19, 25, 36, 39, 49, 80, 101, 114, 145, 153, 154, 155, 193, 224, 235, 236, 272, 296, 321, 348, 349, 352, 380.

- ґрунтової – 27, 32, 47, 55, 60, 61, 72, 73, 83, 84, 113, 147, 157, 185, 263.
- лісової – 70, 76, 174, 270.
- степової – 35, 54, 57, 58, 59, 63, 68, 69, 97, 109, 126, 153, 156, 174, 179, 180, 234, 237, 248, 263.
- крейдяних біотопів – 140, 150, 180.

Ентомологічні заказники – 26, 35, 64, 78, 79, 93, 94, 96, 112, 127, 138, 159, 161, 197, 225, 232, 234, 256, 261, 343-345.

Зоогеографічна характеристика – 11, 62, 121, 374.

Індикаторні види – 2, 153, 224, 225, 234, 259, 263, 269.

Комахи як об'єкт харчування птахів – 219, 252, 292, 299, 308, 317, 341, 397.

Охорона комах – 5, 16, 20, 42, 49, 68, 85, 98, 109, 131, 135, 175, 179, 197, 234, 248, 262, 263, 272, 313, 331, 381, 389.

Охорона тварин (в тому числі, комах) – 128, 130, 175, 233, 315, 342.

Охорона тварин (комахи) і рослин – 9, 30, 35, 74, 134, 150, 169, 180, 185.

Реліктові комахи та реліктові ділянки – 3, 12, 42, 49, 62, 81, 140, 168, 223.

Систематика і таксономія – 4, 27, 40, 154, 155, 165, 235, 236.

Фауністика (інвентаризація комах) – 75, 77, 97, 114, 126, 166, 193, 305, 318, 323.

Червона Книга України – 20, 49, 74, 98, 131, 135, 162, 175, 179, 256, 259, 336, 339.

Шкідники рослин:

- зернових і зернобобових культур – 38, 142.
- прогноз чисельності шкідників – 17, 23, 33.
- технологія захисту рослин від шкідників – 18, 22, 24, 34, 332.

III. ІСТОРІЯ НАУКИ.

Загальні проблеми – 104, 241, 243, 245, 247, 251, 297, 320.

Історія розвитку галузей і окремих наукових напрямів:

- акліматизації рослин – 241, 243, 319.
- біоценології – 120, 129, 133, 247, 322.
- гідробіології – 247.
- ентомології – 141, 247, 249, 258, 279-281, 284, 290, 291, 346, 347, 354, 355, 359, 365, 366, 375, 378, 379, 385, 392.
- заповідної справи – 110, 173, 243, 256, 260, 262, 269, 353, 372, 377, 391.
- зоології – 164, 196, 302-304, 307.
- охорони природи – 106, 115, 117, 129, 158, 160, 173, 262, 269, 298, 312, 356, 360-364, 372, 380, 408.

Вклад окремих персон у розвиток окремих галузей і тем:

- акліматизації рослин і дендрології – 241, 243, 246.
- бібліографії – 181, 195, 214, 215, 273, 274, 347, 350, 357, 367, 373, 376, 384, 386-388, 396, 400.

- біоценології – 102, 105, 106, 133, 212, 231, 247, 250, 265, 287, 298.
- геоботаніки – 246.
- гідробіології – 178, 247.
- ентомології – 106, 120, 121, 176, 177, 178, 184, 191, 194, 212, 217, 240, 247, 264, 267, 268, 278, 286, 300, 301, 391, 395.
- зоології – 316, 394.
- охорони природи – 103, 104, 105, 106, 115, 167, 173, 246, 260, 293, 310, 337, 343-345, 350, 351, 356, 382, 383.
- рослинництва – 190, 289.

IV. ОХОРОНА ПРИРОДИ І ЗАПОВІДНА СПРАВА.

Заповідна справа (загальні проблеми) – 156, 169, 256, 285, 333.

Природоохоронна освіта та виховання – 52, 90, 95, 233, 277, 337, 368-371, 382, 390.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ)

- теоретичні та методологічні питання – 97, 138, 139, 149, 162, 169, 171, 198, 224, 234, 244, 248, 259, 263, 288, 311.
- національний природний парк «Гомільшанські ліси» – 7, 9, 25, 39, 61, 137, 166, 269, 365, 383.
- регіональні ландшафтні парки – 116, 179, 185, 203, 270.
- ботанічні сади і дендропарки – 241, 242, 243, 271.
- заказники – 112, 134, 136, 150, 161, 180, 185, 223, 225, 233, 234, 244, 259, 343-345.
- заповідники – 8, 12, 54, 57, 58, 59, 63, 68, 69, 70, 71, 76, 80, 93, 97, 101, 109, 110, 127, 129, 145, 156, 157, 159, 174, 196, 340, 353.

Публіцистика природоохоронна – 86, 89, 92, 116, 148, 201, 202, 203, 220, 314, 368-371.

Дивись також рубрики:

Ентомологічні заказники;

Охорона тварин;

Охорона тварин і рослин.

V. ПОЕЗІЯ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ.

Літературознавство – 221, 226, 227, 410.

Пісенна народна творчість – 257, 266.

Поезія – 182, 183, 205, 206, 220, 228, 229, 238, 239, 253, 254, 255, 257, 266, 267, 275, 276, 282, 283, 294, 295, 306, 393.

Публіцистика воєнна – 183, 204.

Дивись також:

Публіцистика природоохоронна.

ЛИСТУВАННЯ В.М. ГРАМИ З КОЛЕГАМИ ТА РОДИЧАМИ

Цей розділ створений упорядником після завершення роботи над книгою. Вміщено кілька листів переписки В.М. Грами з колегами та родичами, оскільки невідомо чи вдасться зберегти ці рукописи. Віктор Микитович старанно зберігав їх і казав: *«Одним із надійних джерел інформації життя і наукової діяльності персон є листи-спогади»*. І дійсно – листи розкривають особистість В.М. Грами, а також надають інформацію про низку маловідомих подій у його житті, які не були висвітлені в книзі²⁸.

Якщо текст листів був написаний не українською мовою, то зроблено переклад зі збереженням стилю. В деяких листах видалена особиста інформація, а низка робочих листів від колег – пропущені, оскільки в них лише наводиться перелік літературних джерел з проханням віднайти їх (в подальшому ці горе-колеги не зазначили в своїх публікаціях, що В.М. Грама допоміг віднайти їм рідкісні публікації). Варто зазначати, що деякі відповіді В.М. Грами на листи – це лише чернетки, тому деякі частини пропущені. В якості додатку вміщено один малюнок О.Ф. Бартенєва.

В. В. Пархоменко

лютий – липень 2024 року

28 Пархоменко, В. В. Грама Віктор Микитович: ентомолог, історик, природоохоронець (нарис біографії на честь 83-річчя). – Київ: Друк Арт, 2019. – 96 с.

БІЛЯВСЬКА Н.П.
~ 1990 рік, м. Київ

Шановний Віктор Микитович!

На жаль, в цьому році не довелося з Вами зустрітися, але мені передали Ваше прохання регулярно висилати Вам бібліографічні покажчики, які видає наша бібліотека. Хотілося б уточнити: все чи лише природознавчої тематики А доки ми висилаємо посилку з нашими останніми виданнями.

Що ж стосується нашої згоди щодо Вашої рецензії на нинішній бібліографічний покажчик «Нова науково-популярна література з природознавства» – то які тут можуть бути заперечення? Це було б чудово, особливо, якщо б вдалося опублікувати рецензію на сторінках «Советской библиографии». Справа в тому, що бібліотеки інших союзних республік «лякає» український заголовок, в той час, як майже вся наведена в ньому література – російською мовою. Наш показчик з успіхом можна використовувати в будь-якій бібліотеці, тим паче, що подібних видань в країні поки що не випускається.

З повагою
зав. науково-бібліографічним відділом
Білявська Н.П.

ВАСИЛЕНКО ПЕТРО
1997 р., с. Мартове Харківська обл.

Високошановний і дорогий Вікторе Микитовичу

Пише до Вас віршівник Петро Василенко.

Два питання.

Може ви чули, може, і знаєте, що утворенню ландшафтного парку «Печенізьке поле» чинить запеклий опір низовий чиновник-обиватель. «Морозовці» та «симоненківці» діють в нашому районі. Мертве каміння фарбують і б'ють йому поклони, а живу природу гублять. Дивно, що значення охорони природи не розуміють теплі районного рівня.

Справа, звичайно, з парком йде своєю чергою, хоч і з утрудненнями.

Цей процес треба і можна прискорити. На мою думку, не остання роль у цьому зіграло б звернення діячів науки і культури до О. Дбоміна, до Президента України, до Ради Міністрів.

Вважаю, що цю справу підтримають Ю. Мушкетик, А. Погрібний, П. Тронько, М. Жулинський, П. Мовчан, І. Ющук, знані нам науковці, що працюють на охорону природи.

По своїй лінії я зможу мобілізувати наших обласних керівників творчих спілок.

Вважаю, що і Ви не відмовитеся підписати звернення, а також ще залучити до цієї акції знаних Вам вчених країни.

Обійдемося без районного невігластва, яке не організувало ні двомісячник «Екологічна весна», ні акції «Дерева життя» 29 квітня.

Друге. Чи це можливо, щоб той бібліографічний матеріал, що збирала Людмила по моїй роботі в райгазеті, передали в відділ україністики, де є мій персональний бібліографічний каталог - це в бібліотеці імені Короленка.

Третє. Чому не подаєте нам **** поеми про нашу ***ну материнську мову?

Був оце в Мартовій на 9 травня. Доповідь зроблена українською мовою, дітки з дитсадика вірші читають рідною мовою, а голови сільради чеше по-партійному. Допоки? І кілок теши на голові в таких! Національний дебілізм.

В травні, як Бог дасть, вийде моя невеличка книжечка «Печенізьке поле» - це триптих поем, написаних раніше і минулої зими опрацьованих. З радістю надішлю книжечку Вам, як назвете свою ближчу адресу. Мені досі дорогі сказані Вами на симпозиумі слова про поему «Печенізьке поле». Нині вона стрункіша може «літературніша», поетичніша і змістовніша і щиріша. Ця поема, мабуть, буде вінцем роботи в поезії, бо працюватиму над нею, поки дихатиму це обов'язок перед Батьківщиною-Україною.

Пишуть мені М. Клєстов..., О. Прядко. В травні ніби будуть в Мартовій.

Бажаю Вам здоров'я, добробуту зарплати!

Сподіваюся на підтримку!

Посилаю Вам збірник робіт з Мартівського симпозиуму.

Будьте здорові!

З повагою Петро Василенко 10 травня 1997 рік

ГРАМА Ігор

1982 рік, м. Кам'янка (Черкаська обл.)

Привіт батьку!

Ось вже два місяці як я служу в Кам'янці. Зараз мені стало трохи легше. Тут в роті служить мій земляк, Сергій Федченко, він також з Харкова – живе на ХТЗ, він мені дуже допомагає і захищає. Після Нового року він їде у відпустку, я йому дам твою адресу, він заїде до тебе. Зараз наша рота готується до Нового року. Позавчора отримали получку і одразу здали старшині по 3 рублі. Він закупить на Новий рік продуктів: яблук, мандарин, цукерок, лимонаду. Ну а «старики» мабуть будуть готуватися по-своєму до свята а ми молоді нічого

не робимо – чекаємо що буде з всього цього. В ніч з 31 на 1 посидимо мабуть за столом до першої години, а потім спати. А «старики» залишаться самі святкувати. Батьку, до Нового року вийшли посилочку з цукерками, і взагалі чого-небудь солодкого і пачку якісних лез туди поклади, а то бритися нічим тут – тільки «Нева», а вона шкрябає а не бриє. Отримав я листа від дяді Вані²⁹ – він пише, що знову йому будуть робити операцію. У мене самопочуття нормальнее, голова вже не болить. Взагалі стало легшее.

Правда в парку доводиться працювати за двох, оскільки всю саму брудну, важку роботу робимо ми молоді. Сьогодні я в наряді по КПП, зараз ніч і я пишу лист. Наряди тут відпочинок, окрім столової – там доводиться літати. «Старики» нічого не роблять ось і працюєш за двох, а то і за трьох. Але нічого – я вже привик звик. Погода тут як пізно восени, сиру, дощі, зовсім не схоже на зиму.

Пиши частіше.

До побачення.

Ігор 17 грудня 1982 р.

ГРАМА В.М. чернетка листа ГРАМІ І.

1993 р., м. Харків

Чернетка листа щодо правопорушень виплат сину

Передаю стисло зміст і доповнення до телеграми, надісланої Голові Чорнобильської комісії.

Більше півроку Мій син Ігор – ліквідатор Чорнобиля не отримує ніякої допомоги, навіть гуманітарної, яка попадає в Харкові до рук мафії. Над справжнім ліквідатором Чорнобиля, над тяжко хворою людиною чиниться свавілля і беззаконня. Ініціатор і організатор цієї ганебної справи є районний чиновник Т.В. Міхтан. Саме вона матері сина заявила: «Почему вы ходите – справки сын не получит, это же было в СССР, а у нас Украина», явно провокуючи, мовляв, ось вам ваша незалежна Україна. Пригадується вислів: «Я вас в Афганістан не посилав». Незважаючи на те, що обласна комісія підтвердила статус ліквідатора Чорнобиля, в Московському райвиконкомі продовжується тяганина – кінця її не бачу. Вимагаю покласти край свавіллю і беззаконню, які творять державні чиновники.

Йде свідомо і неприкритий саботаж і нехтування законів України. Я не хочу, щоб державні чиновники, яких щедро оплачує держава, творили підлу і чорну справу іменем Незалежної України.

З повагою, Віктора Микитович.

29 Брат Віктора Микитовича, який служив в Афганістані /прим. упор./

Відповідь щодо правопорушень виплат

МінЧорнобиль України
копія місто Харків вулиця Космічна ...

Управлінням по праці, соціального розвитку і захисту населення разом з Московським райвиконком розглянуто звернення до Яворського В.О. учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС Грама І.В.

Повідомляємо, що з піднятих ним в зверненні питань були проведені такі заходи:

- 14 січня 94-го року Грама І.В. одержав компенсацію за 1993 рік в сумі 532 160 тисяч карбованців

- 17 серпня 93-го року Граммі І.В. у відповідності до листа МінЧорнобиля України від 23 червня 93-го року № 1421у, враховуючи відсутність бланків посвідчень була видана довідка, яка давала право на одержання пільг і компенсацій згідно до Закону України «Про статус соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

- 6 грудня 93-го року обласною комісією було підтверджено статус ліквідатора Грамми І.В., 21 грудня 93-го року він одержав посвідчення другої категорії А № 196475.

В ході розгляду з'ясувалося, що компенсація Грама І.В. не була своєчасно виплачена, через те що він звернувся до райміськвиконкому з цього приводу тільки після одержання посвідчення /23 грудня 93-го року/.

За допущення неуважне, поверхове розглядання справи громадянина Грама І.В. завідуючий відділом Міхтан Т.В. винесено догану /розпорядження Московського виконкому м. Харкова від 21 січня 1994 року

Начальник управління А.І. Тіторенко

ДОБРОЧАЄВА Д.М.

1989, м. Київ

12 грудня 1989 /розшифровка і скорочена версія від В.М. Грами/
Вельмишановний Віктор Микитович!

Дякую щиро за Ваш лист і за статтю про В.В. Станчинського. Я, на жаль, у Харкові навчалася пізніше (з кінця 1934 по 1938 рік – приїхали туди на II курс біофаку з Рос-товського університету) і тому сторінки життя кафедри зоології хребетних були поза моєю увагою.

Зібрала дещо з моїх публікацій, що стосуються моїх сучасників та їх попередників і надсилаю Вам. ...

Була б щиро вдячна, чи могли б Ви «покопатися» у своїй пам'яті та пригадати, хто автор рецензії (та в якому журналі вона надрукована) на працю О.А. Янати (він дійсно надрукував роботу про бур'яни, наполягав на тому щоб праці на Україні виходили мо-вою цього народу а його за це (чеха за національністю) звинуватили в українському націоналізмі. Ще й недавно харків'яни мене переконували: «Не чіпайте Ви цього Яна-ту, він був жовто-блакитний».

Зараз я продовжую цікавитися постаттю цього вченого ... дуже хочу отримати кни-гу (спогоди його дружини Н. Осадчої), яка видана в Америці. Прошу про це американ-ських колег, але вони поки що мовчать.

Статтю про Янату писала разом з працівником архіву О.Л. Рибалко – він відшукав в архіві багато матеріалу, без якого я не змогла б скласти розповідь.

Цей рік працювала над книгою про Володимира Іполитовича Линського, який хоч і обіймав деякий час великі посади (з 1922 по 1928 роки був Президентом АН УРСР); але вперто його постать замовчувалася на Україні (мабуть, теж вважали його націо-налістом, хоч він і провів половину наукового життя у Санкт-Петербурзі, а другу – в до-розі: був великим мандрівником.

Щаслива, що домоглася видання класичної праці мого безпосереднього вчителя – професора Юрія Дмитровича Клеопова: щойно закінчила правити верстку (друга кор-ректура) /мова йде про монографію – Ю.Д. Клепопов Анализ флоры широколиственных лесов Европейской части СССР. Київ: Наукова думка, 1990. – 352 с./ і робота побачить світ I кв. 1990 року (замовте – не пожалкуєте, тепер так писати не вміють). Там коротку передмову написав Є.М. Лавренко, а я – його коротенький життєопис.

Бажаю Вам успіху у Ваших трудових та особистих справах.

З привітом Д. Доброчаєва

P.S. Картки на замовлення надішлю пізніше – Вам пишу в Інституті, а картки вдома.

ЄРМОЛЕНКО В.М.
1975, м. Київ /російською/

Київ 15 березня 1975

Шановний Віктор Микитович

Отримав ваш лист. Вчора о 15:00 утрюх були у помічника Міністра. Він сам назначив цей час, проте виявилось, що його викликали в ЦК КПУ.

Однак ми довго обговорювали питання з помічником. Він сказав що мол, з Харкова ректор ХГУ повідомив, що вся біда в тому, що С.І. Медведев вже сам нічого не бажає, став слабкий і так далі.

Але ми наполягали, що він і зараз повен енергії і творчого задору, може працювати на ½ ставки.

Ми наполягали на своєму і домовилися з помічником міністра, що підготуємо на ім'я МІНа новий змотивований лист, в якому повідомимо всі аргументи знову і вкажемо, що рівно нічого не зроблено, не дивлячись на наші вже 2 листи.

Окрім того, я відмітив, що С.І. Медведев не лише не забрав свою заяву, але вона без відповіді донині у ректора ХГУ.

Однак ми не можемо поки що вимагати відновлення спеціалізації «Ентомологія», оскільки занадто багато накопичилось фактів проти цього в Міністерстві.

Головне – не було різкої своєчасної реакції на закриття кафедри і спеціалізації зі сторони самого С.І. Медведева.

Знову у вашого Міна будемо у вівторок-середу. Це вже буде наш останній ривок!

Міна народної освіти ще не був. Ваше прохання пам'ятаю.

Привіт С.І. Медведеву і В. Солодовниковій. Всього доброго Вам

В. Єрмоленко.

Відділ будемо затверджувати. Відгук доволі позитивний! Лист наш ще в хід не пішов, оскільки були в відпустці вчений секретар Українського ентомологічного товариства – Марина Зерова. Вчора вона повернулася з відпустки і обіцяла мені просунути цей захід. У заміністра – товариша Ковалевського, я тоді був (міністр нажаль, поїхав у відпустку на південь!). Ми довго розмовляли, я наступав Ковалевський оборонявся.

Він у завершення нашої бесіди сказав, що сказане мною прийме до уваги, однак справа вельми складна – всі ці представники ХГУ – Шкорбатови, рішення були проведені по всім інстанціям не лише в Києві, але і в Москві.

Більш всього він наступав на мене з наступного – чому-ж не було усіяких листів, обурень і вимог зі сторони Вашої кафедри і С.І. Медведева особисто в період, коли варилася ця темна кухня.

Вони в Київському Міністерстві вищої освіти були впевнені, що все робилося за згодою і що члени кафедри самі були впевнені, що ентомологія ХГУ не потрібна, і що Шкорбатов поступив «вельми об'єктивно».

Звісно, я розповів, що С.І. Медведев скромний в ленінському стилі чоловік, що він – засновник (один з засновників) нашої ентомології, що він і зараз повний творчої енергії, що його на факультеті безпардонно обходять і так далі.

Зам. міністра сказав мені прямо: «Мовчання не завжди золото і благо...», а тепер все це розгрібати набагато складніше.

При прощанні зам. міністра обіцяв зробити те можливе, що в його силах. Повернеться з курорту сам «Міністр» і я з ким-небудь і до нього підйду – потолкую.

Привіт усім
Валерій Ярмоленко.

КРИЖАНОВСЬКИЙ О.Л.
1977 р., м. Санкт-Петербург /російською/

Шановний Віктор Микитович!

Дякую за привітання. Сподіваюся що у Вас все відносно добре. Поки тут був В.Б. Захаренко, ми з ним вас згадували. Як у Вас з визначеником по Haliplidae? Чи залишається час на науку? Пишіть! Ваш Крижановський

14 листопада 1977.

ЛОВЧИНОВСЬКИЙ В.І. – відповідь В.М. ГРАМИ
2009 р., м. Харків

Раднику Голови Харківської обласної
державної адміністрації з питань
охорони навколишнього природного
середовища на громадських засадах
Ловчиновському Валерію Ігоревичу

Граммі Віктора Микитовича,
завідувача лабораторії екології комах
кафедри зоології та ентомології
Харківського національного аграрного
університету ім. В.В. Докучаєва
кандидата біологічних наук

Вельмишановний Валерію Ігоревичу!

Дякую за Ваше запрошення взяти участь у обговоренні щодо пропозицій відносно визначення кордонів земельних ділянок при створенні національного природного парку «Слобожанський» на території Краснокутського району Харківської області, оскільки я був причетний до першопочаткової моделі його створення. Починаючи з 1965 по 2003 роки проводив регулярні дослідження водної, а потім наземної ентомофауни. А з 1995 по 2002 рік був учасником неодноразових експедицій лабораторії УкрНДІЕП по виявленню заповідних територій, в тому числі, в межах Краснокутського району. Результати цих досліджень лягли в основу таких публікацій, що торкаються проблем заповідної справи (називаю найголовніші):

1. Грамма В.Н. Заметки о водной колеоптерофауне некоторых реликтовых участков Харьковской области // Вест. Харьк. ун-та. 1970. № 39. С. 82–85. Библиогр.: 8 назв.
2. Грамма В.Н. Эколого-фаунистический обзор Adephaga (Coleoptera: Haliplidae, Dytiscidae, Gyridae) Левобережной Украины: Автореф. дис. канд. биол. наук / Харьк. гос. ун-т. – Х., 1974. – 21 с.
3. Редкие насекомые / С.А. Мирзоян, И.Д. Батишвили, В.Н. Грамма и др. – М.: Лесн. пром-сть, 1982. – 166 с.
Водные насекомые – С. 6-15, 17-23, 23-26, 26-31, 33, 37, 46-48, 73, 74, 7681, 123, 136-144.
4. Грамма В.Н. О реликтовых участках и реликтовых насекомых Харьковской области // Экологические проблемы Харьковской области: тез. докл. обл. науч.-практ. конф. 25-27 дек. 1995 г. – Х., 1995. – С. 28-30.

5. Медведев Г.С. К изучению реликтовых насекомых и их местообитаний в Восточной Лесостепи Украины / Г.С. Медведев, В.С. Солодовникова, В.Н. Грамма, А.Ф. Бартнев, Н.С. Прудкина // 3-ий съезд Укр. энтомот. о-ва: тез. докл. – К., 1987. – С. 122-123.
6. Грама В.М. Піонери акліматизації рослин та охорони природи Слобідського краю (Василь Назарович, Іван Назарович, Іван Іванович Каразіни) // Греки Харківщини: сб. истор.-биограф. статей – Х., 2003. – С. 108-129.
7. Грама В.М. Василь Назарович, Іван Назарович, Іван Іванович та їх акліматизаційний сад: хронол. покаж. лит. // Там само – С. 130-136 (112 назв.)

Останні дві публікації дають уявлення про особливості формування акліматизованих рослин Краснокутського дендропарку за 200 років, та в них наведено короткі відомості про долю Наталіївського і Шарівського парків, котрі мають увійти до складу НТШ «Слобожанський».

Познайомившись з «Проектом створення національного парку «Слобожанський», з його картографічними матеріалами, з додатковими літературними даними та переглянувши документальний фільм Валерія Ловчиновського, фахівця в області охорони дикої природи, «Куда уехал лес? Он был еще вчера!», констатую наступне:

1. Природною перлиною, як це було названо у довіднику «Природно-заповідний фонд Харківської області» (Х., 2005, С. 141-143), є лісовий заказник «Володимирівська дача» (699 га), що знаходиться в епіцентрі Володимирівського лісництва на боровій терасі р. Мерчик і заплави р. Мерли. Цей заказник створений відносно нещодавно – в 1997 році, і являє собою в науковому плані рефугіум (притулок) – реликтову ділянку з рослинністю й етномофауною льодовикового походження, а саме: осоково-сфагнові болота, де збереглося чимало видів бореальної і навіть тайгової флори і фауни, але ця територія ще чекає подальшого дослідження.

Із болотних і лісових рослин слід назвати: пухівки (вузьколиста, широколиста, піхвова), сфагнові мохи, журавлину болотну, росичку круглолисту, гронянку півмісяцеву, брусницю, зимоліубку зонтичну, плавун булавовидний, плавун річковий, веснівку дволисту, перстач прямостоячий, верес, костяницю, одинарник європейський, бобівник трилистий, вовче тіло болотне (домінант), білозір болотний, гребінник звичайний, декілька видів зозулинцевих.

Із водних комах тут зареєстровані: бабка (*Nehalonia speciosa*), водяні клопи (*Cyrtia bonndorffi*, *Notonecta lutea*), плавунчики (*Halipilus fulvicollis*), плавунці (*Hygrotus decoratus*, *Bidessus grossepunctatus*, *Graptodytes granularis*, *Hydroporus tristis*, *Laccomis oblongus*, *Agabus biguttulus*, *A. kessleri*, *Hydatiacus laevipennis*), вертячки (*Gyrinus aeratus*).

Із наземних комах тут знайдені види, що зустрічаються далеко на півдні від свого основного ареалу: клопи *Pachybrachius luridus*, *Phylomyrmex insignis*, турун *Leistus*

rufescens, златка *Agrilus betuleti*, сонечко *Coccinella hieroglyphica*, листоїди *Galerucella griseascens*, *Chaetocnema sahlbergi*, метелики *Heteroptera morpheus*, *Vanessa antiopa*.

У річці Мерчик, а також у ставках Краснокутського дендропарку збереглися ще деякі реофільні та потамофільні (озерні) види, зокрема: *Calopteryx splendens*, *Haliplus fluviatilis*, *H. flavicollis*, *Agabus biguttatus*, *A. bipustulatus*, *Platambus maculatus*, *Hygrotus versicolor*, *Ilybius fenestratus*, *I. filiginosus* – чого не можна сказати про зарегульовану р. Мерло, яку «підкорювачі» природи перетворили у стічну канаву.

Додаткове вивчення ботанічної літератури (Наумов, 1902, Лавренко, 1927) засвідчило різке скорочення болотних ценозів в околицях Краснокутська, а відповідно – зникнення рідкісних рослин. Є.М. Лавренко в своїй статті «Опис сфагнових та гіпново-осокових боліт колишньої Харківщини» (Охорона пам'яток природи на Україні. 36. 1 – X., 1927. – С. 516) цитує О. Наумова: «Особливо багато торф'яних боліт трапляється в околицях Червоного Кута. Незначне зниження рівня ґрунту вже викликає появу сфагнуму. Розмаїття чудово розвиненого торфу, що досягає значної потужності, навело на думку місцевого поміщика г. Каразіна зайнятися його розробкою... На цих болотах я зустрів у значній кількості зростаючу журавлину, пухівку широколисту. Крім того, тут часто трапляється карликова береза, ймовірно *Betula alba*» (с. 7). Сьогодні журавлина – надзвичайно рідкісна рослина, і віднайти її дуже важко.

2. Вивчення проектної документації майбутнього НПП свідчить, що існує розбіжність між текстовою частиною проекту (написано в 2006 р.) і картографічними матеріалами (подані на узгодження в 2009 р.). Викликає подив відсутність на карті території Володимирівського лісництва – кордон пролягає поза межами вище охарактеризованого лісництва. Без цієї території, котра могла би стати епіцентром заповідного об'єкту, і яка визначає та характеризує його наукову цінність, втрачається доцільність створення в цьому регіоні національного природного парку. Хоча в текстовій частині проекту є розділ 5 «Території, що пропонується вилучити», в якому, крім Краснокутського дендропарку, є підрозділ 5.1.3 «Сучасний стан блюдцеподібних понижень рельєфу в соснових лісах», де, зокрема, зазначено, що «найбільше раритетне ценотичне і флористичне різноманіття зосереджено в блюдцеподібних пониженнях ділянках рельєфу на лівому березі надзаплавної тераси. Ці ценози оточені сосновими насадженнями і завдяки (!) надмірному зволоженню майже не зазнали безпосереднього антропогенного впливу» (запам'ятаємо ці слова). Але опис рослинності в блюдцеподібних пониженнях не пов'язаний з конкретними кварталами майбутнього НІШ. (Це може бути також у Гутянському чи Краснокутському лісництвах). Хоча мені відомо, що основні ботанічні дослідження велися на території заказника «Володимирівська дача».

Отже, варто погодитися з авторами цих підрозділів, котрі пропонують вилучити сфагнові болота із господарського користування, бо саме ці рослинні угруповання

(формації осоки омської, асоціації соснового лісу костяницевого, осоково-сфагнові) занесені до Зеленого списку Харківської області.

3. Фільм «Куда уехал лес? Он был еще вчера!» В.І. Ловчиновського документально підтвердив і візуально засвідчив факт безпрецедентного нищення лісової перлини – пам'ятки природи «Володимирівська дача» – злочинний акт гучної кримінальної справи. Переглянуті кадри свідчать, що суцільні рубки лісу ведуться варварськими методами із застосуванням тактики «випаленої землі» шляхом підпалу лісу або імітацією пожежі після вирубаня лісу з метою замітання слідів.

Ви погляньте на документальні кадри! Навколо сфагнових боліт знищують навіть верболози, посилаючись на європейські стандарти чи на голландські сертифікати. До речі, в європейських країнах при рубанні лісу залишають 50-100 метрів лісу по радіусу навколо болотних ценозів, бо вони зберігають і підтримують належний водний режим і своєрідний мікроклімат.

От вам і «завдяки надмірному зволоженню [раритетні реліктові ценози] майже не зазнають безпосереднього антропогенного впливу». (Виходить, що наші – журавлина болотна чи комахоїдна росичка – виставлені на спекотне сонце, на відміну від європейських – загартуються).

Констатую, що соснові ліси в області вирубують широким фронтом. Пройдіться лісом від Тимченків до Мерефи, і ви переконаєтесь, що половина кварталів повністю вирубана. Суцільна вирубка тягнеться від Тимченків до Миргорода. Вирубано лісу на 40-50 років наперед, тобто його украдено у наших дітей і онуків і покладено скоробагачками у власну кишеню.

А чого варта лісівнича наука «про ізюмські протипожежні смуги шириною в 200 метрів». Але ліс як горів, так і горить. Пожеж стало навіть більше в три рази. А тим часом новоявлені квазівчені на забур'яненій ниві науки штурмують її цитаделі, і в решті-решт отримують омріяні звання «проФесора» чи кандидата наук. А як же – престижно!

А природоохоронна наука на Харківщині залишається занедбаною, доведеною до стану «кріпачки» чи «рабині», і фінансується як будь-яка «карманна» наука за принципом залишковості. Наведу два приклади. Два роки (1999-2000) лабораторія особливо охоронюваних природних територій УкрНДЕП створила запланований кадастр «Краснокутський дендрологічний парк». За цю роботу ми не отримали ні копійки. Вияснилося пізніше, що виділені на наше дослідження кошти витратили на будівництво... сторожевої вежі на території Краснокутського дендропарку. (А можливо, на відмивання брудних грошей!) Детальніше про це в публікації на сторінках Харківської газети «Время» (Сторожевая башня: Праправнучка Івана Каразіна недовольна, як сохраняется наследие ее предков / Г. Слесарев // Время. 2000. 15 июня. С.2).

Кошти лабораторії на виявлення заповідних територій, як правило, виділяли в кінці року. Так, у грудні 1999 року, коли вже випав сніг, ботаніки іздили в Кегичівський

район для опису степової балки, де з-під снігу виглядали сухі рослини типу «переко-типале»: зопник колючий, шалфей ефіопський, миколайчики польові. Це відбувалося за часів голови держадміністрації Є. Кушнарьова.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що головними причинами кримінальних діянь керманічів лісівничої галузі є такі:

1) Повна безконтрольність і безкарність працівників лісового господарства, починаючи від Манойла чи Овчаренка і завершуючи рядовим лісником (Лобко, Студенокське лісництво) та єгерем (Вовк, Студенокське лісництво), котрі порушують, насамперед, Лісовий Кодекс, в тому числі, природоохоронні закони та положення про Червону книгу України. І вся їх злочинна діяльність спрямована на знищення заповідних об'єктів заради власного збагачення.

2) Повна бездіяльність працівників екологічного відомства – повна відсутність контролю за станом функціонування заповідних об'єктів (нині чимало заказників існує на папері, деякі з них уже залучені в господарський кругообіг); потурання порушникам заповідних об'єктів та зрощення з кримінальними елементами. А це вже ознаки корупції.

3) Невідповідальність нашої лісівничої науки сучасним вимогам європейських стандартів що до догляду й рубки лісів різної вікової структури. І, нарешті, повна нестиківка з проблемами охорони рослинного й тваринного світу, а точніше, їх ігнорування, в тому числі і розробок власного науково-дослідного лісового інституту.

Пропозиції:

1. Включити до складу НПП «Слобожанський» територію Володимирівського лісництва, в тому числі й з вирубаним лісовим заказником «Володимирівська дача», виходячи з того положення, що територія НІШ має бути компактною (без розривів) і репрезентативною його рельєфу, природним ландшафтам, генезису його рослинного та тваринного світу, незважаючи на велику шкоду, заподіяну керівниками лісового та природоохоронного відомств.

2. Переадресувати створюваний НПП «Слобожанський» у підпорядкування Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. (Детальніше про це: Додаток 1: Матеріали науково-практ. конф. «Животный мир: охрана и рациональное использование»).

3. Припинити в лісах області будь-яке ведення суцільних рубок догляду до з'ясування мотивів та законності дозволу на їх ведення.

4. Провести належний аудит і перереєстрацію всіх заповідних територій і об'єктів з залученням не тільки організаторів їх створення, а й незалежних експертів – інспекторів-природоохоронців на громадських засадах за рахунок коштів лісового відомства як головного застрільника нищення дикої природи.

5. Створити при держадміністрації науково-технічну раду із заповідної справи, включивши до її складу фахівців різних профілів біології і сільського господарства

(лісознавець, фітопатолог, міколог, орнітолог, ентомолог, зоолог широкого профілю, гідробіолог, гідролог), основним завданням яких є дати об'єктивну оцінку стану території природно-заповідного фонду.

6. Вирішення кадрової проблеми. Особи, які скомпрометували себе зловживанням владою, корупцією, мають бути притягнуті до кримінальної відповідальності – вони мусять піти геть. Залучити до заповідної справи молодих, енергійних і, найголовніше, чесних працівників.

На завершення, як додаток, приводимо публіцистичний вірш слобожанського поета Віталія Нечуйвітра «І знову браконьєрствують пани».

І знову браконьєрствують пани

*Перше місце Чорного списку щорічного екорейтингу Харківщини 2005 р. посідає В.О. Манойло ... автор ідеї знищення лісів Харківщини ... «обґрунтував» рубку мережі протипожежних просік шириною ... 200 метрів.
2-е місце – Д.О. Овчаренко, гідний приємник Манойла В.О.:
... спішні, навіть у літній період, масштабні рубки, блокування програми розвитку екомережі в області ...
(Харківщина: перишій-інформ. 2006. лютий. С.5)*

Вирубують ізюмські бори
для просік шириною в 200 метрів,
де нині дмуть пронизливі вітри,
від спеки гинуть заповідні нетрі.

Яремівський рубають ліс,
дуби кремезні в три обхвати,
Сюди нардеп, мов тать, заліз,
наш харківський «хрещений» тато.

Він на екологів плює
і на закони заповідні,
у нього «дах» в столиці є –
дядьки державні і солідні.

Нардепу не відмовиш в одному:
у здобутті ученого статусу.

«Склепали» дисертацію йому
раби із лісового інституту.

Він проявив давно себе,
коли присотівся до влади –
«зелененькі» лопатою гребе,
масиви заповідні спритно краде.

Нардеп добротний ліс покрав
не тільки у Ізюмській дачі.
А нас чиновник запевняв,
що він порушення не бачив.

І знову браконьєрствують пани,
аж гай гуде в Яремівській окрузі.
Коли ж таки «пресытятся» вони
й отримають за злочин по заслугі?!

Мовчить, набравши в рот води,
екологічна служба реєстрова...
добра від влади, друже мій, не жди –
вона природу зберігати на готова.

(14.01.2007 Віталій Нечуйвітер)

Додаток 1. Матеріали научно-практичної конференції «Животный мир: охрана и рациональное использование» (г. Харьков, с. Гайдары, 20-22 октября 2005 г.):
Матеріали до історії організації національних парків на Харківщині / В.М. Грама.

11 червня 2009 р.

Грама В. М.
завідувач лабораторії екології комах
кафедри зоології та ентомології
Харківського національного аграрного
університету ім. В. В. Докучаєва
кандидат біологічних наук

МАТЕЛЕШКО О.Ю. – відповідь В.М. ГРАМИ
1998 р., м. Ужгород

ВІДГУК

**на автореферат дисертації О.Ю. Мателешка «Водні твєрокрилі:
/Українських ларпат**

Представлена до захисту дисертаційна робота О.Ю. Мателешка, що присвячена водним твєрокрилим Українських Карпат, – вагомий вклад до вивчення фауністики, біології, екології, зоогеографії тваринного світу Українських Карпат. Автором виявлено 248 видів водних твєрокрилих із вищезазначених родин, серед яких 17 зареєстровано вперше для фауни України та 35 видів перше до фауни досліджуваного регіону. Вперше проведено детальний аналіз розподілу по різних типах водойм вертикально-рослинних поясів Українських Карпат, виділено зоогеографічні комплекси водних твєрокрилих.

Автор обґрунтовано показав прямий та опосередкований вплив антропогенних факторів на сучасний розподіл твєрокрилих у водоймах українських Карпат. В результаті тотальної мелірації осушені великі площі заболочених гірських територій /«Чорний Мочар», «Ротов Мочар», «Гірський Мочар»/, а з ними зникли і унікальні фауністичні комплекси водних жуків, що заселяли ці водойми.

Приєднуюся до думки автора, що для збереження рідкісної та реліктової гідро колеоптерофауни /мезо і оліготрофні болота високогірні озера та джерела/ необхідно взяти під охорону саме ці водойми, а також прилеглі території, де проходить частина життєвого циклу жуків. А один із рідкісних видів – ***** доцільно внести до Червоної книги України.

Вважаю що дисертаційне дослідження дисертанта виконано на високому професійному рівні, відповідає вимогам, що пред'являються до роботи подібного роду, а її автор – Олександр Юрійович Мателешко – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата біологічних наук

9 березня 1998 р.

Доцент Харківського державного інституту культури
кандидат біологічних наук
/В.М. Грамма/

НАДВОРНА-ЧЕРНЕЙ Л.С.
2011 р., м. Київ

Дорогий Вікторе Микитовичу!

Вас вітає Люба, яку Ви знали, як Надворну. Як Ви себе почуваєте? Чи трудитесь ще на науковій ниві? Дякую за Вашу легку рученьку. Фактично Ви мене навчили визначати комах. Жаль, якщо Ви до цього часу не знаєте про Віталія. І визнаєте зараз від мене.

Він помер 16 березня цього року. Скоро 9 місяців. Інсульт, 16 днів реанімації і все. Похоронили ми його метрів за 800 від нашого будинку. Там, де він весь час досліджував і ми відпочивали. Відкрили нове кладовище. Біля лісу. Не думала, що так вдарить по мені його смерть.

Якщо до Вас дійде цей лист, і якщо у Вас є електронна пошта, я зможу Вам переслати мій поминальний нарис про Віталія, який уже опублікував «Український ентомологічний журнал» та ж. «Карантин і захист рослин», також газета «Зоря Полтавщини». Писала його 40 днів.

Журнали я розмістила по бібліотеках. Цей матеріал у мене забрали Бровдій і Лаврух з Педінституту, де він працював. Підготують нарис від себе для свого журналу «Часопис». Віталій в ньому друкував свої праці.

І ще попросили з «Українського товариства охорони природи», де він понад 20 років був головою секції охорони тваринного світу. І ще В.О. Корнеєв розмістить у нашому Інтернет – журналі.

Що ще придумую – Не знаю. Всі його праці розмістила у файли і підшила в двох регістрах (Для Юроньки).

Юра важко переносить цей ранній удар.

Скоро рік. Не придумую як краще зробити поминальний обід.

Вичитала в Інтернет, що 2 роки тому помер його друг Стебаєв. Про Г.С. Медведєва думаю Вам відомо. Відходять строем королі.

Мій телефон робочий : 044-234-55-01

Електронної пошти не маю. Але когось попрошу.

Шаную Вас Л.С. Черней.

Чернетка відповіді В.М. Грами Л.С. Надворній-Чорней

Добрий день Люба Сергіївна!

Прошу вибачення за довге мовчання. Дізнався про смерть Віталія із журналу «Український ентомологічний журнал». Ніхто мене про це не повідомив – ходжу й досі під домінантою прочитаного. Висловлюю Вам свої глибокі співчуття – і ніяк не віриться що таке сталося – для мене оптимістом, вічно поспішав, тормозив. По суті мої найкращі роки в науці пройшли після знайомства з Віталієм. Він був генератором наукових ідей, організатором наукових конференцій і по загальній ентомології, ґрунтовій ентомофауні, заповідній справі! Здається одна з найкращих робіт була наша спільна робота, яка вийшла англійською мовою в 1988 році в Матеріалах Європейського конгресу 1988 року в Києві. Гарна, кажуть, стаття про Аліка Петрусенка.

Мені було боляче, коли його кинули в педуніверситеті, при чому ті, яким він сприяв науковій кар'єрі. Уповав на великий обсяг своїх наукових праць, а насправді треба бути дружиною водія, що возить «бренне» тіло.

З 23 липня я на заслуженому відпочинку – заздалегідь попередили і звільнили (таких як я зібралось більше десятка). А звільняли й неугодних із-за допомоги – жінці до пенсії не вистачало двох років. Але це окрема історія. Чим я зараз займаюся? Складаю покажчик, присвячений заповіднику «Кам'яні могили». Тому включаю роботи, у яких є відомості що матеріал збирався на цій території. А нашу лабораторію екології комах ще навесні 2010 року знищили. Пробралися до влади люди амбіційні, злосливі, мстиві шахраї, тобто виселили із «оренованого» інститутом аварійної будівлі, які ми назвали «розваліни». Але покійний Захаренко, царство йому небесне, відремонтував і воно виглядало ще досить пристойно – приїздили проважати Старий рік з усієї України. І все із-за того, що ен...не товариство очолює М.Д. ..., бувший наш р..., а зараз «Пани деруться а у холопів чуби тріщать». Колекції ми передали до природничого музею Каразинського університету літературу ентомологічну упаковали і вона лежить мертвим грузом у Лісовому інституті А щоб зібрати матеріал по Кам'яним могилам я працюю у 2-х бібліотеках – Короленковій і Каразинській. У жовтні їздив до Донецька до В.В. Мартинова – ось такі наші безнадійні справи.

Що можна зробити для увіковічення пам'яті Віталія. Звичайно, слід зібрати всі його публікації, а їх у нього не менше 500, розсіяних в численних з'їздах, конференціях, симпозіумах. Є цілий пласт журнальних і газетних статей на сторінках науково-популярних журналів «Рідна природа» про його туристичні поїздки на байдарках зі студентами, а це зробити нелегко. Я коли збирав матеріали про Якушенка Бориса Михайловича, то повного комплекту так і не зібрав, бо серйозні бібліотеки у своєму фонді не звертали увагу на науково-популярні видання.

НЕВІДОМА
2005 р.

19.05.2005

Добрий день, Вітя!

Широ дякую за листа, мудрі твої творіння; за все що мала, і що буду мати. Я збираюсь до Вас у гості у липні під час відпустки. А тому новини прибережу на той час. А зараз висловлю своє враження від «Харківських греків».

Грамма! Ну ти дайош! 40 сторінок у виданні на 200 сторінок твої. У інших бо по 4-10. І коли це ти встигаєш? Переглянути, скомпонувати, перекласти і т.д. /..../

Я пролистала все і отримала задоволення, тому що пізнавати світ я не втомлююсь. /..../

Коли у 1985 році (уяви 20 років тому) мене спитали чим Вам сподобався В.М. Грама, я сказала – «Він – глиба інтелекту» і не помилилась /..../

Вся радість життя в школі, уви в чужих дітях, і за те Богові дякувати, все ж життя не пустопорожнє, декому є користь від моїх мозгів.

НЕЧАЄВА Н.Т.

1976 рік, Ашгабад (Туркменістан) /російською/

10.XII.1976 р.

Вельмищановний Віктор Микитович!

Рада, що «крига скресла». Я не могла зрозуміти, чому Ви мені не надіслали бібліогр. списку В.В.³⁰ – адже він мені потрібний для статті. Я вже вирішила завершити якусь статтю без списку, хоча якби його й не помістили б повністю, то він мені потрібен для характеристики праць В.В.

Стаття у журналі не заважає публікації окремого випуску. Я беруся допомогти, хоча я не володію потрібною «пробивною силою» за характером. Але у мене є звання академіка /хоча і туркменського/ і Героя Соцпраці. Це діє на начальників харківського плану.

По-моєму, потрібно написати в Асканію і в Смоленськ. У См-ку висить портрет В.В. /поряд з моїм/ у галереї почесних осіб, які працювали або навчалися в Ун-ті Смоленська. Це дає нам підставу розмовляти. Ще в См-ку є музей історії Педінституту, і я їм давала матеріали туди. Потім, правда, я їм не писала більше.

Надсилайте мені 1 екз. праці, в новому році я могла б зїздити в См-к – це ж поряд і там у мене є родичі та товариші по навчанню. І все з'ясувати. В Асканію їхати склад-

30 Мова про В.В. Станчинського /прим. упор.

ніше, але написати просто. Може Ви самі напишете туди чи писати мені? Примірник усієї роботи з бібліогр. мені потрібен на деякий час для завершення статті, я вже домовилася про її надрукування. Якщо поїду до Смоленська, то потрібен він для розмов.

В Ашхабаді неможливо це зробити, вже там то В.В. ніколи не був.

Може Ви почнете /власне Сергій Іванович³¹/ чи найкраще Універс. могли б написати, що приготували працю й вважають, що видавати треба Асканії, оскільки В.В. працював там, це мовляв почесно для Асканії. Ще є один «хід» – поговорити тут з ВАСГНІЛ, адже Асканія у віданні ВАСГНІЛ. Для цього мені потрібна така сама праця.

І порадьтеся із С.І. Якщо надішлете матеріали, то на початку січня я поговорю в ВАСГНІЛі, або з'їжджу в См- к.

Як Вам на новій роботі?

Бажаю успіхів. Привіт Сергію Ів. /Медведеву/

З новорічним привітом /підпис Н. Нечаєва/

НЕЧАЄВА Н.Т.

1991 рік, м. Москва /російською/

26 березня 1991 рік

Вельмишановний Віктор Микитович

Отримала Вашу книгу, дуже дякую. Книга потрібна та цікава, але я зараз не можу написати рецензію. Я тільки но повернулася з санаторію і відлітаю одразу ж завтра до Ашхабаду. Здоров'я лишає бажати кращого... Ходжу з палицею. А мене все ще не хочуть «списувати» і навантажують як молоду.

Повернуся я в кінці травня і тоді розберуся.

Я сама написала спогади «Півстоліття в Каракумах», що починається з глави про Асканію, оскільки це «початок початків». Ще не знаю де я її надрукую.

Стало все дуже складно, навіть машиністки не знайшла, щоб зробила швидко, везу до Ашхабаду.

Про Станчинського в співавторстві з його сином здали статтю в журнал «Природа». Ще разом з зоологом пишемо більш солідну статтю, ще не вирішили куди її.

І третю статтю підготуємо для журналу «Наука в СССР» – там у мене добрі зв'язки.

Американець Дуглас Уінер буває, кой в чому я йому допомагаю. Нам не можна відставати від нього.

З вітанням, Н. Нечаєва

31 С.І. Медведев – український ентомолог.

ПИЛИПЧУК О.Я.
1991 рік, м. Київ

Шановний Віктор Микитович!

Як і обіцяв, висилаю Вам декотрі свої книги. Користуючись нагодою, хочу сказати дещо про Вашу книжку. Те що я прочитав, мене так захопило. Я вважаю, що уся ця інформація повинна попасти на сторінки наукових журналів. Про цих вчених Ви могли б написати окремі книжки. У Москві відновився журнал «Із історії біології». Про кожного з Ваших героїв можна було б післати статтю. У нас, в Києві, журнал «Очерки истории естествознания и техники» – навіть рубрику відкрили про репресованих учених. Весь цей матеріал, навіть у незмінному вигляді залюбки надрукують. «Радянська школа» – я започаткував серію про репресованих, забутих і тих, чії праці використовуються у підручниках, учених. Я вже видрукував три статті – про І.І. Шмальгаузена № 7, О.О. Ковалевського – № 11 (за 1990 рік) і про М.М. Гришка (№ 1 – 1991 р.). І ще готую ряд статей. Про всіх Ваших учених із задоволенням надрукують. Я вважаю, що наш народ повинен знати своїх учених. Ви зробили надзвичайно велику справу – так майстерно штрихами описали життя і діяльність цих учених!

Висилаю Вам книгу про Ковалевського, щоб ви побачили дану серію. Такі книги Ви могли б написати про кожного з своїх учених.

Хочу Вас попросити – пришліть мені ще дві книги «Завтра будет поздно». Я хочу переслати їх декотрим ученим, які цікавляться даними проблемами.

Якщо у Вас будуть якісь питання, пишіть і телефонуйте. Буду радий Вам сприяти у Ваших намірах.

З повагою – Ваш О. Пилипчук
25 лютого 1991-го року

СТАНЧИНСЬКИЙ В.В. (МОЛОДШИЙ)
1993 рік, м. Кострома /російською/

17 квітня 1993
місто Кострома

Шановний Віктор Микитович!

Дозвольте Вам висловити сердечну вдячність за добру пам'ять і добрі слова про мого батька, професора Станчинського Володимира Володимировича.

Справа в тому що я прочитав обидві ваші публікації «Еретики и бунтари» (Харьков «Прапор» 1990) і «Владимир Владимирович Станчинский – профессор Харьковского

університета» (Харьков 1992). Обидві публікації направлені на відновлення доброго імені мого батька в науковому світі. На жаль ім'я його незаслужено забуто за відомими вам причинами.

Роботу з реабілітації в науці імені Володимира Володимировича Станчинського (буду іменувати ВВС) проводять і в м. Смоленськ обласний краєзнавчий музей, заповідник і педагогічний інститут (колишній Смоленський університет).

В минулому 1992 році Смоленський педінститут провів 21-23 травня читання пам'яті професора В.В. Станчинського (до 110-річчя від дня його народження). Були запрошені багато зоологів, серед запрошених були професор Дуглас Уінер і Н.Т. Нечаєва, а також родичі ВВС. У відновленні доброго імені ВВС багато зробив професор Дуглас Уінер. Зараз він працює над книгою про життя і наукову діяльність ВВС. Зібраний багатий матеріал. Уінер двічі був у Смоленську, у моєї сестри в Вітебську, в Центральному Лісовому заповіднику (Нелідовський район Твірської області і у мене в Костромі).

Мені хотілося б уточнити деякі моменти з життя ВВС недостатньо висвітлені в публікаціях.

Робота в Центральному Лісовому держзаповіднику. В заповідник ми приїхали з Харкова одразу ж після звільнення батька. З 26 червня 1936 року він уже працював на посаді завідуючого науковою частиною заповідника, а потім одночасно і директором комплексної природничо-історичної станції, яка була створена за його ініціативою як база для продовження екологічних і біоценологічних досліджень. ВВС змінив Г.Л. Граве, який поїхав до Смоленська.

Директором заповідника був Аппель Петр Ант. (потім змінилося три директори). За запрошенням Г.Л. Граве ВВС вперше відвідав Ц.Л. заповідник в січні 1933 року. В цю поїздку батько брав мене з собою, оскільки у мене були шкільні канікули. Ймовірно ВВС уже тоді передбачив, що робота в Асканії може бути перервана (зупинена). Переписка ВВС з Г.Л. Граве продовжувалася під час відбування покарання в совгоспах НКВС і переїзд задалегідь був обговорений.

Переїзд з Харкова в заповідник був зумовлений і тим, що йому було заборонено проживати в «університетських» містах і викладати у ВУЗах.

Другий арешт ВВС мабуть був запланований до початку Великої Вітчизняної війни оскільки ще в 1940 році (що тепер відомо) його слідча справа була замовлена з України обласним управлінням НКВС по Калінінській області.

В пред'явленому звинуваченні (шпигунство і контрреволюційна пропаганда) ВВС винуватим себе не визнав, оскільки доказів не було і бути не могло. Однак постановленням Особої наради (№ 9 від 20 лютого 1942 року) був приговорений до восьми років таборів як «раніше судимий і соціально небезпечний елемент». Помер ВВС в Вологодській тюрмі № 1.

В акті від 29 березня 1942 року сказано: «Станчинський Володимир рік народження 1882, м. Москва знаходився на лікуванні в лікарняній камері № 114 з 20 березня по

29 березня 1942 року з діагнозом міокардит – серцева слабкість. Помер 29 березня 1942 від міокарда – серцева слабкість про що і складений нинішній акт».

Реабілітований ВВС посмертно, за першим актом 2 листопада 1957 року, за другим 25 вересня 1956 року.

Чи був ВВС червоним комісаром («Еретики и бунтари», сторінка 41) – у нас таких відомостей про батька немає. Шкіряна куртка, брюки і кепа – вважалися експедиційним костюмом що підтверджує і Н.Т. Нечаєва, його учениця по Смоленському університету. На фото на колінах мисливська рушниця «Лепаж» /«Lepage»/ 12 калібру (не «Маузер!») конфісковане при другому арешті. День народження батька 25 квітня 1882 року.

Окрім члену британського і США екологічного товариств ВВС з 1933 член і Географічного товариства США (дані з автобіографії з слідчої «справи» № 22229).

В Харкові ми жили в приміщенні біофаку (Госпітальний провулок 5) на третьому поверсі в одній з кімнат кафедри зоології хребетних.

ОКСАНА ВОЛОДИРІВНА – відповідь В.М. ГРАМИ ~ 2002 р.

Вельмишановна Оксана Володимирівна!

Звертається до Вас за допомогою колишній доцент Харківської державної академії культури Грама Віктор Микитович, який більше 20 років творчої праці віддав академії.

У 2001 р. зусиллями, перш за все, тодішнього декана факультету бібліотекознавства та інформатики Н.М. Кушнарєнко (нині – проректор з методичної та виховної роботи!) мене нахабно і цинічно буквально виштовхали на пенсію. Дійшло до того, що в останній рік моєї роботи мене безпідставно перевели на іншу кафедру (щоб легше було розправитись), не дали повного навантаження (приховавши мої навчальні курси) і, насамкінець, перед Вченою радою академії вручили «безстрокове» посвідчення викладача академії... без підпису ректора В.М. Шейка (який і вручав мені цей «документ»).

Головною причиною такого брутального ставлення до мене було, мабуть те, що я:

* ще з радянських часів усі навчальні дисципліни (кількість яких в окремі роки досягала 6-8) читав українською мовою;

* не приховував зневаги до викладачів-малоросів (в тому числі й до закоренілого українофоба згадуваного декана факультету Н.М.Кушнарєнко), які відверто зневажали державну мову;

* писав і читав студентам патріотично налаштовані вірші на захист нашої державності.

Після всього, що трапилось, я звернувся за допомогою до тодішнього Міністерства культури і мистецтв. Однак, зусиллями тодішнього держсекретаря п. Романчишина В.Г. мої звернення поклали під сукно, зробивши вигляд, що їх взагалі не було.

Мабуть, Міністерству було не до моїх листів, бо саме тоді воно організувало «перевибори» п. Шейка на третій (!) ректорський термін на ... безальтернативній основі при посиленій охороні вхідних дверей академії... Тому немає нічого дивного, що при такій «демократичній» процедурі вибори пройшли цілком успішно для «довічного» ректора.

Та й як могло бути інакше для такого відчайдушного «демократа» і «патріота», в особистих друзях якого ходили і, мабуть, ходять Б. Семиноженко, Л. Танюк та інші поважні особи. То ж треба не один рік попрацювати під його керівництвом, щоб зрозуміти істинну сутність цього колишнього партійного функціонера.

Яка, до речі, мимоволі розкрилася під час президентських виборів, коли штаб на підтримку кандидата від бандитської влади в академії очолювала «незамінна» Н.М.Кушнарєнко, а сам п. ректор виявився активним попихачем заколотника – «федераліста» Кушнарєвова.

Про те, що ці бурбони нічого не забули і нічому не навчилися, говорить наступний факт з моїх подальших стосунків з керівництвом академії. У

П... Н. – відповідь В.М. ГРАМИ
~ 2007 р.

Шановна Н. П...!

Дякуємо за листа, який, відверто кажучи, не міг не здивувати. Перше враження, що мій допис не читав Головний редактор «Вісника» шановний Микола Іванович, якому він адресувався. Адже ми вважали, що у людини, яка відкрито кинула виклик ... монстру, вистачить мужності надати можливість сказати правдиве слово про майже стихійне лихо, яким стало в незалежній Україні наукове і літературне злодійство, що іменується досить скромним і далеко не всім зрозумілим терміном «плагіат».

Адже саме він є невід'ємною складовою «наукового підґрунтя» цілої когорти так званих «дохторів» і «проФФесорів», які нахабно штурмують владні посади, від районних держадміністрацій до Верховної Ради і Президента України включно.

А яку шкоду завдає ця пошесть вихованню підростаючої наукової зміни? Якщо студент – потенційний науковець бачить, що титулований викладач відверто ігнорує державну мову (мабуть, саме за це має почесне звання «Заслужений працівник культури України!»), ледь-ледь спробує доладно скласти суржилом декілька речень, ніколи не виступає з науковими доповідями, рідкісним гостем буває в студентських аудиторіях, то чи кинеється цей молодий науковець здобувати наукові ступені та звання через бібліотеки, архіви, практичну діяльність? Чи може буде шукати більш «простий» шлях до наукових вершин?

І друге враження таке, що й Ви не читали мого матеріалу. Адже в ньому з другого рядка вказано, що стаття написана до відновленої рубрики «Полеміка» і мова в ній йде не про якийсь там рецензування (та ще роботи, виданої більше десяти років тому), а про плагіат, тобто наукове (чи літературне) злодійство. І це Ви називаєте «з'ясуванням стосунків»?!

Не заперечуємо, що у статті був присутній «суб'єктивний елемент». І це можна зрозуміти. Адже її автор – не сторонній спостерігач, а безпосередній свідок «наукових» та інших «подвигів» героя (героїні) нашої статті. Так що тут важко було уникнути «суб'єктивізму». Хоча, при потребі, можна.

Тепер про те, що друкує і що не друкує «ваш», як ви пишете, журнал. Не знаю, чого потрібно мати більше, зневаги чи зверхності до читача-професіонала, щоб пояснювати йому (причому, у викривленому світлі) основні наукові напрями часопису.

Сміємо запевнити Вас, що ми знаємо ці напрями. Як і знаємо, точніше – бачимо, що у «Віснику» нерідко публікуються такі матеріали, які важко віднести хоча б до одного із задекларованих напрямів. І не вбачаємо у цьому нічого страшного, бо рідко якому періодичному органу вдається «утриматись» (з різних причин) в межах задекларованої проблематики.

Знаємо й те, що у «Віснику» не раз публікувалися матеріали, подібні нашому. Наприклад, гостропроблемні (і, в цілому, корисні) «Короткі нотатки про бібліотечні порядки» М. Зніщенка; або ж статті такого ж спрямування О. Афоніна чи М. Тимошика. Та й стаття проф. С. Кулешова «Нотатки щодо однієї статті з документознавства» у рубриці «Полеміка», яка, власне, й стала останнім поштовхом до написання нашого допису.

Так що, вибачте, не потрібно нам ... розказувати про «суто наукову тематику». Справа не в ній, а у подвійних стандартах у підході до оцінки пропонованих матеріалів для «Вісника». І виникають вони тоді, коли наукова (редакторська) принциповість (чесність) поступається власним корпоративним інтересам. Точніше: коли запропоновані до друку матеріали зачіпають інтереси керівників (видавців) часопису.

Щодо конкретно нашого матеріалу, то суть полягає в тому (і Ви це добре знаєте!), що «героїнею» нашої статті є особа, чиє прізвище уже багато років прикрашає зворот титульної сторінки «Вісника», очолюючи перелік членів редакційної колегії з педагогічних наук. Більш того, «Вісник» немало зробив задля міфологізації цієї особи.

Отут і виникла дилема: чи публікувати наш гостросюжетний, може й трохи «суб'єктивний», але, за суттю, принципово-правдивий матеріал, чи не завдавати собі зайвого клопоту і залишити все так, як є. Тобто відмовити в публікації і цим самим зберегти для себе «дефіцитного» члена редколегії.

Ви й пішли саме таким шляхом. І це – Ваше право. Хочете, образно кажучи, мати на своїх знаменах ім'я «вченого» пройдисвіта, майте. Але, пробачте, навіщо тоді оті містифікації з «суто науковою тематикою», «з'ясуванням стосунків» і т.п.

Не сумніваємось, що знайдуться видавці, які погодяться надрукувати нашу статтю, а, можливо, й продовжити розмову на запропоновану нами тему. Але хто від цього виграє? І чи додасть це авторитету «Віснику»? Адже проникливий читач усе ж таки повернеться у бік зворотного боку титульного аркуша «Вісника». І що, Ви тоді скажете: «Нічого не знаємо, вперше чуємо»? Нам не хотілося б такої ситуації.

Тому ми суттєво переробили свою статтю, прибрали «суб'єктивний фактор» і зробили її, як нам здається, цілком придатною для публікації під рубрикою «Полеміка». То ж просимо розглянути її і якомога скоріше дати остаточну відповідь.

З повагою

(В.М. Грама)

ТИМОШИК М.С.

2002 р., м. Київ

08.05.02

Дорогий Вікторе Микитовичу!

Щиро вдячний за листа та інші матеріали, вкладені до нього.

...

Щодо змісту Вашого листа. Прикро, що українство зазнає щораз принижень. І це не лише у Вашому Харкові осмілили україножери. Причина одна – маємо аморальну, корумповану на жаль, не українську владу. Хочеться вірити, що колись їй настане кінець.

Повністю поділяю Ваші думки з приводу необхідності щось робити з історією нашої книги. Навіть у Києві є викладачі, які й досі дотримуються теорії «спільної коліски» та нашої другорядності.

З приводу «новаторства» авторів академічної п'ятитомної «Історії української культури», перший том якої (за ред. всім відомого акад. Толочка) з великою помпою презентувався в Києві фондом «XXI століття» і який уже названо деякою нашою холуйською пресою «книгою року», збираюся виступити в нашій «лігературці» з розважливою і аргументованою рецензією (якщо редактор надрукує, хоча попередня домовленість є). Що ж до підручника, то я його маю закінчити до літа. Міг би зробити це й раніше, але все через ці житейські несподіванки справа завершення об'єктивно відкладається. В мене він називатиметься «Історія видавничої справи». Сподіваюся, там буде немало нового, вартого уваги колег з інших вузів.

Використовуватиму Ваші тексти щодо долі української книги – вони того вартують.

16 травня планую на кілька днів виїхати до Львова – на Всеукраїнську конференцію з історії преси. Пам'ятаю про Ваше прохання щодо книги Запаска. Маю намір

з ним зустрітися, може в нього придбаю «Початки друкарства», бо в Києві цього видання немає.

Тепер же висилаю для Вас дві новинки з мого видавничого проекту «Запізніле ворота», презентацію якого я зробив у Києві 16 квітня. Це книги І. Огієнка «Українська культура» та «Українське монашество».

Заодно до посилки вкладаю відбитку нашої з Миколою Андрійовичем рецензії на московську «Книгу», яку опублікували львів'яни. Передайте йому, будь ласка. Покажіть «Культуру». Може, пару примірників придбає Ваша бібліотека через моє видавництво.

З повагою і найкращими побажаннями

Микола Тимошик.

Христос Воскрес! Воскресне Україна!

Озвіться, коли отримаєте від мене цю бандероль.

ШИШКІН В.С.

1992 р., м. Москва /російською/

Вельмишановний Віктор Микитович

Вибачте великодушно, що не міг раніше Вас повідомити про вдячність за Ваш подарунок – книгу. Всі спроби додзвонитися або дістати Вашу адресу з різних причин до цього часу не вдалися. Лише нещодавно Ніна Трохимівна Нечаєва люб'язно повідомила мені Вашу адресу. Зараз вся інформація йде з великим запізненням, і лише випадково дізнався, що у Смоленську 1992 р. планується конференція пам'яті В.В. Станчинського, тези вони прохали подавати до 15 серпня 1991 року, але я сподіваюся, ще встигнути. Принаймні пишу їм листа про дозвіл що-небудь надіслати після зазначених ними термінів. Їхня адреса можливо й Вам знадобиться: 214000 Смоленськ вул. Пржевальського, буд.4 каф. зоології ауд. 51, старий корпус проф. Н.Д.Круглову.

Тепер щодо В.В.³² Ми з Н.Т.Нечаєвою часто обговорювали цю тему, обмінювалися матеріалами. Я за фахом зоолог-орнітолог, тому В.В. цікавив мене з цього боку. У Вашій книжці, як і працях інших авторів, є згадка, що В.В. у Німеччині зробив роботу з асцидій. Боюся, це помилка. В.В. займався там *Oncidium* моллюском з *Pulmonata*. Мені розповідали, що Ви дуже детально розробляли біографію та наукову спадщину В.В. Чи не могли Ви відповісти мені на такі запитання? Що відомо Вам про сина В.В. (старшого), який допомагав йому в орнітологічній роботі в Смоленській губ. і заги-

32 Як і в листах Н.Т. Нечаєвої – це скорочення В.В. Станчинського /прим. упор.

нув від застуди? Я багато років намагаюся поки що безуспішно знайти кінці рукопису другої частини «Птаха Смоленської губернії» і більш ранню роботу, нагороджену премією Реннана. Чи є у Вас якісь міркування з цього приводу? Нині здравствуючий син В.В., сказав мені, що архів В.В., міг уціліти після відомих подій у ЦЛГЗ (Лісовий з-к). Є непрямі свідчення про те, що ним користувалися співробітники з-ка після війни Туди хотів дістатися Дуглас Віннер, але я не знаю, чи вдалося йому це. Чи не могли орнітологічні рукописи залишитися у доньки у Вітебську чи навіть у Смоленську? Чи є у Вас доповнення до списку праць В.В., опубліковані Медведевим і Нечаєвою в Бюлл. МТДП? Мені здається, що він може бути доповнений.

Був би Вам дуже вдячний за будь-яку інформацію з цих та супутніх питань про В.В. Готовий поділитися з Вами всіма наявними у мене відомостями про життя та діяльність В.В.

Ще раз дякую за книгу.

З повагою

В.С. Шишкін

РІЗНЕ: малюнок Бартенєва О.Ф. – В.М. Грама в 1980-ті роки

Наукове видання

† Грама Віктор Микитович
**Автобіобібліографічний
показчик наукових праць**

Макет Надії Антонової
Фото, комп'ютерний набір Віктора Пархоменка

Підписано до друку 03.12.2024. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Гарнітура PF Din Text Cond. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,50. Тираж 200 прим. Зам. 24/32.

Видавець Бихун В.Ю.
вул. Леонтовича, 9, к. 18, м. Київ, 01601
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК 5366 від 26.06.2017 р.
Тел.: (044) 235 75 28, (044) 235 00 09
E-mail: printquick@ukr.net

